

Karl Kautsky

Den sociala revolutionen

1902

Svensk originalutgåva 1906

Föreliggande arbete är en sammanställning av två anföranden som Kautsky höll i april 1902. I det första, "Reform och revolution", redogör han för sin syn på revolutionsbegreppet. I det andra, "Dagen efter den sociala revolutionen", skisserar han det kommande socialistiska samhällets utformning.

Stavningen något moderniserad

Innehåll:

Förord till den svenska översättningen.....	1
I. Reform och revolution	3
Den sociala revolutionens begrepp	3
Evolution och revolution	4
Revolutionen i forntiden och i medeltiden	8
Den kapitalistiska periodens sociala revolution	10
Demokratin.....	23
Den sociala revolutionens former och vapen	29
II. Dagen efter den sociala revolutionen	36
Uppgiftens begränsning.....	36
Expropriatörernas expropriation	37
Konfiskering eller avlösning	41
Arbetarnas manande till arbetet.....	43
Produktionens stegring	47
Reproduktionsprocessens organisering	51
Rester av privat äganderätt till produktionsmedlen.....	54
Den andliga produktionen	57
De psykologiska förutsättningarna för proletariatets herravälde	62

Förord till den svenska översättningen

Liksom Marx var revolutionär, så är även hans trognaste lärjunge i vår tid, den framstående tyske socialdemokratiska skriftställaren Karl Kautsky revolutionär.

Här hos oss, i Sverige, är han icke vidare känd. Av hans arbeten är blott hans alltför tunga framställning av "Marx' ekonomiska läror" översatt till vårt språk. Visserligen förekommer hans namn ganska ofta i den socialistiska pressen, men få torde dock de vara, som känna den betydande roll, han spelat i den socialdemokratiska rörelsen. Han hör till de ivrigaste bland dem, som vilja konsekvent fasthålla vid den store lärarens och mästarens idéer. Han har stridit och strider oförfärat för deras riktighet och sanning. Och särskilt energiskt har han uppträtt emot de s. k. revisionisterna, hvilka icke i allt velat svära på Marx. Dock är det icke däri, som Kautskys stora betydelse ligger. Långt ifrån. Det är som lärare, som den, vilken mest energiskt bland de tyska socialdemokraterna sökt bringa teoretisk kunskap om marxismen, Kautsky är så framstående. Och han har aldrig svikit sin varma övertygelse.

Han är österrikare — född i Prag 1854 —, men har företrädesvis verkat inom det tyska partiet. Sedan många år redigerar han partiets vetenskapliga huvudorgan, tidskriften "Die neue Zeit" som grundades år 1883. Han har tillika strött omkring sig ett oerhört stort antal artiklar i den socialdemokratiska pressen samt utgivit flera broschyrer och utförligare agitationsverk, bland hvilka de märkligaste äro hans omfångsrika monografi: "Agrarfrågan" samt undersökningen om "Folkökningens inflytande på samhällets framåtskridande".

Liksom Marx var revolutionär, så är även hans trognaste lärjunge i vår tid, den framstående tyske socialdemokratiska skriftställaren Karl Kautsky revolutionär.

Här hos oss, i Sverige, är han icke vidare känd. Av hans arbeten är blott hans alltför tunga framställning av "Marx' ekonomiska läror" översatt till vårt språk. Visserligen förekommer hans namn ganska ofta i den socialistiska pressen, men få torde dock de vara, som känna den betydande roll, han spelat i den socialdemokratiska rörelsen. Han hör till de ivrigaste bland dem, som vilja konsekvent fasthålla vid den store lärarens och mästarens idéer. Han har stridit och strider oförfärat för deras riktighet och sanning. Och särskilt energiskt har han uppträtt emot de s. k. revisionisterna, hvilka icke i allt velat svära på Marx. Dock är det icke däri, som Kautskys stora betydelse ligger. Långt ifrån. Det är som lärare, som den, vilken mest energiskt bland de tyska socialdemokraterna sökt bringa teoretisk kunskap om marxismen, Kautsky är så framstående. Och han har aldrig svikit sin varma övertygelse.

Han är österrikare — född i Prag 1854 — men har företrädesvis verkat inom det tyska partiet. Sedan många år redigerar han partiets vetenskapliga huvudorgan, tidskriften "Die neue Zeit", som grundades år 1883. Han har tillika strött omkring sig ett oerhört stort antal artiklar i den socialdemokratiska pressen samt utgivit flera broschyrer och utförligare agitationsverk, bland hvilka de märkligaste äro hans omfångsrika monografi: "Agrarfrågan" samt undersökningen om "Folkökningens inflytande på samhällets framåtskridande".

Det arbete av Kautsky, som här föreligger i svensk tolkning, utgör tvenne sammanhängande föredrag, som han höll i april 1902 i de holländska städerna Amsterdam och Delft. Det första föredraget behandlar den sociala revolutionens begrepp, dess utveckling och förändringar, samt söker besvara frågan, huruvida dessa förändringar göra revolutionen för framtiden omöjlig och onödig, eller förbereda en ny form av en social revolution.

"Dagen efter revolutionen" undersöker de uppgifter, som ställas på proletariatet, då det stora slaget har stått, hur dessa uppgifter skola lösas, hvilka svårigheter som därvid komma att uppstå, och var hjälpmidlen till en lösning äro att söka.

Föredragen mottogs med mycken förståelse och stor entusiasm i Holland. I sitt förord till den tyska upplagan uttrycker Kautsky sin varma önskan, att ock hos de tyska meningsfränderna hans inlägg i denna viktiga fråga måtte mötas med intresse, vilket säkerligen även skall bli fallet hos den svenska läsekretsen.

I. Reform och revolution

Den sociala revolutionens begrepp

Få begrepp är så omdebatterade som revolutionens. Vilket man dels kan tillskriva den omständigheten att icke något begrepp är så stridande mot bestående intressen och fördomar som just detta, dels även det faktum att få begrepp är så mångtydiga.

I regeln låta sig händelser icke begränsas så skarpt som ting, allra minst samhällshändelser, som är ofantligt invecklade ju längre samhället framskridit, eller med andra ord: ju mångfaldigare formerna bli för människornas samverkan. Och till de mest invecklade händelser hör en social revolution, d.v.s. en fullständig omvälvning av de gällande formerna för människornas samverkan.

Intet under således, att detta ord, som vi alla begagna – nästan envar i en annan betydelse, – brukas av oss i olika tider i olika mening. Några tänka därvid på barrikader, brinnande slott, guillotiner, septembermorden, ett hopande av alla tänkbara gräsligheter. Andra vilja beröva ordet dess gadd, varje den minsta skymt av våldsamhet, och betrakta det såsom en väldig, men omärklig, fredlig ombildning av samhället, t.ex. såsom den, vilken uppstod genom Amerikas upptäckt eller uppfinningen av ångmaskinen. Mellan dessa ytterligheter finnes en hel del mellangrader.

Marx betecknar, i sitt företal till ”Den politiska ekonomins kritik”, såsom social revolution den långsammare eller hastigare omvälvning av samhällets hela ofantliga juridiska och politiska överbyggnad, som framgår av förändringen i dess ekonomiska grundvalar.

Fasthålla vi vid denna definition, så frånskiljas strax ur den sociala revolutionens begrepp ”förändringen av de ekonomiska grundvalarna”, såsom den där frambragte t.ex. ångmaskinen eller Amerikas upptäckt. Denna förändring är revolutionens *orsak*, icke revolutionen själv.

Men vid denna definition av den sociala revolutionen vill jag icke stanna. Man kan också fatta den i en trängre bemärkelse. Då betyder ej varje omstörtning av samhällets juridiska och politiska överbyggnad en revolution, utan man menar därmed en omstörtningens särskilda form eller särskilda metod.

Varje socialist arbetar för den sociala revolutionen i vidsträcktare betydelse, och likväl finns det socialister, som förkasta *revolutionen* och vilja komma till den sociala omvälvningen blott genom reformer. Man uppställer den sociala reformen emot den sociala revolutionen. Denna motsats är det, som nu diskuteras i våra led.

Jag vill här tala om den sociala revolutionen blott i den trängre meningen, som den sociala omvälvningens särskilda metod.

Motsatsen mellan reform och revolution ligger ej däri, att i det ena fallet användes våld, icke i det andra. Varje juridisk och politisk ändring är en tvångsåtgärd, som sker genom statens våld. Även särskilda slag av våldshandlingar – gatustrider eller avrättningar – utgöra icke det väsentliga i en revolution i motsats till reform. De härleda sig av säregna förhållanden, är icke nödvändigtvis förbundna med en revolution och kunna även följa med en reformrörelse. Det tredje ståndets konstituerande såsom Frankrikes nationalförsamling den 17 juni 1789 var en fullständigt revolutionär företeelse utan någon som helst yttre våldshandling. Samma Frankrike hade däremot under åren 1774-1775 sett stora insurrektioner, vilka hade det alls icke revolutionära målet: att få till stånd en brödtaxa, som skulle göra ett slut på uppskörtandet av brödprisen!

Påståendet att gatustrider och avrättningar är revolutionens kännetecken är emellertid tillika ett hänvisande till den källa, varur vi kunna hämta kunskap om revolutionens väsen. Den väldiga omstörtning, som utbröt i Frankrike år 1789, har blivit den klassiska typen för varje

revolution. Den har man framför allt i sikte, då man talar om revolution. Den kan bäst tjäna som material, då man vill studera revolutionens väsen, och även dess motsats till reform. En hel rad av reformförsök hade föregått revolutionen, bland vilka Turgots är de allmännast kända – försök som i flera hänseenden eftersträvade detsamma, som revolutionen sedan utförde. Vad skilde Turgots reformer från revolutionens motsvarande åtgärder? Mellan båda låg *den politiska maktens erövrande av en ny klass*. Däri ligger den väsentliga skillnaden mellan revolution och reform. Handlingar, som sträva hän emot att anpassa samhällets juridiska och politiska överbyggnad efter de förändrade ekonomiska villkoren, är *reformer*, om de komma från klasser, som ditintills ha politiskt och ekonomiskt haft makten över samhället, – de är *reformer*, även om de icke lämnats frivilligt, utan genomförts i och genom påtryckningar från de styrda klasserna eller genom omständigheternas makt; däremot är sådana handlingar följder av en revolution, om de utgå från en klass, som hittills varit ekonomiskt och politiskt förtryckt och som nu erövrat den politiska makten, vilken den i sitt eget intresse måste nötdvunget använda till att långsammare eller hastigare omstörta hela den politiska och ekonomiska överbyggnaden och skaffa nya former av den samhälliga samverkan.

Erövrandet av statsmakten utav en ditintills förtryckt klass, alltså den politiska revolutionen, är följaktligen ett verkligt tecken på den sociala revolutionen i inskränkt bemärkelse, i motsats till den sociala reformen. Den som principiellt avvisar den politiska revolutionen såsom medel för den sociala omvälvningen, eller den som vill inskränka dessa till sådana framsteg, som kunna uppnås genom den härskande klassen, den är en socialreformator, hur skarpt hans samhällsideal också må vara motsatt den bestående samhällsordningen. Däremot är envar en revolutionär, som strävar hän emot, att en hittills förtryckt klass erövrar statsmakten. Han förlorar icke denna karaktär, om han vill förbereda och påskynda denna erövring genom sociala reformer, som han söker tilltvinga sig av den härskande klassen. Icke strävandet efter sociala reformer utan den tydligt tillkännagivna inskränkningen endast därtill skiljer socialreformatorn från socialrevolutionären. Å andra sidan blir blott *den politiska revolution* en social revolution, som utgår från en hittills samhälleligt förtryckt klass, vilken är nödd att fullborda sin politiska emancipation genom en social, då dess hittillsvarande samhällsställning står i oförenlig motsats till dess politiska herravälde. En kamp inom de härskande klasserna, den må hur mycket som helst antaga ett borgarkrigs våldsammaste former, är icke någon social revolution. Endast den sociala revolutionen i ovan utvecklade betydelse skall i det följande avhandlas.

Evolution och revolution

En social reform kan mycket väl vara överensstämmande med de härskande klassernas intressen, den lämnar med visshet deras samhälliga maktställning för tillfället oantastad och kan under vissa förhållanden till och med än mera stärka den. En social revolution är däremot från början oförenlig med de härskande klassernas intressen, då den under alla omständigheter är detsamma som tillintetgörandet av deras maktställning. Intet under därför att de för tillfället härskande klasserna ständigt förtalat och brännmärkt revolutionen samt, då de trott sin egen ställning hotad, uppställt emot den sociala revolutionens idé den sociala reformen, som de höjt till himlen, mycket ofta visserligen utan att låta den förverkligas här på jorden.

Argumenten mot revolutionen hämtade man från de tillfälligt förhärskande tänkesätten. Så länge kristendomen behärskade människornas tänkande, förkastade man dem såsom stridande mot den av Gud tillsatta överheten. I nya testamentet hade man mer än nog av bevisställen därför, då det ju uppstått i romerska kejsartiden under en epok, i vilken varje resning mot de härskande maktinnehavarna föreföll hopplös och allt självständigt politiskt liv hade upphört. De revolutionära klasserna svarade visserligen med argument från gamla testamentet, vari ännu på flera ställen fortlever en fläkt av en ursprunglig bondedemokrati.

När det teologiska tänkesättet sedermera ersattes med det juridiska, definierade man revolutionen såsom våldsamt brytande av den bestående rättsordningen; men ingen kan äga en

rättighet att kränka rätten, – således är en rätt till revolution en absurditet, revolutionen i varje fall en orätt. Men de uppåtsträvande klassernas företrädare uppställa emot den bestående, historiskt vordna rätten den av dem eftersträvade rätten såsom evig förnuft- och naturrätt, som en oföränderlig människornas rätt. Dock, återerövrandet av denna sistnämnda rätt, som uppenbarligen blott kunde ha gått förlorad genom rättskränkning, var omöjlig själv en rättskränkning, även om den uppstod genom en revolution.

I vår tid göra de teologiska slagorden icke mera någon verkan, allra minst hos revolutionära folklager. Men även hänvisandet till den historiska rätten har förlorat i kraft. Våra dagars rätts och våra dagars regeringars revolutionära ursprung är ju så ungt, att man omöjligt kan anropa legitimitet för dem. Ej blott Frankrikes regeringar, utan också Italiens, Spaniens, Bulgariens, Englands och Hollands dynastier är av revolutionärt ursprung; konungarna av Bayern och Württemberg, storhertigarna av Baden och Hessen ha den revolutionära uppkomlingen Napoleons protektion att tacka icke endast för sina titlar, utan även för betydande delar av sina herradömen; hohenzollarna har på spillror av troner nått till sin nuvarande ställning, och t.o.m. habsburgarna ha gjort sin bugning för Ungerns revolution. Den år 1852 *in effigie* hängde högförrädaren Andrassy blev år 1867 kejsrerlig minister, utan att vara otrogen idéerna från den nationella ungerska revolutionen från 1848.

Bourgeoisin hade själv tagit livlig del i alla dessa den historiska rättens genombrott. Den kunde således icke gärna mera, en gång själv förflyttad till härskande klass, fördöma revolutionens rätt, om också dess rättsfilosofi gjorde allt för att försona naturrätt och historisk rätt med varandra. Bourgeoisin måste söka kraftigare argument för att brännmärka revolutionen, och fann dem i det med bourgeoisin själv uppkomna tänkesättet: det naturvetenskapliga. Så länge bourgeoisin var revolutionär, härskade även i naturvetenskapen (geologin och biologin) katastrofteorierna, vilka utgick från den åskådningen att naturens utveckling försiggår i plötsliga, stora språng. Sedan den borgerliga revolutionen var fullbordad, trädde i katastrofteoriernas ställe föreställningen om den småningom skeende, omärkliga utvecklingen, som framgår ur hopandet av de otaliga små framstegen och anpassningarna i konkurrensstriden. Den revolutionära bourgeoisin lutade mycket mot tanken på katastrofer även i naturen, för den konservativa bourgeoisin synes denna tanke oförnuftig och onaturlig.

Jag vill visst icke påstå, att naturforskarna letts vid sina skilda teorier av bourgeoisins politiska och sociala behov. Katastrofteoriernas företrädare var stundom ganska reaktionära och intet mindre än revolutionärt sinnade. Men envar påtvingas ovillkorligt sin klass' tänkesätt, och envar för med sig något i sina vetenskapliga åskådningar. Hos Darwin veta vi det bestämt, att hans naturvetenskapliga hypoteser påverkats mycket av Malthus' ekonomiska hypoteser, denne revolutionens avgjorda motståndare. Det är nog icke heller tillfälligt, att evolutionens teorier härstamma från England (Lyell, Darwin), det land vars historia sedan 250 år tillbaka blott uppvisar revolutionära ansatser, på vilka de härskande klasserna alltid i rätts tid vetat att avbryta udden.

För en åskådnings riktighet eller oriktighet bevisar dess beroende av stämningen hos de klasser, varifrån den utgått, naturligtvis ingenting. Men väl beror dess historiska framgång på denna stämning. Om utvecklingens nya teorier hastigt av stora folklager, som absolut icke hade någon möjlighet att pröva dem, blivit entusiastiskt mottagna, så beror det därpå, att de motsvarade dessas djupt kända behov. Å ena sidan – och detta gjorde dem även betydelsefulla för de revolutionära lagren – undanröjde de vida grundligare än de gamla katastrofteorierna varje nödvändighet av att erkänna en övernaturlig makt, som småningom genom skapelseakten framtrölat världen; å andra sidan, och därigenom tilltalade de mest bourgeoisin, förklarade de varje revolution, varje katastrof för något onaturligt, naturlagarna motsägande, alltså också oförnuftigt. Den, som i vår tid vill vetenskapligt bekämpa revolutionen, gör det i den vetenskapliga evolutionens namn, vilken teori lär, att naturen icke känner några språng, att varje plötslig förändring i de sociala förhållandena är omöjlig, att framåtskridandet blott

kan försiggå i och genom hopsummering av minsta förändringar och förbättringar, så kallade socialreformer. Revolutionen är, från denna ståndpunkt betraktad, ett ovetenskapligt begrepp, varöver vetenskapligt bildat folk blott rycker på axlarna.

Härpå kunde man svara, att det dock icke är riktigt, att utan vidare jämföra samhälliga och naturliga händelser med varandra. Visserligen inverkar, såsom vi sett, omedvetet vår uppfattning av de ena även på vår uppfattning av de andra, men detta är ingen fördel, och vi böra icke medvetet befordra varje direkt överförande av det ena områdets lagar på det andra, utan tvärtom. För visso kan och skall varje framåtskridande i iakttagelsemetoderna och i insikten på det ena området också befordra våra metoder och insikter på det andra, men lika säkert har vart och ett av dessa områden även sina egenartade lagar, som icke gälla för det andra.

Man måste strängt skilja mellan den livlösa och den levande naturen, och det faller ingen in, att på yttre likheter utan vidare överföra en lag, som gäller för det ena av dessa områden, på det andra, t.ex. att vilja lösa den könsliga fortplantningens och ärftlighetens problem helt enkelt genom att använda de kemiska föreningarnas lagar. Men just det felet begår man, då man direkt använder naturens lagar på samhället, t.ex. förklarar konkurrensen för en naturlig nödvändighet, åberopande kampen för tillvaron, eller grundar förkastligheten eller omöjligheten av den samhälliga revolutionen på den naturliga evolutionens lagar.

Man kunde emellertid genmäla än mera. Är också katastrofteorierna inom naturvetenskapen för alltid utstrukna, så mötas dock även de nya teorierna, som blott låta evolutionen föregå under hopandet av minsta, omärkbara förändringar, av ständigt starkare motsägelser. Å ena sidan växer kärleken till gudliga teorier, till konservativa teorier, vilka själva reducerar evolutionen till det allra minsta: men å andra sidan tvinga fakta att åter tillerkänna katastroferna en större plats i den naturliga utvecklingen. Detta gäller både Lyells' teorier för den geologiska och Darwins för den organiska evolutionen.

Likasom Marx skiljer mellan långsammare ekonomisk utveckling och hastigare omvälvning av den juridiska och politiska överbyggnaden, så erkänna flera nyare biologiska och geologiska teorier jämte de små och allra minsta förändringarnas hopande även plötsliga, djupgående formförändringar, katastrofer, som utgå ur de förra.

Ett märkligt exempel härpå är de iakttagelser, som *de Vries* meddelade på naturforskarmötet i Hamburg för några år sedan. Han hade funnit, att arterna av växter och djur länge förbli oförändrade; några gå slutligen under, då de blivit gamla och icke mer kunna anpassa sig efter levnadsförhållandena, som förändrats. Andra arter är lyckligare, "explodera plötsligt", för att ge livet åt talrika nya former, av vilka några bibehålla och föröka sig, medan andra, som icke kunna anpassa sig efter levnadsförhållandena, gå under.

Jag tänker icke ur dessa nya iakttagelser dra någon slutsats till förmån för revolutionen; det vore att förfalla till samma fel som de, vilka ur evolutionsteorin sluta till revolutionens förkastlighet. Men så mycket bevisa de ovannämnda iakttagelserna, att naturforskarna själva icke är eniga om katastrofernas roll i jordens och organismernas utveckling, att det följaktligen redan av denna orsak vore felaktigt, att vilja utan vidare ur några av deras hypoteser dra slutsatser om revolutionens roll i samhällsutvecklingen.

Men vill man trots allt göra detta, då kunna vi svara med ett mycket populärt exempel, som påtagligt bevisar, att även naturen gör språng: jag menar förlösningen. Födelseakten är ett språng. Med ett slag blir nu av ett foster, – vilket är en del av den moderliga organismen, delar dess blodcirkulation, näres av den, icke känner någon andning, – ett självständigt mänskligt väsen med egen blodcirkulation, som andas och skriker, mottager sin egen föda och avsondrar den genom tarmen.

Analogin mellan födelse och revolution inskränker sig emellertid icke blott till det plötsliga i händelsen. Om vi granska närmare, så finna vi, att denna plötsliga förvandling är vid födelsen inskränkt till funktionerna. Organen utveckla sig blott långsamt, och först på en viss höjd av utvecklingen blir det där språnget möjligt, som plötsligt frigör deras nya funktioner. Sker språnget innan denna utvecklingens höjd uppnåtts, så blir resultatet icke början till organens nya funktioner, utan upphörandet av alla funktioner, den nya varelsens död. Däremot kunde organens långsamma utveckling i moderlivet fortgå hur länge som helst, de kunde dock aldrig börja sina nya funktioner utan förlossningens revolutionära akt. På en viss höjd av organens utveckling blir denna oundviklig.

Detsamma är fallet i samhället. Även här är revolutionerna resultatet av långsamma, småningom sig fullbordande utvecklingsskeden (evolutioner). Även de samhälliga organen utveckla sig långsamt. Vad som plötsligt, med ett slag, revolutionärt kan ändras, är deras funktioner. Järnvägsväsendet har utvecklat sig långsamt. Däremot kan man med ett slag förvandla en järnväg från en kapitalistisk fungerande, d.v.s. tjänande till att göra ett antal kapitalister än rikare, till en socialistisk fungerande, d.v.s. till ett uteslutande för det allmänna bästa tjänande företag. Och liksom vid födelsen barnets samtliga funktioner samtidigt revolutioneras – blodomlopp, andning, matsmältning, – så måste även alla järnvägens funktioner samtidigt med ens revolutioneras, ty de hänga alla på det innerligaste samman med varandra. Man kan icke socialisera dessa funktioner efter varandra, styckevis, t.ex. i dag lokomotivförarnas och eldarnas funktioner, några år senare banvakternas och åter efter några år tjänstemännens o.s.v. Detta ligger i öppen dag beträffande en järnväg, men icke mindre paradoxiskt än en järnvägs skilda funktioners gradvisa socialisering är en ministärs i en centraliserad stat. En sådan är också en enhetlig organism, vars organ måste samarbeta, den enes funktioner låta icke förändra sig, utan att alla de andras förändras. Idén om det steg för steg försiggående erövrandet av en ministärs särskilda avdelningar genom socialdemokratien är ej mindre besynnerlig än det vore att tänka sig ett försök, att uppdelade födelseakten i flera månadsvis på varandra följande födelseakter, och att i var och en av dem frambringas ur fostrets tillstånd ett särskilt organ i det självständiga barnets tillstånd, och att därvid låta barnet förbli fäst vid den moderliga navelsträngen ända tills det har lärt att gå och tala.

Men kan icke en järnväg eller en ministär så småningom, utan blott med ett slag och i alla sina organ samtidigt överföras från kapitalistiskt till socialistiskt funktionerande och förvandlas från kapitalets organ till arbetarklassens organ, så är emellertid detta blott möjligt på en viss höjd av samtliga samhällsorgans utveckling, varvid det likväl i samhället icke kan bestämmas (såsom i modersorganismen), när den nödiga mognaden uppnåtts.

Men födelseakten betyder emellertid icke avslutandet av de mänskliga organens utveckling, utan början av en utvecklingens nya epok. Barnet kommer nu i nya förhållanden, vari nya organ utbildas, som, redan befintliga, än vidare fullkomnas i en viss riktning. I munnen växa tänder, ögonen lära att se, händerna att ta i med, benen att gå med, munnen att tala o.s.v. Så kan ej heller en social revolution framställa den sociala utvecklingens avslutning, utan endast början av en ny. En socialistisk revolution kan i ett slag överföra en fabrik från kapitalistisk till samhällig egendom. Men endast steg för steg under loppet av en småningom fortskridande utveckling skulle man kunna förvandla en fabrik från ett det monotona, frånstötande tvångsslitets fängelse till en lockande plats för levnadsglada människors angenäma sysselsättning. En socialistisk revolution skulle ävenledes kunna i ett slag förvandla de stora jordegendomar till samhällig egendom. Däremot, varest det lilla jordbruket är förhärskande, där måste organen för samhällig, socialistisk produktion inom jordbruket först skapas, och det kan blott vara en långsam utvecklings resultat.

Vi se alltså, att analogin mellan födelse och revolution är en tämligen vittgående. Men det bevisar naturligtvis endast och allenast att man har orätt, att, åberopande naturen, framställa den sociala revolutionen såsom något helt och hållet oförnuftigt och onaturligt. Vi ha icke rätt

att ur naturens förlopp direkt dra slutledningar angående samhälliga utvecklingsfaser. Vi har sålunda icke någon rätt att gå vidare och dra följande slutsats på grund av denna analogi: liksom varje djur en gång måste genomgå en katastrof för att nå till en högre utvecklingsgrad (födelseakten eller äggets bristande), så kan ett samhälle endast genom en katastrof framdrivas i en högre utvecklingsperiod.

Revolutionen i forntiden och i medeltiden

Till en klar uppfattning, om revolutionen är en nödvändighet eller ej, kunna vi blott komma genom en undersökning av samhällsutvecklingens förlopp och dess resultat, icke genom naturhistoriska analogier. Men man behöver endast kasta en kort blick på denna utvecklingsgång för att upptäcka, att den sociala revolutionen i vår ovan definierade trängre mening alls icke är någon nödvändig konsekvens av varje social utveckling. Det föregick en samhällig utveckling, och t.o.m. en mycket omfattande sådan, redan före uppkomsten av klassmotsatserna och den politiska makten. Men på detta stadium var naturligtvis ett erövrande av den politiska makten av en förtryckt klass – en social revolution således – icke möjlig.

Dock, även sedan klassmotsatserna och en statsmakt uppstått, finna vi icke på länge något som fullt motsvarar vårt begrepp om den sociala revolutionen, varken i forntiden eller i medeltiden. Väl påträffa vi förbittrade klass-strider, inbördes krig, politiska katastrofer i mängd, men vi se icke, att någon enda av dessa katastrofer medfört en bestående och genomgripande nydaning av egendomsförhållandena och därmed en ny samhällsform.

Orsakerna härtill är att söka i följande: I forntiden och även i medeltiden låg det ekonomiska och politiska livets tyngdpunkt i kommunen. Varje kommun utgjorde ett helt för sig, som blott med lösa band var förbundet med världen utomkring. Stora stater var allenast konglomerat av kommuner, vilka hölls samman antingen genom en dynasti eller av en bland kommunerna, som utsög och behärskade de andra. Varje kommun hade sin särskilda ekonomiska utveckling, som motsvarade dess egendomliga lokala förhållanden, och följaktligen sina särskilda klass-strider. Dessa tiders politiska revolutioner var således närmast blott kommunala revolutioner; det var tydligen omöjligt, att genom en politisk revolution omskapa en större landsdels hela samhälliga liv.

Ju mindre antalet personer är i en samhällsrörelse, ju mindre denna är en massrörelse, dess mindre uppenbarar sig däri det allmänna, det laggiltiga, och dess mera blir det tillfälliga och personliga övervägande. Vilket måste än mera ökas av klass-stridernas stora olikhet i de skilda kommunerna. Men då inga massföreteelser uppträda i klasskampen, emedan det laggiltiga och allmänna döljes av det tillfälliga och personliga, kunde det icke heller finnas någon djupare insikt i de samhälliga orsakerna till samt målen för dessa klassrörelser. Så mycket stort grekernas filosofi än skapat, den vetenskapliga nationalekonomins begrepp förblev främmande för den. Aristoteles visade blott ansatser till en sådan; vad grekerna och romarna för övrigt uträttade på det ekonomiska området, var anvisningar till det praktiska arbetet och jordbruket, såsom Xenophon och Varro gav dem.

Men förblev de djupare samhälliga orsakerna till de enskilda klassernas läge förborgade, och doldes de genom enskilda personers handlingar och genom lokala tillfälligheter, då är det ingalunda något att förundra sig över, att även de förtryckta klasserna, så snart de en gång erövat den politiska makten, nyttjade den framför allt till undanröjande av enskilda personer och särskilda lokala inrättningar, och ej kom därefter att grunda en ny samhällsordning.

Den viktigaste orsaken, som stod i vägen för dylika revolutionära strävanden, var emellertid den ekonomiska utvecklingens långsamhet. Den försiggick omärkligt; bönder och hantverkare arbetade såsom de var vana sedan farfars och farfarfars tid; det gamla, beprövade var det riktiga och fullkomliga. Även då man införde något nytt, sökte man intala både sig själv och andra, att det egentligen betydde ett återgående till något av det gamla, redan glömda.

Teknikens framsteg skapade icke behovet efter nya egendomsformer, ty de bestod endast i fortgående samhällig arbetsdelning, i ett yrkes delning i flera; men i vart och ett av de nya yrkena arbetades hantverksmässigt såsom i gamla tider, produktionsmedlen var obetydliga och handens skicklighet förblev bestämmande. Vål träffa vi på stordrift – i slutet på den gamla tiden t.o.m. industriell sådan, – men däri sysselsattes endast slavar, som stå utom samhället, såsom främlingar. En högre produktionsform och ett nytt socialt ideal kan icke uppstå ur en produktion med slavar.

De enda former av kapital, som utvecklade sig i forn- och medeltiden, är ocker- och handelskapital. Båda kunna under vissa tider framkalla hastiga produktionsförändringar. Men handelskapitalet kunde dock endast befordra de gamla yrkenas delning i talrikare nya samt storproduktionens fortskridande med slavarbete; ockerkapitalet inverkade allenast hämmande på de bestående produktionsformerna, utan att skapa nya. Kampen mot ockerkapitalet och mot det stora jordbrukets bedrivande med slavar upptände tidvis politiska strider, som likna vår tids sociala revolutioner. Men dess mål var städse endast återställandet av tidigare rådande förhållanden, icke en ny samhällig förändring. Så var fallet i skuldernas efterskänkande, som Solon genomförde för de attiska bönderna, eller i de romerska böndernas och proletärernas rörelser, som erhållit sitt namn efter de båda Graccherna.

Till alla dessa orsaker – den ekonomiska utvecklingens långsamhet, brist på förståelse av det djupare samhälliga sammanhanget, det politiska livets splittrande i talrika skilda kommuner, sällade sig i den klassiska forntiden, ja ofta också i medeltiden, tillika den omständigheten, att maktmedlen att hålla uppåtsträvande klasser tillbaka var förhållandevis obetydliga. Det fanns icke någon byråkrati, åtminstone icke där något livligare politiskt liv ännu rådde, och klassstriderna utkämpades på det hänsynslösaste sätt. I det romerska väldet t.ex. utvecklade byråkratin sig först under kejsartiden. Formerna för de enskilda kommunernas inre förvaltning såväl som för deras ömsesidiga förbindelser var mycket enkla, lätt att överskåda, och förutsatte icke någon särskild fackkunskap. De härskande klasserna kunde utan svårighet taga de för statsförvaltningen nödvändiga personerna ur sin egen mitt, så mycket mera som då för tiden makten även medförde full ledighet från arbete, vilken fritid användes till konstnärlig, filosofisk, politisk verksamhet. De härskande klasserna icke endast härskade, de regerade även.

Å andra sidan stod folket icke alldeles utan försvar. Just i den klassiska forntidens bästa tider var milissystemet rådande, var varje statsborgare vapenövad. Under sådana omständigheter var ofta en obetydlig rubbning i klassernas maktförhållanden nog, för att föra en ny klass till styret; klassmotsatserna kunde svårligen tillspetsa sig i en sådan grad, att tanken på en fullständig omvälvning av allt bestående skulle hos de förtryckta klasserna ha slagit någon djupare rot, eller att hos de förtryckande klasserna skulle envist fasthållande vid alla deras privilegier ha varit rådande. Även detta verkade så, att, såsom redan är anmärkt, politiska revolutioner mestadels blott gick ut på avskaffandet av ett och annat missförhållande samt undanröjande av enskilda personer; men det verkade även så, att sådana revolutioner ej sällan avväjades genom kompromiss.

Bland de moderna storstaterna är England det rike, som står medeltiden närmast, icke ekonomiskt utan i sina politiska former; det har i minsta grad utvecklat byråkratin och militarismen, äger ännu en aristokrati, som icke endast härskar utan också regerar; och i enlighet därmed är det tillika den moderna storstat, där de förtryckta klassernas strävanden mest inskränka sig till avskaffandet av vissa missförhållanden, i stället för att rikta sig mot hela samhällssystemet; alltså den stat, där en praxis att avvärja revolutioner genom kompromisser är mest utvecklad.

Om folkets allmänna krigstjänst ej gynnade stora sociala revolutioner, så underlättade den så mycket mer, att klasserna även vid minsta tillfälle uppträdde beväpnade mot varandra. På våldsamma uppror och inbördes krig är det ingen brist varken i den gamla tiden eller under

medeltiden. Ofta var det raseri, varmed de fördes, mycket stort, så att det understundom ledde till förvisning och expropriation, ja till tillintetgörande av de besegrade. Den som ser kännetecknet på den sociala revolutionen i våldshandlingar, han skall finna otaliga dylika revolutioner i förflutna tider. Men den som blott erkänner en social revolution där, varest ur den politiska maktens erövrande av en ditintills förtryckt klass framgår en omvälvning av samhällets juridiska och politiska överbyggnad, särskilt beträffande egendomsförhållandena, han skall där icke finna någon social revolution. Den sociala utvecklingen försiggick då styckevis och småningom, icke koncentrerad i vissa stora katastrofer, utan splittrad i många smärre, som det tyckes osammanhängande, ofta avbrutna, alltid på nytt nästan omedvetet uppstående. Den största samhälliga ombildning under denna tid, slaveriets upphörande i Europa, försiggick så omärkligt, att de då levande alls icke tog någon notis om saken, och i våra dagar är man nödd att taga sin tillflykt till hypoteser för att kunna uppkonstruera denna händelse.

Den kapitalistiska periodens sociala revolution

Helt annorlunda gestalta sig händelser och förhållanden, så snart det kapitalistiska produktionssystemet utvecklar sig. Det skulle föra alltför långt och bli ett återupprepande av allmänt bekanta saker, om jag här uppehöll mig utförligare vid dess mekanism och konsekvenserna därav. Vare detta nog sagt: det kapitalistiska produktionssättet skapar den moderna staten, som gör slut på kommunernas och provinsernas politiska självständighet, medan på samma gång även deras ekonomiska självständighet upphör. Var och en blir en del av ett helt, förlorar sin särskilda rätt och sin särskilda egendomlighet, alla nivelleras de, alla bli underkastade samma lagar, samma skatter, samma lagstiftning och förvaltning. För den skull måste också den moderna staten eftersträva att bli en nationell stat, att till de övriga likheterna även lägga språkets enhet.

Statsmaktens inflytande på samhällslivet blir nu ett helt annat än i forn- och medeltiden. Varje mera betydande politisk förändring av en modern storstat utövar grundligt, likartat och med ett slag inflytande på ett stort fält av samhället. Erövrandet av den politiska makten av en hittills undanskuffad klass måste således för den skull nu dra med sig helt andra verkningar än förr i tiden.

Härtill kommer, att den moderna statens maktmedel stegrats ofantligt. Kapitalismens tekniska revolution omfattar även vapentekniken. Allt sedan reformationen bli krigsvapnen allt mera utmärkta, fast också dyrare; de bli ett statsmaktens privilegium. Redan därigenom skiljes armén från folket, även där allmän värnplikt är införd, så vida icke den är ersatt av folkbeväpning, något som icke är fallet i någon enda storstat. Och överallt är arméns befäl yrkessoldater, skilda från folket och stående över det såsom en privilegierad klass.

Men den moderna, centraliserade statens ekonomiska maktmedel är likaledes ofantliga, jämförda med forna staters. De omfatta oerhört stora landsträckors rikedom, vars tekniska hjälpmedel ställa t.o.m. den högsta kulturens hjälpmedel i forntiden långt bakom sig.

Och därtill förfogar den moderna staten över en centraliserad byråkrati, såsom ingen stat tillförne. Så väldigt har den moderna statsmaktens uppgifter vuxit, att det är omöjligt att bli herre över dem utan högt gående arbetsdelning och högt stegrad yrkesutbildning. Men det kapitalistiska produktionssättet berövar de härskande klasserna den ledighet från arbete, som de fordomdags ägde. Om de också icke producera, utan leva på utsugning av de producerande klasserna, så är de dock icke sysslolösa utsugare. Tack vare konkurrensen, denna drivkraft i våra dagars ekonomiska liv, är utsugarna tvungna att sins emellan utan rast och ro föra de hänsynslösaste strider, som hota den underlägsne med fullständig ruin.

Kapitalisterna ha följaktligen varken tid eller lugn eller förkunskaper för konstnärlig och vetenskaplig sysselsättning; de äga icke ens förutsättningarna för ett regelbundet deltagande i statsförvaltningen. Liksom konst och vetenskap upphör nu även statens förvaltning att utföras

av de härskande klasserna. Dessa överlämna den åt lönarbetare, ämbetsmännen. Kapitalistklassen härskar, men den regerar icke. Den nöjer sig med att behärska regeringen. Den på förfall stadda feodaladeln, som antog hovadelns form, nöjde sig ju också därmed. Men vad som hos feodaladeln var en följd av dekadans och avstående från dess samhällsfunktioner, har hos kapitalistklassen sitt ursprung just i dess sociala uppgifter, tillhör alltså dess väsen.

Med tillhjälp av en så väldig statsmakt kan en klass länge hålla sig uppe, även om den redan har blivit överflödig, ja skadlig. Och ju starkare statsmakten är, desto kraftigare skall en härskande klass veta att pocka på den, dess envisare skall den hålla på sina privilegier och vara ohågad för eftergifter. Men ju längre den på så sätt fasthåller vid sitt välde, desto skarpare måste klassmotsatserna bli, desto ohyggligare måste då den politiska kraschen gestalta sig, när den dock till sist kommer, desto mera djupt gripande måste de sociala omvälvningarna vara som framgå därur, desto förr måste den politiska maktens erövrande av en förtryckt klass utveckla sig till en social revolution.

Emellertid bli samtidigt de stridande klasserna allt mer medvetna om de samhälliga konsekvenserna av sina politiska strider. I det kapitalistiska produktionssystemet är den ekonomiska utvecklingens tempo utomordentligt påskyndat. Den ekonomiska omstörtning, som upptäckternas tidsålder inledde, fortsattes genom maskinens införande i industrin. Sedan dess är våra ekonomiska förhållanden städse underkastade växling, ej blott hastig upplösning av det gamla, utan även hastig uppblomstring av det nya. Det gamla, det traditionellas begrepp upphör att vara liktydigt med det värnadsvärda begrepp, det oantastligas, det beprövades. Det blir liktydigt med det ofullkomligas, det otillfredsställdas, det föråldrades begrepp. Från det ekonomiska livet fortplantar sig samma föreställning till konsten och vetenskapen, till politiken. Fasthöll man förr, utan att pröva, vid det gamla, förkastar man nu gärna det gamla utan att pröva det, blott emedan det är gammalt, – och den tidrymd, som kräves för att göra en maskin, en institution, en teori, en konstruktning gammal och därmed föråldrad, blir ständigt kortare. Och skapade man förr i medvetandet att skapa för evigheten, med all den hängivenhet som ett sådant medvetande ingiver, så skapar man nu för stundens förgängliga effekt, med all ett sådant medvetandes flyktighet. På så vis blir det som i dag skapas ofta föråldrat icke blott för modet, utan även i själva verket inom kort alldeles obrukbart.

Det nya är emellertid det, som man först uppmärksammar och noga undersöker. Det vanliga och alldagliga gäller såsom något självklart. För visso ha människorna mycket tidigare grubblat på orsaken till solförmörkelserna, än på solens ”upp och nedgång”. Så måste också behovet att utforska lagarna för samhällsföreteelserna blott vara obetydligt, så länge dessa var det vanliga, det givna, det ”naturliga”. Däremot måste det strax förstoras, då nya, okända bildningar uppdök i samhällslivet. Det var ingalunda den gamla, fallfärdiga feodalproduktionen, utan den därjämte uppstående kapitalproduktionen, som i det sjuttonde århundradet krävde en vetenskaplig undersökning.

Men än mera befordrades den ekonomiska vetenskapen genom ett annat moment: den kapitalistiska produktionen är massproduktion; den moderna kapitalistiska statens typ är storstaten. Den moderna ekonomiska vetenskapen liksom politiken rör sig med massföreteelser. Men ju större mängden av likartade företeelser är, som man betraktar, desto mer gör sig, såsom redan är påvisat, i dem gällande det allmänna, det laggiltiga, dess mera trängs det individuella och tillfälliga tillbaka, desto lättare blir det möjligt att upptäcka lagarna för deras utveckling. De metodiska massiakttagelserna av samhällets företeelser, statistiken, och vetenskapen om samhället, som utgår från den politiska ekonomin och når sin höjdpunkt i den materialistiska historieuppfattningen, blev först möjliga under det kapitalistiska produktionssättet. Först nu kunde klasserna komma till fullt självmedvetande om sina striders samhälliga innehåll, först nu kunde de uppställa stora samhälliga ideal, icke såsom gottyckliga drömmar och fromma önskningar, vilka strandade på den hårda verkligheten, utan såsom resultat av vetenskaplig insikt i det ekonomiskt möjliga och nödvändiga. Naturligtvis kan även denna vetenskapliga

insikt misstaga sig; många av dess slutsatser kunna visa sig vara illusioner. Men hur stora än understundom dessa misstag må vara, de kunna icke utplåna varje sann vetenskaps känne-
märke: strävandet efter enhetlig sammanfattning av alla företeelser till ett enda helt; det lyder i samhällsvetenskapen sålunda: insikten om samhället såsom en enhetlig organism, i vilken man icke kan ändra enstaka delar villkorligt och ensamt för sig. De samhälligt förtryckta klassernas teoretiska kritik vänder sig numera allt starkare icke endast mot enskilda personer och inrättningar, utan *mot hela det bestående samhället*, och likaledes blir också genom denna kunskap var förtryckt klass, som erövrar den politiska makten, tvingad att söka omstörta samhällets grundvalar.

Det kapitalistiska samhället, som framstod ur revolutionen av 1789 och dess förlöpningar, föresvävade i sina grundlinjer redan i förväg fysiokraterna och deras engelska efterföljare.

På denna olikhet mellan den moderna staten, det moderna samhället och antikens samt medeltidens organisationer vilar skillnaden i deras utvecklingsformer: där en övervägande omedveten, i ständiga lokala och personliga tvister, strider, revolter av splittrade små kommuner på olika utvecklingsgrad; här städse mer och mer medveten, till ett erkänt stort samhälligt mål strävande, som fastslås och framagiteras genom vetenskapligt-kritiskt arbete. De politiska revolutionerna bli mera sällsynta, men omfångsrikare, deras sociala följder mäktigare.

Övergången från inbördes krigen i forn- och medeltiden till den moderna revolutionen eller den sociala revolutionen i den härövan antydd mening, bildas av reformationen, som är halvt medeltidsaktig, halvt modern. Högre står redan den engelska revolutionen i det sjuttonde århundradets mitt, till dess slutligen den stora franska revolutionen bildar den sociala revolutionens klassiska typ, vartill upprorsrörelserna 1830 och 1848 blott utgöra svaga genljud.

Den sociala revolutionen i här använda mening är ett för det kapitalistiska samhället och kapitaliststaten betecknande stadium för deras sociala utveckling. Detta stadium existerar icke före kapitalismens tid, ty den politiska ramen var förut allt för trång, samhällstillståndet för outvecklat. Det skall också försvinna med kapitalismen, enär den blott kan besegras av proletariatet, som, den lägsta av alla klasser, måste begagna sin makt till att upphäva allt klassherravälde och överhuvud alla klasser, men därmed också förutsättningarna för varje social revolution.

Nu uppdyker emellertid en viktig fråga, en fråga som på det djupaste berör oss, emedan den är av största inflytande för vår praktiska agitation och vår taktik, nämligen: är den sociala revolutionens tid redan förbi eller ej? Är nu redan de politiska villkoren givna, så att övergången från kapitalismen till socialismen kan försiggå utan politisk revolution, utan den politiska maktens erövrande av proletariatet, eller återstår för oss ännu en epok av slutliga strider om denna makts besittning, d.v.s. en epok av revolution från de föråldrade idéer, vid vilka endast tanklösa eftersägare av längesedan försvunna åskådningar eller demagogiska spekulanter på den oupplysta massans bifall fasthålla, men vilka idéer måste tillbakavisas av varje ärlig, modern människa, som fördomsfritt betraktar det nutida samhället och dess organisation?

Det är frågan. För visso en viktig fråga, som icke avfärdas med några tomma fraser.

Vi ha funnit, att den sociala revolutionen är en produkt av säregna historiska förutsättningar. Den kräver icke blott skarpa klassmotsatser, utan också en nationell storstat, som upphäver alla provinsiella och kommunala sär rättigheter; en på byråkrati och militarism vilande stark statsmakt, en den politiska ekonomins vetenskap och ett det ekonomiska framstegens hastiga tempo.

Ingen av dessa den sociala revolutionens faktorer har försvagats under de sista årtiondena, tvärtom har var och en alltmera förstärkts. Aldrig har den ekonomiska utvecklingens tempo varit hastigare. Den vetenskapliga ekonomin gör, tack vare tidningspressen, åtminstone framsteg i utsträckning, om också icke på djupet. Aldrig har den ekonomiska kunskapen varit

så utbredd som i vår tid, aldrig ha de härskande klasserna såväl som folkmassorna varit i stånd att så klart fatta de avlägset liggande konsekvenserna av sitt låtande och görande. Men detta visar tydligt nog, att vi icke kunna omärkligt verkställa den stora övergången från kapitalism till socialism, och att vi icke heller kunna långsamt undergräva utsugarnas herravälde, utan att dessa, medvetna om sin makt, sätta sig till motvärn och använda sig av alla sina maktmedel för att tillbakahålla det i kraft och inflytande allt starkare proletariatet.

Dock, har kunskapen om samhällsorganisationen aldrig varit så utbredd som i våra dagar, så har icke heller statens makt varit så stark som nu, dess militära, byråkratiska, ekonomiska maktmedel aldrig så starkt utvecklade. Därav följer, att proletariatet, om det erövrar statsmakten, därmed får makt att genast kunna företaga mycket vittgående sociala förändringar; men därav följer även, att de nu härskande klasserna stödda på sitt våldsregemente kunna, sedan deras ekonomiska nödvändighet redan upphört, ännu länge fortsätta sin tillvaro och sitt utplundrande av de arbetande massorna. Men, ju mera de härskande klasserna stödjade sig på statsmaskineriet och missbruka detta såsom medel till utsugning och förtryck, desto starkare måste hos proletariatet förbittringen emot dem bli, klasshatet växa och strävandena att erövra statsmaskineriet bli kraftigare.

Man har häremot invänt, att denna uppfattning icke vilar på de nyaste sociala företeelserna, som tydligen bevisa, att utvecklingen går i en annan riktning. Motsatsen mellan proletariat och bourgeoisier lär icke vara i tillväxt utan i avtagande, och i var modern stat finns det tillräckligt med demokratiska inrättningar, som skulle möjliggöra för proletariatet att vinna om också icke *makten* så åtminstone makt, och att så småningom stycke för stycke öka den, så att envar nödvändighet av en social revolution upphör.

Må vi efterse, i hur hög grad dessa invändningar är berättigade.

Låt oss således närmast granska den första invändningen: den sociala motsatsen mellan bourgeoisier och proletariatet skulle vara stadd i förminskning. Jag bortser här från frågan om de industriella kriserna, vilka man för några år sedan påstod alltmåra avtog; en åskådning som redan genom alltför talande fakta fått en så grundlig vederläggning, att jag här kan avstå ifrån att ännu en gång tala därom, något som för övrigt skulle föra oss alltför långt från vårt ämne. Jag vill icke heller komma med något vidare bidrag till debatten om den redan till leda om-tuggade s.k. elände-teorin, som man med någon färdighet kan, om man vill, uttänja i det oändliga och varvid det rör sig mera om tydandet av ordet elände än om konstaterandet av bestämda fakta. Vi socialister är alla eniga därom, att det kapitalistiska produktionssättet, där det överlämnas åt sig självt, har till följd ett stigande av det fysiska eländet; men likaså eniga är vi också därom, att redan i det nuvarande samhället är arbetarklassens organisation och statsmaktens ingripande i stånd att hämma detta elände; och slutligen är vi eniga därom, att vi icke påräkna proletariatets frigörelse av dess allt större förnedring utan av dess växande kraft.

Men en annan fråga är den om den sig ständigt utvidgande motsatsen mellan bourgeoisier och proletariat. Det är närmast en fråga om den stegrade utsugningen.

Att den tilltar har Marx redan för en människoålder sedan bevisat, och enligt vad jag vet har ännu ingen vederlagt honom. Den som vill bestrida detta faktum: proletariatets ökade utsugning, måste åtminstone kunna hänvisa till en vederläggning av Marx' "Das Kapital".

Nu vill man visserligen invända mot mig, att detta är blott teori; för oss gäller dock blott det såsom sant och bevisat, som vi kunna gripa med våra händer. Man skall icke ge oss ekonomiska lagar, utan statistiska siffror. Sådana är dock icke så lätt att överkomma, ty det har ännu icke fallit någon in att upptaga summorna icke endast av lönerna, utan också av profiten, och det redan av den grund, att hans eldfasta kassa är en borg, som t.o.m. den mest fega och fromma storborgare försvarar som ett lejon mot varje försök från vederbörandes sida att tränga in på och utforska.

Emellertid finnas dock beräkningar om lönernas och den övriga inkomstens tillväxt. En av dessa, den senaste som vi känna, må här anföras. Den är uppställd av A. L. Bowley, vilken i mars 1875 höll ett föredrag därom i Londons statistiska förening. Vi låna därur följande tabell:

År	Av löner oberoende inkomster					
	Samtliga årliga löner		Underkastade inkomstskatt		Ej underkastade inkomstskatt	
	Beräknade i milj. p.st.	I proc. av hela folkets inkomst	Beräknade i milj. p.st.	I proc. av hela folkets inkomst	Beräknade i milj. p.st.	I proc. av hela folkets inkomst
1860	392	47	376	45,3	64	7,7
1866	464	45	485	47	81	8
1870	486	44,5	521	48	85	7,5
1874	609	45,5	635	47,3	100	7,5
1877	591	43	652	47,5	130	9,5
1880	567	42	652	48,5	126	9,5
1883	609	42,7	696	49	122	8,3
1886	605	42	715	49,5	125	8,5
1891	699	43,5	782	48,5	130	8

Mot denna uppställning kunna mångahanda betänkligheter göras. Den tycks mig alltför optimistisk och låter lönernas stigande synas större än det i verkligheten varit.

Vid beräkning av lönesumman bortsåg författaren från arbetslösheten, och han antog dessutom, att en rad betydelsefulla moment inom arbetarklassen förblev desamma där han icke kunde noga påvisa förändringarna. Självklart hade han som statistiker rätt därtill, men det finns just moment som ständigt förändra sig till arbetarklassens nackdel. T.ex. förhållandet mellan kvinnoarbete och manliga arbetares arbete, mellan kvalificerat och icke-kvalificerat arbete.

Men betänkeligast är, att beräkningen är inskränkt blott till några få arbetsgrenar, som alla, undantagandes lantarbetarnas, är förträffligt fackligt organiserade, och att författaren utan vidare antar, att hela arbetarklassens ekonomiska ställning har i genomsnitt höjts i samma grad som de fackligt organiserade arbetarnas, vilka t.o.m. i England allra högst omfatta en femtedel av alla arbetare. Det är ej utan intresse att betrakta förändringen i var och en av dessa kategoriers löner. Löne maximum utgjorde i jämförelse med 1860 års lön (denna satt lika med 100):

	1860	1866	1870	1874	1877	1880	1883	1886	1891
Lantarbetare	100	105	107	130	132	122	117	111	118
Byggnadsarbetare	100	116	116	126	128	125	125	126	128
Bomullsindustri	100	125	125	148	148	134	146	155	176
Ylleindustri	100	106	112	121	130	126	120	115	115
Järnindustri	100	127	127	143	112	112	110	100	124
Maskinarbetare	100	108	110	124	123	120	127	126	126
Gasarbetare	100	115	120	125	128	128	130	130	149
Sjömän	100	113	103	129	123	102	118	110	143
Gruvarbetare	100	?	100	150	115	100	115	100	150
I genomsnitt	100	113	113	138	132	124	130	125	140

Vi se, att lönernas stigande med 40 procent från år 1860 till 1891, som Bowley beräknar för Englands hela arbetarklass, icke ens är gällande för arbetararistokratin. Undantagandes arbetarna inom bomullsindustrin, vilka är mönster för alla drömmare om den "sociala freden", överskrides genomsnittslönen år 1871 endast av gasarbetarna, sjömännen och gruvarbetarna. För sin löneökning ha gasarbetarna delvis att tacka politiken, som i de större städerna har tillfört kommunernas arbetare många förbättringar. För gasarbetarna kom hänsyn till konkurrensen samt utsugningen genom privat kapital minst i betraktande. Även det plötsliga uppdykandet av den "nya unionismen", som uppväckte så långt gående fast nästan lika hastigt grusade förhoppningar, skall till en del ha medverkat till uppsvinget 1891. Men ännu mera plötsligt än för gasarbetarna, ja nästan händelsevis förefaller lönernas tillväxt år 1891 för sjömännen och gruvarbetarna. För de senare var lönerna 1886 lika höga som 1860, 1891 däremot 50 procent högre! Man kan icke kalla det ett tryggt framsteg. För byggnadsarbetarna, yllevävarna och arbetarna inom järnindustrin ställde sig lönernas ökning efter 1880 långt under medeltalet. Bowley vill således begära av oss att antaga, att samtliga organiserade arbetargrupper i England löner steg med 40 procent under samma tidrymd, då de så starkt organiserade järnarbetarnas löner höjdes endast med 25 procent!

Men låtom oss taga tabellen sådan den är. Vad visar iden oss? Även enligt denna så särskilt optimistiska uppställning utgöra arbetslönerna en ständigt mindre del av hela folkets inkomst. Från 1860 till 1874 utgjorde de i genomsnitt 45 procent därav, från 1877 till 1891 blott $42\frac{2}{3}$ procent. Sätta vi, i brist på säkrare siffror, summan av den inkomstskatt underkastade, ej av löner uppkomna inkomsten lika med mervärdets summa, så var denna år 1860 cirka 290 miljoner kronor mindre än lönernas summa. År 1891 däremot översteg mervärdets summa lönernas med icke mindre än cirka 1,400 miljoner kronor. Detta pekar likväl på ett gränslöst stegrande av utsugningen. Mervärdessumman, det är graden av arbetarens utsugning, skulle sålunda under nämnda tid ha stigit från 96 till 112 procent. Enligt Bowleys tabell har utsugningen t.o.m. av de fackligt organiserade arbetarna allra minst vuxit så mycket. Utsugningen av massan oorganiserade arbetare måste ha stigit i vida högre grad.

Vi tillägga icke dessa siffror någon vidare stor betydelse. Men så långt de bevisa något, tala de blott för, ej mot antagandet av den stigande utsugningen av arbetskraften, som Marx på annan väg: genom utforskandet av det kapitalistiska produktionssättets utvecklingslagar påvisat på ett hittills ovederlagt sätt. Nu vill man visserligen svara: det medgives, att utsugningen stegras. Men lönerna stiga ju likaledes, om också icke i samma proportion som mervärdet. Huruledes skall då arbetaren märka den växande utsugningen, då den icke ligger i öppen dag utan blott kan klargöras genom krångliga undersökningar? Massan av arbetare sysselsätta sig varken med statistik eller med funderingar om värdets och mervärdets teorier.

Detta är nog riktigt. Och likafullt finns det en väg, varpå utsugningens stegring göres kännbar för dem. I samma proportion som profiten, stegras också bourgeoisins levnadssätt. Men klasserna är icke avstängda från varandra genom skiljemurar. De "högre" klassernas levnadsvanor smitta småningom mer och mer de "lägre" och uppväcka även hos dem nya behov och fordringar, till vilkas tillfredsställande den sig långsamt höjande lönen emellertid ej förslår. Bourgeoisin svär över, att underklassens anspråkslöshet är i avtagande och dess behov större och större; men bourgeoisin glömmer, att de stigande anspråken därnere blott är en reflex av den allt större lyxen däruppe, att det är de "högre" klassernas exempel som tänder de "lägre" lagrens begär.

Att de borgerligas levnadssätt vida hastigare utvecklas än proletärerernas, det se vi städse och överallt. Arbetarebostäderna ha på de sista femtio åren icke förbättrats något vidare, däremot är den våning, en bourgeois i våra dagar bebor, praktfull i jämförelse med en vanlig borgerlig våning för femtio år sedan. En tredje klassens järnvägsvagn i dag och en för femtio år sedan

skilja sig beträffande den inre utstyrelsen icke mycket från varandra¹: Man jämföre däremot en första klass från mitten av förra århundradet med ett modernt lyxtågs vagnar! Jag tror icke, att sjömännen på de stora atlantångarna ha i dag mycket bättre ”logi” än för 50 år sedan, men säkert hade den lyx, som visar sig i ett modernt passagerarångfartygs salong, varit något alldeles oerhört för femtio år sedan t.o.m. på ett furstligt lustskepp.

Detta må vara nog om proletarietets stigande utsugning. Men, frågas det kanhända, blir icke denna ekonomiska faktor gottgjord genom det fortsatta politiska närmandet mellan klasserna? Blir icke både politiskt och samhälleligt arbetaren allt mer erkänd av bourgeoisin såsom dess jämlike?

Utän tvivel, proletariatet kommer hastigt till större politiskt och socialt anseende.

Om också dess framryckande i ekonomiskt hänseende stannar långt bakom bourgeoisins, varigenom måste hos proletariatet uppstå allt starkare önsningar och större otillfredsställelse, så är däremot de sista femtio årens mest påfallande fenomen kanske just proletariatets snabba och oavbrutna framryckande i moraliskt och intellektuellt hänseende.

Blott för några årtionden sedan stod proletariatet så lågt, att det t.o.m. fanns socialister, som av proletariatets seger väntade de olyckligaste följder för kulturen. Senare än 1850 skrev Rodbertus: ”Den mest hotande fara är, att åter en ny barbarernas storm, denna gång kommande från samhällets eget inre, skall förhärja civilisationens och rikedomens fästen.”

Vid samma tid förklarade Heinrich Heine, att framtiden tillhör kommunisterna. ”Denna bekännelse, att framtiden tillhör kommunisterna – jag gjorde den med en röst av sorg och högsta ångest, och det var alls icke någon förställning. I själva verket tänker jag blott med förskräckelse och fasa på den tid, då dessa mörka bildstormare skola komma till väldet; med sina valkiga händer skola de nedbryta alla skönheters marmorstatyer” o.s.v.

Som bekant har utvecklingen försiggått helt annorlunda. Det är icke proletariatet, varav civilisationen hotas i vår tid; just kommunisterna bilda nu den säkraste vakt kring konst och vetenskap, för vilka de redan gång på gång ha uppträtt på det kraftigaste sätt.

Så har också den fruktan hastigt upphört, som strax efter Pariskommunen betog hela den borgerliga världen, fruktan att det segrande proletariatet skulle i vår kultur fara fram liksom folkvandringens barbarer och på spillrorna uppbygga ett den barbariska asketismens rike.

Delvis ha med anledning av denna fruktans upphörande sympatierna för proletariatet och socialismen synbarligen stigit mot den borgerliga intelligensen.

Liksom proletariatet är även intelligensen såsom klass en det kapitalistiska produktionssättets säregenhet. Jag har redan förut påpekat, att detta tager de härskande klasserna så i anspråk, att hos dem finnes varken intresse eller tid att ombesörja statsförvaltningens ärenden eller att egna sig åt de sköna konsterna och vetenskapen, så som t.ex. Athens aristokrati gjorde det eller såsom otaliga präster och munkar i den katolska kyrkans bästa tider. All högre andlig verksamhet, som fordom var ett de härskande klassernas privilegium, överlämna dessa nu till avlönade arbetare, och antalet av dessa professionella lärda, konstnärer, ingenjörer, ämbetsmän är i hastigt stigande.

Tillsammans bilda de den s.k. intelligensen, den ”nya medelklassen”, men de skilja sig från den gamla medelklassen framför allt därigenom att de sakna ett särskilt klassmedvetande. Visserligen äga enstaka grupper ett särskilt ståndsmått, mycket ofta ett särskilt ståndshögmod, men dessa skilda gruppers intressen är allt för egenartade, att de skulle kunna

¹ Häremot vilja säkert många göra invändningar. På flera banor här i Sverige har ju införts mycket ljusa och fina tredjeklassvagnar. Men de är dock nästan lika obekväma som de gamla, bjuda endast på ostoppade träbänkar o.s.v. Att de är bättre än förr är odisputabelt; men orsaken är helt enkelt den, att en stor del personer ur medel- och överklassen åka numera i 3 klass, och det är naturligtvis för deras skull som nya finare kupéer införts.

utveckla ett gemensamt klassmedvetande. Deras medlemmar ansluta sig till de mest olika partier och klasser. En del förfäktar de härskande klassernas intressen, hos vilka många av de intellektuella står yrkesmässigt i tjänst. Andra har gjort proletariats sak till sin. Men de flesta fortsätta som hittills i sin småborgerliga tankesfär; de ha ofta icke blott utgått ifrån småborgerskapet, utan deras sociala ställning som "medelstånd" var även en, den småborgerliga liknande, medelställning mellan proletariats och de härskande klasserna.

Dessa intelligensens läger är det, som, såsom förut blivit anmärkt, lägger i dagen allt större sympati för proletariats och socialismen. Den borgerliga ekonomins teoretiska bankrutt och socialismens teoretiska överlägsenhet måste stå klar för dem. Därvid förnimma de allt mera, hur de andra klasserna sträva att allt djupare undanskjuta konst och vetenskap. Och slutligen imponeras många av socialdemokratins framgång och ständiga omkring-sig-gripande, i synnerhet då de därmed jämföra liberalismens städse fortgående förfall. På så sätt bli arbetarvänlighet och socialism populära bland de bildade; det finns nu knappast en salong, där man icke snarar över en eller flera "socialister".

Vore dessa kretsar av de bildade detsamma som bourgeoisin, då hade vi sannerligen vunnit spelet och då skulle envar social revolution vara överflödig. Med dessa samhällsgrupper kunde man mycket väl komma fredligt överens, från deras sida behöver den långsamma, lugna utvecklingen icke befara några våldsamma försök att hindra.

Men tyvärr utgöra de endast en del av bourgeoisin och just den, som visserligen *skriver* och *talar* i bourgeoisins namn, men icke den som bestämmer dess *handling*. Och man skall som bekant bedöma människorna, således också en klass, icke efter deras ord, utan efter deras gärningar.

För övrigt är det den minst stridsdugliga och stridslystna delen av bourgeoisin, hos vilken sympatier för proletariats utvecklas.

Förr, då socialismen bränmärktes av den stora massan av bildade såsom förbrytelse eller vanvett, kunde borgerliga element sluta sig till den socialistiska rörelsen blott om de brutit med hela den borgerliga världen. Den som då kämpade sig fram från borgerliga kretsar till socialismen, den behövde därtill vida större energi, revolutionär lidelse och övertygelsekraft än en proletär. Inom den socialistiska rörelsen hörde därför just dessa element i regeln till de radikalaste och mest revolutionära bland medlemmarna.

Helt annorlunda är det nu, i våra dagar, då socialismen har blivit "salongsfärdig". Det kräves ingen särskild energi, icke något brytande med det borgerliga samhället mer, därför att man vill bära titeln socialist. Intet under således, att dessa nya socialister också bli allt allmännare kvarhållna i sin egen klass' "traditionella tanke- och känslövärld".

De intellektuellas stridssätt är emellertid andra än proletariats. Detta har att emot rikedomens och vapnens makt sätta sitt större antal och sin klassorganisationens fasthet. De intellektuella är försvinnande till antal och utan varje klassorganisation. Deras enda vapen är övertalning genom ord och skrift, striden med "andliga vapen", den "moraliska överlägsenheten", och genom dessa vapen måste salongssocialisterna även veta att avgöra proletärerernas klass-strider. De förklara sig beredda att ge proletariats sitt moraliska understöd, men under det uttryckliga villkor, att proletariats avstår från användandet av våld icke blott där det är ändamålslost – då avstå också proletärererna därifrån, – utan även där våldshandlingar skulle föra till seger. För den skull vilja de få revolutionens idé i misskredit, framställa den såsom ett odugligt medel. De söka från det revolutionära proletariats avsöndra en socialreformerande flygel, alltså arbeta på att spränga och försvaga det.

Det är hittills, praktiskt sett, den enda verkan av de intellektuellas begynnande omvändelse till socialismen.

Bredvid den nya medelklassen vegeerar alltjämt den gamla, småborgarna. Denna medelklass bildade fordomdags revolutionens ryggrad; stridslysten och stridsduglig uppreste den sig lätt, då förhållandena vore gynnsamma därför, mot varje förtryck och utsugning uppifrån, mot byråkratins och militarismens välde, mot feodala och kyrkliga privilegier. Den utgjorde den borgerliga demokratins kärntrupper. Liksom i dag en del av den nya medelklassen så var också den gamla tidtals mycket sympatiskt stämd mot proletariatet, arbetade gemensamt med det, gav det och mottog av det både andliga impulser och materiella krafter. Men likasom den nya var också den gamla medelklassen beständigt en otillförlitlig bundsförvant, just i följd av sin ställning mitt emellan utsugarklassen och de utsugna. Såsom redan Marx har anmärkt, är småborgaren varken helt proletär eller helt bourgeois samt känner sig allt efter situationen än som det senare, än som det förra.

Men ur denna dubbelställning utbildas en tudelning av småborgerskapet; en del sammanfaller med proletariatet, en annan med dess motståndare.

Smådriften är dömd till undergång, dess undergång försiggår oemotståndligt. Men den visar sig blott långsamt i smådriftens avtagande, däremot raskt i dess urartning. Många av de små hantverkarna råka i fullständigt beroende av kapitalet, är intet annat än hemarbetare, lönarbetare, som i stället för att utsugas i en fabrik, slava i sitt eget hem. Andra, särskilt småhandlare och krogvärdar, förbli självständiga, men finna sin kundkrets blott i arbetarkretsar, så att deras existens fullständigt beror av arbetarnas ställning. Dessa sluta sig mer och mer till det stridande proletariatet.

Annorlunda ställda är de lager av småborgarklassen, som ännu icke råkat i fullt beroende av kapitalet, men som hotas därmed eller med ruin; såväl som de, vilka söka sina kunder hos andra samhällsklasser än proletärerens. De misströsta om att kunna resa sig av egen kraft, de hoppas allt uppifrån, från de "högre" klasserna och från staten. Och som varje framsteg hotar dem och deras ställning, motsätta de sig bestämt varje framsteg, på vad område som helst. Servilitet och förtröstan till reaktion gör dem till fanatiska försvarare av monarkin, kyrkan, adeln. Samtidigt förbli de demokratiska, ty blott under demokratiska former kunna de öva politiskt inflytande samt därigenom vinna statens stöd.

På denna småborgerskapets tudelning beror huvudsakligast den borgerliga demokratins nedgående. Några av dess lager vända sig till den proletäriska socialdemokratin, andra till den reaktionära demokratin, som lyser i de mest olika färger, såsom antisemitism, nationalism, kristlig demokrati, delar av det konservativa och av centrumpartiet, men som alltid visar samma sociala innehåll.

Många av sina argument och uttryck har denna reaktionära demokrati lånat från det socialdemokratiska tänkesättet, och mången trodde för den skull i början, att den blott utgjorde en särskild övergångsform från liberalism till socialdemokrati. Nu i våra dagar ligger ohållbarheten av denna förmodan i öppen dag. Socialdemokratin har ingen bittrare fiende än den reaktionära demokratin. Måste socialdemokratin befordra varje kulturframsteg, vare sig det kommer de proletäriska klassintressena direkt till godo eller icke, så drives däremot den reaktionära demokratin av hela sin natur att rösta emot varje kulturframsteg, om det också icke direkt hotar småborgarna. Är socialdemokratin det mest framåtskridande, så är den reaktionära demokratin det mest tillbakagående partiet, enär den till de andra reaktionära partiernas hat mot framåtskridandet lägger hela sin hänsynslösa och grova okunnighet om allt, som ligger utom dess inskränkta synkrets. Därtill kommer, att småborgarna såsom utsugare ännu ha sitt uppehälle blott därigenom, att de omänskligt utsvetta de svagaste och mest motståndslösa arbetskrafterna, kvinnor och barn. Därvid möta de naturligtvis framförallt motstånd från socialdemokratin, som genom organisation och tvångslagar söker motverka denna förödelse av människoliv.

Så blir småborgerskapet, såvida det ej sluter sig till socialdemokratin, från att ha varit en bundsförvant och ett mellan proletariatet och de ”högre” klasserna förmedlande element, en proletariatets bittra fiende. I stället för ett mildrande finna vi här den tänkbart skarpaste tillspetsning av klassmotsatserna, och visserligen en snabbt fortskridande, ty den har framträtt tydligt och märkbart först för några få år sedan.

Vad som gäller småborgerskapet, gäller också med ringa förändringar bönderna. Även de splittras i två delar, ett proletäriskt och ett ägande element. Vår uppgift är att påskynda denna delningsprocess, i det vi klargöra för det förra elementet, hur dess intressen sammanfalla med proletariatets, och således föra detta element av lantbefolkningen till socialdemokratin. Men vi hämma det, om vi ignorera det och vända oss till hela lantbefolkningen, utan att skilja på de olika klasserna. Den reaktionära demokratin på landet är till sitt väsen för oss lika fientlig som i städerna, om den också icke alltid själv klart inser denna motsats. De medlemmar, som trodde att bonderörelsen blott skulle bli ett övergångsstadium för bönderna från de äldre partierna, särskilt centrumpartiet, till socialdemokratin, blev lika mycket bedragna som de, vilka väntade detsamma av antisemitismen i städerna. Storbonden hatar socialdemokratin redan därför, att den strider för att arbetarna skola erhålla kortare arbetstid och högre lön samt enär den därigenom blir en viktig orsak till att lantarbetarna vandra till städerna och lämna bönderna i sticket.

Även på landet tillspetsa sig de sociala motsatserna mellan de ägande och proletärererna.

Men ännu skarpare än denna motsats mellan bönder och lönarbetare, framträder motsatsen mellan godsägarna och lönarbetarna.

En mycket viktigare roll än för bönderna spelar lönarbetaren inom det stora jordbruket. För det är livsmedlens höga pris av en vida större betydelse än för bonden, som själv förtär en stor del av sina produkter. Motsatsen mellan producenten och konsumenten av livsmedel är visserligen icke den mellan arbetaren och hans utsugare, utan den mellan stad och land. Men i städerna är proletärererna i vår tid den talrikaste, stridsdugligaste och mest stridslystna klassen och därför stöter försäljaren av livsmedel även här åter på proletären såsom på sin starkaste fiende.

Intet under alltså, att den store godsägaren i dag har en annan tanke om industriarbetarna än förr. Förut var striderna mellan de industriella kapitalisterna och deras arbetare honom fullständigt likgiltiga, ja han följde dem ofta med oförtydlig skadeglädje vis-à-vis kapitalisterna, ibland t.o.m. med en viss sympati för proletären. Denne stod då icke i vägen för honom, men väl kapitalisten, som fordrade skyddstullar, då han höll på frihandel, och omvänt, som såg i jordrörelsen ett intrång på profiten och som sökte undanrycka honom monopolen på de högre platserna i armén och inom byråkratin.

Nu har det blivit helt annorlunda, de tiderna är längesedan förbi då Tories och Junkrar, Disraeli, Rodbertus, Vogelsang, visade arbetarvänlighet. Liksom småborgarna och medelklassen samt storbönderna bli också de stora godsägarna allt mera arbetarfientliga.

Men kapitalistklassen, den är i våra dagar den avgörande, bestämmande klassen. Blir icke den åtminstone, liksom intelligensen, mera arbetarvänlig?

Jag beklagar, att jag icke kan märka något därav.

Visserligen förändrar sig även kapitalistklassen, den blir ej ständigt densamma; men vilka är de viktigaste av dess förändringar i de sista århundradena?

Å ena sidan finna vi ett försvagande, ja stundom fullständigt upphävande av konkurrensen, som någon särskild industrigrens kapitalister mäktat åstadkomma genom arbetsgivarförbund, karteller, truster; å andra sidan skärpan det av den internationella konkurrensen genom att nya kapitalistiska stormakter – här må erinras om Tyskland och Förenta Staterna – uppstå.

Arbetsgivarförbunden upphäva konkurrensen bland arbetsgivarna icke blott beträffande köparna av deras produkter, utan också beträffande deras arbetare. I stället för flera köpare av deras arbetskraft stå arbetarna nu gentemot en enda. Hur mycket dennes överlägsenhet därigenom stegras, och på samma gång dess motsats till arbetarna tillspetsas, behöver här icke vidare utvecklas.

Enligt Förenta staternas senaste statistik har under årtiondet 1891-1900 arbetarnas löner i den amerikanska industrin absolut gått tillbaka. Är detta riktigt, då taga vi säkerligen icke fel, om vi däri se en följd av kartellerna och trusterna.

Men i samma riktning verkade den utländska konkurrensens stigande. Även härvid är det jämte konsumenterna arbetarna som bli lidande under denna utveckling. Jämte varornas fördyrande genom skyddstullar, som åter gynna bildandet av arbetsgivarförbund, är det arbetarnas stegrade utpressning, genom vilka kapitalisterna försöka mota den utländska konkurrensen. För den skull skärpes deras strid mot arbetarnas kamporganisationer, politiska och fackliga, som därvid stå dem i vägen.

Således även där icke ett mildrande, utan ett stegrande av klassmotsatserna.

Därtill kommer såsom tredje moment det tilltagande sammansmältandet av det industriella kapitalet med penningkapitalet, den högre finansen. Det industriella kapitalet är en arbetsgivare, som på produktionens område äger ett verksamhetsfält, taget i vidsträcktaste mening (transportväsendet inberäknat), på vilket han utsuger lejda lönarbetare och ur dem drager sin profit. Rentiern däremot är den moderniserade formen av den gamle ockraren. Han får sin inkomst av sina pengar, som han lånar bort mot ränta, i våra dagar icke endast såsom förr till privatpersoner, som är i behov av pengar, utan också till kapitalistiska arbetsgivare, till kommuner, stater o.s.v.

Mellan den industriella kapitalisten och rentiern existerar en stor motsats, lik den mellan den förre och jordägaren. Liksom jordräntan (arrende, hyra), är räntan för lånat kapital ett avdrag av företagsvinsten. Intressena för dessa båda slag kapital strider följaktligen mot varandra i denna punkt. Men även politiskt skiljas de. Liksom de stora godsägarna nu strider för en stark, helst monarkisk statsmakt, emedan de, särskilt såsom hovadel, kunna personligen utöva inflytande på monarken och därmed på statsmakten; liksom de vidare svärma för militarismen, som öppnar för deras söner officersbanan, för vilken den borgerliga ungdomen är mindre ägnad; liksom de följaktligen städse är förespråkare för en våldsamhetens politik utåt och inåt, så är även den högre finansen mycket fallen för militarismen och för en kraftfull våldsam regeringspolitik inåt och utåt. Penningkapitalets översta spetsar behöva icke sky en stark, av folk och parlament oberoende statsmakt, då de ju behärska denna såsom borgenärer, ofta även genom personligt inflytande, t.ex. såsom dynastins närmaste tjänare. Men de har också ett intresse av militarismen, av krig och statsskulder, både såsom borgenärer och som statens leverantörer, ty deras inflytande, deras makt och deras rikedom ökas därmed.

Annorlunda förhåller det sig med det industriella kapitalet. Militarism, krig, statsskulder betyda ju högre skatter, till vilka de måste rikligen bidra eller som fördyra deras produktionskostnader. Kriget betyder dessutom ett varuproduktionens och varuavsättningens hämmande, affärssvårigheter, ofta ruin. Är finansmannen en våghals, slösande och stridslysten, så är den industriella arbetsgivaren sparsam, försiktig och fredsälskande. En stark statsmakt inger honom betänkligheter, helst om han icke kan direkt utöva inflytande därpå. Det är icke en stark regering, utan ett starkt parlament som tilltalar hans intressen. I motsats till de stora godsägarna och den högre finansen lutar han mot liberalismen. Dess halvhet är också hans. Om å ena sidan jordränta, räntor och skatter inskränka hans profit, så hotar å andra sidan det uppåtsträvande proletariatet hela profitsystemet. Men även gentemot proletariatet föredrar han, då detsamma ej förefaller honom alltför hotande, den fredliga metoden: dela och härska, korrumpering och lockande med välgörenhetsanstalter o.s.v.

framför det våldsamma undertryckandets. Där proletariatet ännu ej för någon självständig politik betjänar sig det industriella kapitalet rätt gärna av detsamma såsom murbräcka, såsom valboskap, för att öka sin egen politiska makt. För den småborgerliga socialismen synes skillnaden mellan det industriella kapitalet och proletariatet mindre än den mellan företagsvinst å ena sidan och jord- och kapitalränta å andra sidan. Upphävandet av ränta och jordränta betraktar denna som den sociala frågans lösning.

Men motsättningen mellan finans och industri upphör mer och mer, ty med kapitalkoncentrationens fortgång får finansväsendet industrin mer och mer i sitt våld. En viktig orsak härtill är det privata företags fortgående undanträngande av aktiebolagen. Välmenande optimister se häruti ett medel att "demokratisera" kapitalet och att småningom på fredlig väg, utan att man märker det, förvandla detsamma till folkegendom. I verkligheten är det ett medel att förvandla till kapital alla de pengar, som småfolket ej behöver till dagens nödtorft, och ställa detsamma till de stora kapitalisternas förfogande i och för inköp av privata företag, finansväsendets medel att koncentrera industrin i ett fåtal kapitalisters händer. Utan aktieväsendet skulle de stora finansmännen endast kunna behärska sådan rörelse, som de upprättat med egna pengar. Tack vare aktieväsendet kunna de göra talrika företag beroende av sig och därigenom påskynda förvärvandet av sådana, till vilkas inköpande de sakna nödigt kapital. Pierpont Morgan & C:os hela sagolika makt, som i Förenta Staterna under loppet av få år har på en hand förenat talrika järnvägar, bergverk och de flesta järnbruk och nu senast monopoliserat de viktigaste transatlantiska ångbåtlinjerna – hela denna språngvis erövrade makt över de viktigaste kulturländernas industri, handel och samfärdsel vore utan aktieväsendet en omöjlighet.

Enligt Londontidningen "Economist" äga fem män, J. D. Rockefeller, E. H. Harriman, J. Pierpont Morgan, W. R. Vanderbilt och G. D. Gould tillsammans över 2,700 miljoner kronor. Men de behärska tillsammans ett kapital av mer än 27,000 miljoner, under det allt kapital, som är nedlagt i Förenta Staternas banker, järnvägar och industribolag, uppgår till 63,000 miljoner. Tack vare aktieväsendet råda de sålunda över närmare hälften av detta kapital, varav unionens hela näringsliv å sin sida beror.

Som alltid, skall även denna gång den kris, som i Amerika icke kan utebli, expropriera de små aktieägarna samt öka och befästa de storas egendom.

Men ju mera penningkapitalet bemäktigar sig industrin, desto mera antar också det industriella kapitalet penningkapitalets metoder. För den privata arbetsgivaren, som lever och arbetar jämte sina arbetare, är dessa dock människor, vilkas väl och ve ej kan vara honom helt likgiltigt, om han icke är totalt förhårdad. För aktieägaren existerar blott dividenden; arbetarna är för honom endast siffror i ett räkneexempel, men ett sådant vars resultat i högsta grad intresserar honom och som kan bringa ökat välstånd, ökad makt eller inskränkning och social nedflyttning. Den återstod av hänsyn till arbetarna, som den privata arbetsgivaren ännu skulle kunna bevara, går här förlorad.

Penningkapitalet är det slag av kapital, som oftast visar böjelse för våldsdåd; det som lättast sammansluter sig i monopoliseringssyfte och därigenom förskaffar sig en gränslös makt över arbetarna; det är det, som är arbetaren som mest främmande; det är det, som undantränger den industriella privatkapitalistens kapital och lägger mer och mer under sig hela den kapitalistiska produktionen.

Den naturnödvändiga följden är även här ett skärpande av den sociala motsatsen.

Men England! skall man framhålla gentemot mig. Se vi icke i England en fortgående utjämning av klass-skillnaden? Och har icke redan Marx sagt, att England är det kapitalistiska produktionssättets klassiska land, och att det visar oss vår egen framtid? Är följaktligen icke Englands nuvarande tillstånd det, som vi gå till mötes?

Alltid är det England, som svärmarna för den sociala freden visa hän på, och märkvärdigt nog är samma människor, som mest högljutt förebrå oss "ortodoxa" marxister att vi hårdnackat fasthålla vid varje marxistisk sats, just de, som tro sig med nämnda sats av Marx på det mest avgörande sätt bemöta oss.

Men i verkligheten ha förhållandena i hög grad förändrats, sedan "das Kapital" författades. England har upphört att vara kapitalismens klassiska land. Dess utveckling råkar mer och mer i stockning, det blir mer och mer efter för andra nationer, isynnerhet Tyskland och Amerika, och nu börja rollerna bytas. England upphör att visa oss vår framtid; men väl börja våra förhållanden visa Englands framtid i det kapitalistiska produktionssättet. Det är vad en undersökning av de verkliga förhållandena visar dessa "ortodoxa" marxister, som icke tanklöst tillbedja Marx, men använda hans metod för att förstå sin tid.

England var kapitalismens klassiska mark, där det industriella kapitalet först kom till makten. Det kom till välde, ekonomiskt övermäktigt ej blott gentemot de andra klasserna i eget land, utan även gentemot utlandet. Och så kunde det i fullaste frihet utveckla de egenskaper, som jag ovan har betecknat som för detsamma egendomliga. Det avstod från ett våldsamt tillbakahållande av de arbetande klasserna, och vinnlade sig så mycket mera om att "fredligt" söndra dem från varandra, genom att förläna deras kraftigare, organiserade lager politiska privilegier och genom att söka med vänligt tillmötesgående köpa och korrumpera deras ledare, vilket blott allt för ofta lyckades. Det avstod också från alla våldsdåd utåt, fred och frihandel blev dess lösen; det avslöt fredsföredrag med boerna och gjorde slutligen t.o.m. min av att gottgöra Englands århundraden långa orättvisa mot Irland och ge detsamma självstyrelse.

Dock, den utländska konkurrensen har emellertid blivit stark, ja mångdubbelt övermäktig och tvingar kapitalisterna att uppgiva allt motstånd mot utsugningen i det inre, men att samtidigt också söka med våldsåtgärder försäkra sig om världsmarknaden. Hand i hand härmed går de högre finansernas omhändertagande av produktionsprocessen. Sedan dess ser det annorlunda ut i England. "Tidsandan", konstaterade författarparet Webbs i "Sozialen Praxis" (20 Mars 1902) "har under de senaste årtiondena vänt sig från den 'korporativa självhjälpen' vid stridigheter mellan arbetsgivare och arbetare, vilken kännetecknade en tidigare generation. Ja, de besuttna och tjänsteövande klassernas offentliga mening har i verkligheten *ställt sig fientligare mot fackförenings väsen och strejker än förhållandet var en generation tillbaka.*"

Till följd av denna omkastning bli fackföreningarna av domstolarna på det kännbaraste stävjade till sin verksamhet. I frihandelns ställe träder ett fördyrande av livsmedlen genom tullar; den erövringslystna kolonialpolitiken börjar på nytt och samtidigt återkommer tvångslagstiftningen mot Irland. Det återstår blott att härväsendet omgestaltas efter preussiskt mönster, och England rör sig helt och hållet i den tyska politikens banor: dess polska politik, dess handelspolitik, dess socialpolitik, dess utländska och militära politik.

Visar icke detta tydligt att man numera i Tyskland (och även i Amerika) kan studera Englands framtid, och att de engelska förhållandena ha upphört att peka hän på vår? Stadiet "utjämning av klassolikheterna" och arbetet på den "sociala freden" har blivit begränsat till England och är även där en efterblivenhet. Gladstone var förnämste representanten för den privilegierade utjämningspolitik, som motsvarade tänkesättet hos det alla andra klasser och länder övermäktiga industriella engelska kapitalet. Den nya metodens främste representant är Chamberlain. Det är en den underligaste ironi av historien, att den Gladston'ska perioden skulle för oss i Tyskland bli utskriken som vår framtid och Englands omistliga fördel just vid den tidpunkt, då det Gladston'ska arvet ströddes för alla vindar och Chamberlain blev det engelska folkets hjälte.

Jag vill öppet erkänna att även jag tidigare har satt stort hopp till England. Om jag också ej väntade att den Gladston'ska perioden någonsin skulle komma över till Tyskland, hoppades

jag dock, att utvecklingen från kapitalism till socialism skulle i England till följd av dettas egenartade förhållanden kunna försiggå icke genom en social revolution utan fredligt genom en rad fortlöpande, av de härskande klasserna åt proletariatet beviljade förmåner. De sista årens erfarenheter har grusat mina förhoppningar på England. Den inre engelska politiken börjar i våra dagar omskapa sig efter mönster av sin tyska konkurrent. Måtte dess återverkningar på det engelska proletariatet även bli detsamma!

Vi se nu hur pass berättigat antagandet om en fortgående utjämning av klassmotsatserna, om ett bourgeoisins närmande till proletariatet är. Det visar sig visserligen icke vara helt och hållet gripet ur luften, ty det stöder sig på vissa bestämda fakta, men felet består däri, att det såsom allmänna fakta betraktar sådana, som blott är förhanden inom ett mindre, begränsat område. Det jämnställer den fåtaliga intelligensen med hela bourgeoisin och utger en viss, det förflutna redan tillhörande social engelsk tendens för en hela det kapitalistiska produktions-sättets allmänna, alltjämt växande tendens.

Demokratin

Men erbjuder icke demokratin grund för en småningom skeende, omärklig övergång från kapitalism till socialism utan någon våldsamt brytning med det bestående, proletariatets erövring av den politiska makten?

Det finnes massor av politici, som påstå, att endast ett despotiskt välde av den ena samhällsklassen kan göra revolutionen nödvändig, och att demokratin skulle överflödiggöra densamma. Och så mycket demokrati, som är nödvändigt för att möjliggöra den fredliga, revolutionslösa utvecklingen, ha vi redan i alla kulturländer. Överallt är det möjligt att bilda konsumtionsföreningar, vilka under sin utbredning även sätta egen produktion i gång och på så sätt långsamt men säkert undantränga den kapitalistiska produktionen från det ena området efter det andra. Överallt är det möjligt att organisera fackföreningar, vilka mer och mer inskränka kapitalistens makt inom hans rörelse, i absolutismens ställe införa konstitution i fabriken, och sålunda förbereda ett långsamt övergående till republikansk fabrik. Nästan överallt kan socialdemokratin intränga i kommunalstyrelserna, i arbetareklassens intresse utöva inflytande på de offentliga arbetena, utvidga de kommunala företagens område och genom ständig ökning av församlingsproduktionen inskränka den privata. Slutligen intränger socialdemokratin i parlamenten och uppnår där alltjämt ökat inflytande, genomför den ena sociala reformen efter den andra, inskränker kapitalistens makt genom arbetarskyddslagstiftning och utvidgar samtidigt statsproduktionens områden genom sitt arbete för statens övertagande av större monopol. På så sätt växer det kapitalistiska samhället, om blott de demokratiska friheterna rätt användas, ur sin egen mark in i det socialistiska; den revolutionära erövringen av den politiska makten blir överflödig, strävandet därhän rent skadligt, emedan det icke kan ha annan verkan än ett störande av denna långsamt men säkert försiggående process.

Så tala motståndarna till den revolutionära utvecklingen.

Det är en betagande idyll de måla upp, och inte heller här kan man säga, att den är gripen ur luften. De fakta, på vilka de stöda sig, är verkligen för handen. Men den sanning, som de visa oss, är även här blott halva sanningen. En smula dialektiskt tänkande skulle ha visat dem den hela.

Denna idyll har nämligen giltighet blott under antagande av, att proletariatet ensamt växer och tilltar i kraft, medan å andra sidan bourgeoisin oberörd därav stannar på sin gamla plats. Då måste naturligtvis proletariatet småningom även utan revolution växa bourgeoisin över huvudet och omärkligt expropriera densamma.

Men frågan får ett annat utseende, om man också tar den andra sidan i skärskådande, att ävenledes bourgeoisin tilltar i styrka och genom varje proletariatets framsteg sporras att

utveckla nya krafter, att utfinna och använda nya motstånds- och undertryckningsmetoder. Det, som vid ett ensidigt betraktande förefaller som ett gradvis övergående till socialismen, synes då som en organisering av allt större stridande massor, som skapande och bruk av allt kraftigare kampmedel, som en ständig utvidgning av stridsfältet, och sålunda icke som ett långsamt övervinnande av klasskampen genom uppsugning av kapitalismen, utan som en överflyttning av striden till allt större områden, som ett fördjupande av segrarnas och nederlagens konsekvenser.

De mest oförargliga företeelser, man gärna kan tänka sig, är arbetarnas kooperativa föreningar, av vilka numera endast konsumtionsföreningarna har någon praktisk betydelse. Hos motståndarna till den revolutionära utvecklingen stå de för sin fridsamma karaktärs skull högt i ropet. Det lider intet tvivel, att de kunna förskaffa arbetarklassen en mängd viktiga fördelar, men det är löjligt att av dem vänta en om också blott delvis expropriering av kapitalet. Om de numera exproprierar någon klass, är detta de mindre köpmännens och många slags hantverkare, som ännu hålla sig uppe, exempelvis bagarna. Härav kommer också att aldrig storkapitalisterna bekämpa dessa konsumtionsföreningar, av vilka de dock enligt förmenande skola undanträngas. Nej, det är småborgarna, som i ursinne vända sig mot dem. Och bland dessa just de, som är beroende av arbetarna såsom kunder och sålunda närmast kunna vinnas för en proletärisk politik. Om å ena sidan arbetarnas konsumtionsföreningar kunna förskaffa många arbetare materiella fördelar och därigenom stärka deras ställning, så stöta de å andra sidan många proletariatet närstående samhällslager bort från sin rörelse. Det medel, som är avsett till fredlig uppsugning av kapitalismen och till klasskampens upphävande, blir till en ny stridsorsak i klasskampen, ett medel att tända en ny sådan. Och under tiden förblir kapitalismens makt helt och hållet oberörd. Konsumtionsföreningen har hittills segerrikt utkämpat sin strid endast med småkrämaren. Striden mot grosshandlaren återstår ännu. Och den striden tör icke bli lika lätt.

Fullkomligt ohållbart är det antagandet, att konsumtionsföreningarnas vinst, även om den icke fördelades utan samlades på hög, skulle kunna växa hastigare än kapitalets hopande, överflygla detta och steg för steg inskränka kapitalismens område.

Konsumtionsföreningarna kunna vinna betydelse för proletariatets emancipation endast på sådana ställen, där detta bedriver en kraftig klasskamp, då de är ett medel att tillföra de stridande proletärererna ökad kraft och makt. Men därvid är de helt och hållet beroende av lagstiftningen och av statsmaktens hållning. Så länge proletariatet icke lyckats nå den politiska makten, skall alltså konsumtionsföreningarnas betydelse för dess klasskamp alltid vara begränsad inom ett trångt område.

Långt viktigare än konsumtionsföreningarna är fackföreningarna för proletariatet. Men detta i sin egenskap av kamporganisationer och icke såsom sociala fredsorganisationer. Även om de avsluta fördrag med arbetsgivare – enstaka eller organiserade – kunna de göra detta endast till följe sin kampduglighet.

Hur viktigt, ja oumbärligt fackföreningsväsendet än är för det kämpande proletariatet, måste det dock förr eller senare på alla håll taga med i räkningen sin motståndare, arbetsgivarorganisationen, som, när den nått formen av ett intimt affärs-gemenskap, kartell eller rent av trust, blott alltför lätt även för fackföreningen blir oemotståndlig.

Men icke blott arbetsgivarna hota fackföreningarna utan även statsmakten, en sak som vi i Tyskland alltför väl känna till. Men att fackföreningarna ej heller i det demokratiska England hunnit förbi alla farligheter, ha de kända, sista domstolsutslagen, vilka hota med fullkomlig lamslagning, visat.

Även härpå ger oss de båda Webbs redan nämnda artikel i "Sozialen Praxis" beaktningvärda exempel, vilka kasta ett säreget ljus över fackföreningarnas framtid. Den påvisar hur ojämnt

fackföreningarna i England utveckla sig. ”I allmänhet talat, ha de starka blivit ännu starkare, medan de redan förut svaga *nu är ännu svagare än tillförne.*” Kolgruvarbetarnas, bomullsarbetarnas, byggnadsfackets och järnindustrins arbetares föreningar har vuxit. Fackföreningarna bland lantarbetarna, sjöfolket, inom beklädnadsfacket samt bland de ej yrkeslärdade arbetarna har gått tillbaka. Men hela fackföreningsvärlden är hotad av de besuttna klassernas växande motstånd. De engelska lagarna lämpa sig förträffligt till undertryckande av obekväma organisationer, och faran, att de nu komma att användas mot fackföreningarna ”har vuxit och oron för framtiden ökats med den avoghet, domare och jurymän dela med den övriga delen av över- och medelklassen.” De bestående lagarna kunna ”utlämna arbetarna med bundna händer åt arbetsgivarna”, så att de båda Webbs räkna med ett tillstånd, då kollektivavtalet med dess oundvikliga följdforeteelse, den kollektiva arbetsinställelsen och det därav följande stilleståndet inom industrin, genom domstolarnas utläggning av lagen blir omöjligt eller i varje fall kostsamt och svårt.

Och därjämte ha fackföreningarna blivit kapitalisterna högst obekväma; om ett verkligt hämmande av utsugningen kan man ej tala. Man kan tänka sig hur statsmakten t.o.m. i fackföreningarnas hittillsvarande eldorado, England, skulle gå till väga, om det lyckades dessa att pålägga kapitalet kännbara tyglar.

Ävenså finner den s.k. municipalsocialismen sina gränser i den givna stats- och samhällsordningen. Den blir alltid bunden av de allmänna ekonomiska och politiska förhållandena och kan icke på egen hand komma utom deras område. Vål kunna proletärerna i enstaka industriella församlingar taga kommunalförvaltningen om hand, innan de ännu är i stånd att erövra statsmakten, och de kunna därigenom betaga denna förvaltning åtminstone de mest proletärfientliga dragen samt genomföra vissa förbättringar, som man icke skulle kunna vänta av en borgerlig regim. Men denna kommunalförvaltning finner snart sin begränsning ej blott i statsmakten utan även i sin egen ekonomiska vanmakt. Det är mestadels fattiga, nästan uteslutande av proletärer bebodda församlingar, som först erövrar av socialdemokratin. Varifrån skola dessa taga medel till genomförande av större reformer? I regel är de vid beskattningen av församlingsinvånarna begränsade av statslagstiftningen, och där detta ej är fallet kunna de vid beskattningen av de förmögna och rika ej överskrida en viss gräns, utan att ur församlingen fördriva dessa, de enda, av vilka någonting finnes att taga. Varje ingripande reformföretag kräver understundom nya skatter, som kännas tryckande ej blott för de övre klasserna utan även för vidare kretsar av befolkningen. Mången kommunalförvaltning, som blivit erövrad av socialister eller dem närstående reformvänner, har för skattefrågans skull blivit dem fråntagen, trots deras styrelse och hushållning varit mönstergilla. Så har tidigare en gång skett i London och nu senast i Roubaix.

Men det politiska området! det vet dock ej av några dylika skrankor! Se vi icke där ett oavbrutet framåtskridande på arbetarskyddets område, och ger oss icke varje parlamentssammanträde nya inskränkningar av kapitalismen? Och ökar icke varje val antalet av våra representanter i riksdagen? Växer icke härigenom långsamt men oupphörligt och säkert vår makt i staten, vårt inflytande på regeringen? Växer icke med detta också kapitalets beroende av proletariatet?

Helt visst, lagarna till arbetarskydd bli år för år fler. Men om man ser väl efter, betyder denna utveckling under de sista årtiondena endast en utveckling av det redan bestående arbetarskyddet till nya områden – till handelsbiträden, värdshuspersonal, barn utom fabriken, hemindustrins arbetare, sjöfolket o.s.v. -, en utvidgning av oftast mycket blygsam och tvivelaktig natur, men icke en tilltagande förstärkning av skyddet, där det redan finnes. Men om man betänker, hur oerhört snabbt det kapitalistiska produktionssättet utvidgar sitt område, hur raskt det sprider sig till det ena yrket efter det andra, skall man finna, att arbetarskyddets utveckling rör sig i ett mycket långsammare tempo, att den aldrig hinner upp kapitalismens

utan blott mödosamt linkar efter. Och medan kapitalismens utbredning antar allt raskare tempo, råkar arbetarskyddet mer och mer i stagnation.

Men om arbetarskyddets utveckling redan på bredden är otillräcklig, så äger så gott som ingen utveckling på djupet rum. År 1847 genomfördes i England under trycket av chartiströrelsen och textilarbetarnas snabbt växande armod tiotimmarsdagen för kvinnor och unga arbetare, d.v.s. i verkligheten för textilindustrins samtliga arbetare. Hur mycket längre än till tiotimmarsdagen har vi i vår tid hunnit?

Andra republiken i Frankrike hade 1848 fastställt arbetsdagen för alla arbetare i Paris till 10 timmar och i det övriga Frankrike till 11 timmar. Då nyligen Millerand lät tiotimmarsdagen (på papperet, med talrika försämringar) för de yrken, där kvinnor och barn arbeta jämte män (alltså icke för alla yrken), antagas av kammaren, prisades detta som en beundransvärd prestation, som blott en *socialistisk* minister vore mäktig. Och likväl gjorde han mindre än den engelska bourgeoislagstiftningen ett halvt århundrade tidigare, ty han lät tiotimmarsdagen även gälla för barnen, för vilka i England redan 1844 fastställdes 6½ timmes arbetstid.

Redan Genèvekongressen 1866 fordrade åttatimmarsdagen som förutsättning för varje fruktbar socialreform. 36 år senare, på de franska socialisternas sista kongress i Tours, kunde en delegerad opponera sig emot, att åttatimmarsdagen uppräknades bland våra närmaste krav. Han ville blott fordra ”åtgärder till förberedande av åttatimmarsdagen”. Och mannen blev icke utskrattad, utan kunde t.o.m. vid de sista valen i Paris uppträda som kandidat!

Man ser, att det enda som på socialreformens område gör snabba framsteg är socialreformatorernas blygsamhet.

Men hur är detta möjligt med den socialistiska representationens tillväxt i parlamenten? Det är mycket lätt förklarad!, om man ej blott och bart ser på detta faktum, utan även tar medaljens andra sida i skärskådande. Väl ökas antalet socialistiska riksdagsmän, men samtidigt därmed förfaller den borgerliga demokratin. Mycket ofta visar sig detta i ytterlig grad i tillbakagående av deras röstsiffror vid valen och ständigt visar det sig i dess inre förfall. Den blir alltjämt fegare och karaktärlösare och kan försvara sig mot reaktionen endast genom att förklara sig beredd att själv bedriva reaktionär politik, vilket den också gör, där den kommer till styret. Det är i våra dagar liberalismens metod att erövra den politiska makten.

När Bismarck såg sin regim vackla, förlängde han den tyska riksdagens legislaturperiod från 3 till 5 år. Det var en förtvivlad reaktionär åtgärd, som uppväckte en storm av ovilja. Men i Frankrike har det republikanska försvarets sista radikala ministerkabinett med en socialistisk minister omedelbart före valen fordrat en förlängning av legislaturperioden från 4 till 6 år och även fått den beviljad av det republikanska flertalet! Om icke senaten varit, skulle denna urreaktionära åtgärd ha blivit lag.

Men icke blott den borgerliga liberalismen tynar bort allt i den mån socialdemokratin växer, utan samtidigt som socialdemokratins inflytande i parlamenten ökas, avtager parlamentens eget inflytande. Dessa båda företeelser visa sig samtidigt, men stå på intet sätt i direkt samband med varandra. Tvärtom, de parlament, där inga socialdemokrater finnas såsom de sachsiska och preussiska kamrarna, förlora ännu hastigare i inflytande och handlingskraft än de andra.

Parlamentens förfall har de mest olika orsaker. Men såsom de väsentliga få vi icke anse möjligen förekommande brister i den parlamentariska tekniken, vilka skulle kunna avlägsnas genom en förändring av arbetsordningen eller på den parlamentariska kompetensens område; de väsentligaste ligga i karaktären hos de klasser, som genom parlamentarismen inverka bestämmande på regeringen.

För parlamentarismens framåtgående fordras tvenne förutsättningar. Först och främst en stark, enhetlig majoritet och sedan ett stort socialt mål, mot vilket denna majoritet energiskt strävar, och dit den också driver regeringen. Båda delarna fanns i parlamentarismens blomstringstid. Så länge kapitalismen representerade nationens framtid, uppträdde alla folkklasser, som var politiskt betydande, framför allt massan av de intellektuella, för dess befriande; men även småborgarnas flertal, ja t.o.m. arbetarna följde den borgerliga ledningen.

Så har liberalismen såsom slutet parti med stora mål uppstått. Liberalismens strider om och i parlamentet gav detta dess betydelse.

Sedan dess har den utveckling, jag ovan skildrat, inträtt, vilken utveckling driver proletariatet, som utvecklar ett särskilt klassmedvetande, liksom en del av intelligensen, småborgarna och småbönderna in i det socialistiska lägret och gör återstoden av småborgarna och bönderna rent reaktionär, medan det industriella kapitalets kraftigaste element förena sig med den högre finansvärlden, vilken aldrig satt stort värde på parlamentarismen, ehuru den vet att även begagna sig av denna – *vide Panama*.²

Så går det liberala partiet sönder, utan att det ur de härskande klasserna bildas något annat stort, parlamentariskt parti med enhetlig karaktär, vilket kunde träda fram i stället. Ju reaktionärare de besuttna klasserna bli, desto mindre enhetliga är de, desto mera sönderfalla de i enstaka små partier, desto svårare blir det att få till stånd en enhetlig parlamentarisk majoritet. En sådan blir mer och mer möjlig endast genom att de mest olikartade riktningar slå sig samman till en tillfällighetsmajoritet, till sammanslutningar, som vila på de osäkraste grunder, emedan inga inre föreningsband utan blott yttre taktiska hänsyn leda dem, koalitioner, som från begynnelsen är dömda till ofruktbarhet, emedan deras element är så olikartade, att de kunna sammanhållas endast därigenom att var och en avstår från ett utpräglat arbete för sin mening. Det är ett egendomligt missförstående av dessa koalitionsers väsende, framsprungna som de är ur parlamentarismens nedåtgående och sociala vanmakt, om man i deltagandet däri ser ett medel för proletariatet till ett långsamt, gradvis inväxande i den politiska makten.

Men den sociala utvecklingen för icke blott till de stora, enhetliga partiernas sönderfallande i talrika olikartade, ja motsatta fraktioner, den för även därhän, att parlamentens majoriteter ofta bli mera reaktionära och arbetarfientliga än regeringarna. Om dessa också blott är de härskande klassernas betjänter, så ha de dock mera begrepp om de politiska och sociala förhållandena i deras helhet, och hur mycket statsbyråkratin än är en viljelös tjänare åt regeringen, så utvecklar den dock ett eget liv och egna tendenser, vilka återverka på regeringen. Men byråkratin rekryterar sig ur intelligensen, hos vilken, som vi ha sett, insikten om proletariatets betydelse, om också långsamt, dock är i tilltagande.

Detta allt gör, att icke sällan regeringarna, hur reaktionära och arbetarfientliga de än är, gå mindre blint tillväga, än de bakom dem stående härskande klasserna med deras svans av småborgare och bönder. Parlamenten, som tidigare var ett medel att driva regeringarna fram på utvecklingens väg, bli mer och mer ett medel att tillintetgöra den smula framåtskridande, som genom förhållandenas makt understundom tvingar sig på regeringarna. I den mån de genom parlamentarismen numera härskande klasserna bli överflödiga, ja skadliga, förlorar också det parlamentariska maskineriet i betydelse.

Om å andra sidan hänsynen till den proletäriska väljarmassan understundom tvingar en representantförsamling att göra i arbetarevänlighet och demokrati och därutinnan överbjuda regeringen, så finner den möjligheter nog att gå parlamentet förbi.

---

² Alla minnas de stora politiska skandaler, som pågick för några år sedan i Frankrike med anledning av Panamaskojet.

I Förenta Staterna föres kampen mot fackföreningarna mindre genom parlamenten än genom domstolarna och så är det också lordernas rättskipning och icke det av väljarna beroende underhusets lagstiftning, varigenom i England angreppet på fackföreningarna öppnades; och att den uppgjorda omstörtningsplanens ande åter väcktes till liv vid tyska domstolar, därom veta Tysklands arbetare åtskilligt att berätta.

Sålunda brinner ljuset i båda ändar, de härskande klasserna såväl som regeringarna döma mer och mer parlamenten till ofruktbarhet. Parlamentarismen blir allt mera ur stånd att fullfölja en bestämd politik i någon som helst riktning. Den blir allt mera gubbaktig och vanmäktig och kan först då vakna till ny ungdom och kraft, när det uppstigande proletariatet erövrar densamma jämte hela statsmakten och gör den tjänlig för sina ändamål. Parlamentarismen – långt ifrån att göra revolutionen omöjlig eller ens överflödigt – behöver sålunda långt mera själv revolutionen, för att åter bli livsduglig.

Men man må nu icke missförstå mig därefter, som om jag ansåg demokratin överflödigt, som om jag menade att kooperativa föreningar, fackföreningar, socialdemokratins inträngande i kommunalförvaltningar och parlament samt uppnåendet därigenom av enstaka reformer alltsammans vore värdelöst. Ingenting skulle vara oriktigare än detta. Tvärtom, allt detta är ett oskattbart värde för proletariatet och blir betydelselöst blott såsom medel att förebygga revolutionen, d.v.s. den politiska maktens erövring genom proletariatet.

Demokratin är av största värde även därför, att den möjliggör högre former av den revolutionära striden. Denna blir icke längre som fallet var 1789 eller ännu 1848 en strid av oorganiserade massor utan all politisk bildning, utan all insikt om kraftförhållandena mellan de kämpande faktorerna, utan allt djupare begrepp om stridens uppgifter och medlen till deras lösning. Det blir en strid av organiserade, upplysta massor, fulla av beständighet och klokhet, som icke följa varje påstötning, icke explodera för varje oförrätt, men icke heller låta sig nedslås av varje misslyckat försök.

Å andra sidan är valstriderna ett medel att räkna vänner och fiender, de ge därigenom klar insikt om kraftförhållandena mellan olika klasser och partier, deras fram- eller tillbakagång; de avhålla sålunda från förhastade utbrott och bevara för nederlag, men de ge också den möjligheten att motståndaren själv erkänner ohållbarheten av mången position och uppger densamma, om behållandet icke är honom någon livsfråga. Sålunda blir striden mindre offerkrävande och grym, mindre beroende av blinda tillfälligheter.

Men icke heller de praktiska resultat, som kunna vinnas genom demokratin och genom användandet av dess fri- och rättigheter, få underskattas. De är alltför obetydliga, för att inskränka kapitalismens maktställning och åstadkomma dess omärkliga inväxande i socialismen. Den minsta reform eller organisation kan emellertid bli av den största betydelse för den fysiska och andliga pånyttfödelsen av proletariatet, som utan demokratin, försvarslöst prisgivet åt kapitalismen, längesedan skulle vara bragt i det elände, varmed denna alltid hotar. Men icke blott för proletariatets höjande ur eländet är proletärrepresentanters deltagande i parlament och kommunalstämmor och en verksamhet av proletärorganisationer outhärlig, utan även för proletariatets växande förtrogenhet med den statliga och kommunala förvaltningens mål och medel, med hushållning i stort, alltså för uppnående av denna andliga mogenhet, som proletariatet behöver om det en gång skall avlösa bourgeoisin som härskande klass.

Demokratin är alltså outhärlig såsom medel att göra proletariatet moget för den sociala revolutionen. Men den är icke i stånd att förhindra denna revolution. Demokratin är för proletariatet vad luft och ljus är för det organiska livet, därförutan kan det icke utveckla sina krafter; men med den ena klassens växande får man icke förbise motståndarens samtidiga tillväxt. Demokratin hindrar icke kapitalets utveckling, vilkets organisation samt politiska och ekonomiska makt är i tilltagande, samtidigt med proletariatets styrka. Väl växa

konsumtionsföreningarna, men samtidigt försiggår kapitalets hopande ännu hastigare; väl växa fackföreningarna, men samtidigt försiggår kapitalets koncentration och dess organisering till jättelika monopol ännu snabbare. Väl växer, för att nu kort beröra en ännu icke här synnerligen omordad punkt, väl växer den socialistiska pressen, men samtidigt växer den parti- och karaktärlösa pressen, som försvagar och förgiftar vida folkkretsar; väl stiga lönerna, men samtidigt stiger profitens summa, väl växer antalet av de socialistiska representanterna i parlamenten, men alltmera sjunker denna institutions betydelse och verksamhet, i det samtidigt majoriteterna så väl som regeringarna råka i allt större beroende av den högre finansens makter.

Så utvecklar sig vid sidan av proletariatets maktmedel även kapitalets, och slutet på denna utveckling kan icke vara något annat än en stor avgörande strid mellan båda, en strid, som icke kan sluta förrän proletariatet vunnit segern.

Ty kapitalistklassen är överflödig, och proletariatet har däremot blivit samhällets outhärligaste klass. Kapitalistklassen förmår icke upphäva eller utrota proletariatet. Efter varje nederlag måste detta alltid resa sig på nytt, mera hotande än förr; däremot kan proletariatet absolut icke använda den första stora segern över kapitalet, vilken seger ger det den politiska makten i hand, på annat sätt än till kapitalförhållandenas upphävande. Så länge detta icke har skett, skall och kan striden mellan de båda klasserna icke sluta. Den sociala freden inom ramen av det kapitalistiska produktionssättet är en utopi, som vuxit fram ur mycket reella behov hos intelligensen, men som i verkligheten icke finner något stöd till sitt förverkligande. Och icke mindre är kapitalismens inväxande i socialismen en utopi. Vi ha icke minsta grund att antaga, att den förra skulle sluta på annat sätt än den börjat. Varken den ekonomiska eller den politiska utvecklingen tyder på, att revolutionens era, som kännetecknas av det kapitalistiska produktionssättet, skulle vara avslutad. Socialreformer och förstärkande av proletärerernas organisationer kunna icke förhindra revolutionen; de kunna på sin höjd åstadkomma att klasskampen mot kapitalet för det kämpande proletariatets högre utvecklade lager från att vara en strid om tillvarons första betingelser blir en strid om makt.

Den sociala revolutionens former och vapen

Hurudana skola emellertid de former bli, under vilka de avgörande striderna mellan de härskande klasserna och proletariatet skola utkämpas? När ha vi att vänta dessa strider? Vilka vapen skola därvid stå proletariatet till buds?

På dessa frågor kunna bestämda svar svårligen avges. Väl kunna vi till en viss grad i förväg utforska utvecklingens riktning, men icke dess former och tempo. Vid utforskandet av utvecklingens riktning rör det sig om relativt enkla lagar; här kan man se bort från hela den förvirrande mångfald av företeelser, som vi icke kunna erkänna som laggiltiga och nödvändiga, och som därför synas oss såsom tillfälliga. Däremot spela dessa en stor roll vid bestämmandet av rörelsens former och tempo. Så har t.ex. i det sista århundradet den kapitalistiska utvecklingens riktning i alla moderna kulturländer varit densamma, men i vart och ett ha former och tempo varit mycket olika. Geografiska egenskaper, rasegenskaper, sämja och osämja med grannen, tillbakahållande eller befordrande genom stora personligheter, detta allt och ännu mycket annat har övat inflytande därpå. Mycket därav kunde aldrig i förväg konstateras, men även de påtagliga faktorerna påverka i så hög grad varandra, att resultatet blir ytterst komplicerat och på vetandets nuvarande ståndpunkt omöjligt att förutse. Sålunda kom det sig, att t.o.m. sådana stora andar som Marx och Engels, vilka genom grundlig och omfattande kännedom om våra kulturländers sociala förhållanden och genom enhetliga och fruktbara undersökningsmetoder stod högt över alla sina samtida, väl kunde i förväg bestämma den ekonomiska utvecklingen för många århundraden framåt på ett sätt, som genom händelsernas gång fått en glänsande bekräftelse, men att samma forskare ibland

kunde väsentligt misstaga sig om utvecklingens former och tempo för de närmaste månaderna.

Blott en sak, tror jag, kan man redan nu med säkerhet säga om den kommande revolutionen: den kommer att få ett helt annat utseende än sina föregångare. Det är ett av de största fel, som revolutionärer såväl som deras motståndare ofta begå, då de föreställa sig den kommande revolutionen efter mönster av de föregående, och då ingenting är lättare än att bevisa, att sådana revolutioner icke längre är möjliga, ligger den slutsatsen nära till hands, att den sociala revolutionens begrepp över huvud taget är ett föråldrat. Det är första gången i världshistorien, som vi gå revolutionära strider till mötes, vilka skola utkämpas under demokratiska former, av organisationer, som har bildats på grunden av demokratiska friheter, mot maktmedel, sådana världen ännu icke sett, framför allt arbetsgivarförbunden, för vilka t.o.m. monarker buga, och vilkas kraft blir ännu mera förskräckt genom den moderna storstatens av absolutismen utvecklade maktmedel, byråkrati och armé.

En den nuvarande situationens egendomligheter består även däri, att, såsom vi redan nämnt, det i regel icke längre är regeringarna, från vilka det skarpaste motståndet möter oss. Under absolutismen, mot vilken tidigare revolutioner vände sig, var regeringen övermäktig, klassmotsatserna kunde icke tydligt utveckla sig; regeringen hindrade icke blott de utsugna utan även de utsugande klasserna att fritt försvara sina intressen. Och på regeringens sida stod endast en del av de utsugande klasserna, en annan, mycket betydligare del av utsugarna, särskilt de industriella kapitalisterna, befann sig i oppositionens läger, ävenså den stora massan av de arbetande klasserna, icke blott proletärer utan även småborgare och bönder – fränsett några efterblivna trakter. Regeringen stod alltså isolerad i folket, den hade ingen stödjepunkt i de breda folklagren och den representerade de främsta krafterna till folkets förtryck och utplundring. Att störta denna regering kunde under vissa omständigheter lyckas genom blott och bart en överrumpling.

Under demokratin kunna icke blott de utsugna klasserna utan även de utsugande friare utveckla sina organisationer, och de måste göra det, om de vilja skydda sig mot sina allt starkare motståndare. Icke blott de förras utan även de senares krafter är större än under absolutismen; de använda sina maktmedel hänsynslösare och skarpare än regeringen själv, som icke längre står över utan under dem.

De revolutionära lagren ha sålunda icke längre ensamt med regeringen att göra utan även med kraftfulla arbetsgivarorganisationer. Och de revolutionära lagren representera icke längre – såsom under tidigare revolutioner – folkets oerhörda flertal gentemot en handfull utsugare. De representera numera väsentligen endast en klass, proletariatet, gentemot vilket icke blott stå de utsugande klassernas massa utan även flertalet småborgare och bönder samt en stor del av intelligensen.

Endast en bråkdel av intelligensen jämte småbönder och småborgare, som i verkligheten är lönarbetare eller hänvisade till sin kundkrets, förena sig med proletariatet. Men de är ibland tämligen osäkra bundsförvanter, de ha alla svårigen tillgång till just det vapen, som är proletariatets förnämsta styrka: organisationen.

Voro sålunda de senaste revolutionerna uppresningar av folkmassan mot regeringen, så torde den kommande – fränsett möjligen Ryssland – mera få karaktären av en strid av folkets ena del mot den andra och därutinnan, men också blott i detta fall, mindre närma sig den franska revolutionens typ än fast mera reformationsstridernas.

Jag vill närapå säga, att den skall mindre likna en plötslig uppresning mot överheten och mera ett långdraget borgarkrig, om man med sistnämnda ord icke förbinder begreppet om verkliga krig och massakrer. Vi ha ingen grund att antaga, att *beväpnade insurrektioner* med barrikadstrider och liknande krigiska tilldragelser ännu idag kunna spela en avgörande roll.

Skälen härför ha redan allt för ofta blivit anförda, för att jag längre skulle behöva dröja därvid. Militarismen kan numera övervinnas endast därigenom, att militären själv visar sig opålitlig och icke därigenom, att den besegras av det upproriska folket.

Lika litet som av beväpnade uppresningar kunna vi av *finansnöden* vänta oss det bestående sammanfallande. Även i detta fall är situationen en helt annan än 1789 och 1848. Då för tiden var kapitalismen ännu svag, kapitalhopandet ännu obetydligt, kapital sällsynt och svårt att anskaffa. Då stod kapitalet gentemot absolutismen dels fientligt, dels åtminstone misstroende. Då var dock regeringarna oberoende av kapitalet, nämligen det industriella, och dess utveckling var, om också mestadels mot sin vilja, dem understundom mycket i vägen. Men den döende feodalismen förde till alla materiella hjälpkällors utsinande, så att regeringarna förmådde pressa allt mindre pengar ur sina länder och allt mera blev hänvisade att göra skulder. Detta måste leda till finansiell sammanstörtning eller till privilegier åt de uppåtsträvande klasserna, vilka privilegier i sin tur hade den politiska sammanstörtningen till följd.

Helt annorlunda är det nu. Kapitalismen leder icke, i likhet med feodalismen, till underproduktion utan till överproduktion, den kvävs i sitt eget fett. Det är icke brist utan överflöd på kapital, som fordrar vinstbringande placering och därvid icke skyggar tillbaka även för en risk. Regeringarna är helt och hållet beroende av kapitalistklassen, och denna har all anledning att skydda och stödja dem. Statsskuldernas tilltagande kunna då blir en revolutionär faktor endast försävt de öka skattetrycket och därmed folkets upproriskhet, men det torde knappast – även här Ryssland möjligen undantaget – föra till en direkt finansiell krasch eller ens blott till ett allvarligt finansiellt nödläge för regeringarna. Vi kunna lika litet vänta revolutionen av finansnöden som av den beväpnade insurrektionen.

Det för proletariatet egendomliga pressions- och kampmedlet är den organiserade arbetsvägran, strejken. Ju mera det kapitalistiska produktionssättet utvecklar sig och kapitalet koncentreras, desto jättelikare dimensioner antaga strejkerna. Och ju mera det kapitalistiska produktionssättet undantränger det småborgerliga, desto mera blir hela samhället beroende av den kapitalistiska produktionens ostörda fortgående, desto mera blir varje allvarligare störande därav, som en strejk av större massor för med sig, en nationell olycka, en politisk händelse. På en viss höjd av den ekonomiska utvecklingen ligger då den tanken nära till hands, att även begagna strejken såsom politiskt kampmedel. Såsom sådant har den redan visat sig i Frankrike och Belgien och ibland med framgång. Enligt mitt förmenande kommer den i framtidens revolutionära strider att spela en stor roll.

Det är sedan många år tillbaka min mening. I min artikel om det nya partiprogrammet av 1891 ("Neue Zeit" 1890-91 N:o 50, sid. 757) antydde jag redan möjligheten, "att under vissa omständigheter, då ett betydelsefullare avgörande förestod, då våldsamma tilldragelser skulle på det djupaste ha träffat arbetarmassorna, utbredda arbetsinställelser kunna framkalla stora politiska verkningar."

Därmed kunde jag ingalunda ha bekänt generalstrejkens idé i samma mening som anarkisterna och de franska fackföreningarna. Denna generalstrejk skall ersätta proletariatets parlamentariska verksamhet och skall blir medlet, att med ett slag kasta den bestående samhällsordningen överända.

Det är orimligt. En generalstrejk i den meningen, att *alla* ett lands arbetare på ett givet tecken nedlägga arbetet, förutsätter en enhällighet, en organisation bland arbetarna, som knappast kan uppnås i våra dagars samhälle, och som, om den en gång uppnås, skulle vara så oemotståndlig, att den icke alls skulle ha behov av någon generalstrejk. Men en sådan strejk skulle i ett slag göra icke blott det bestående samhället omöjligt, utan överhuvud varje existens, proletärerernas förr än kapitalisternas, ja den måste således ofelbarligen gå i sär just i det ögonblick, då den skulle begynna att utveckla sin revolutionära verksamhet.

Strejken såsom politiskt kampmedel skall knappast någonsin, säkerligen icke i närmast överskådliga tid, antaga form av en strejk bland *alla* ett lands arbetare, den kan icke heller ha till uppgift att *ersätta* de andra medlen för proletarietets politiska strid, utan endast att komplettera dem, göra dem starkare. Vi gå till mötes en tid, då gentemot arbetsgivarorganisationernas övermakt den isolerade, opolitiska strejken blir likaså vanmäktig som arbetarpartiernas isolerade parlamentariska aktion gentemot den av kapitalisterna beroende statsmaktens tryck. Det blir ständigt allt nödvändigare, att båda fullkomna varandra och suga nya krafter ur sin samverkan.

Liksom bruket av varje nytt vapen, så måste också den politiska strejken först läras att användas. Den politiska strejken är icke blott icke ett universalmedel, såsom anarkister utbasuna det, utan icke ens det under alla omständigheter ofelbara medel, såsom de betrakta det. Det kan icke vara min uppgift, att här undersöka förutsättningarna, varunder den är användbar, endast med avseende på de senaste händelserna i Belgien önskar jag påpeka, att dessa har visat, hur mycket den kräver av sin egen metod, som icke nöjaktigt låter förena sig med andra metoder, t.ex. icke med en samverkan med liberalerna. Jag förkastar ingalunda en sådan under alla omständigheter. Det vore dåraktigt, om vi icke ville begagna oss av våra motståndares oenighet och splittring. Men man får icke vänta mera av liberalerna än de kunna göra. På det parlamentariska verksamhetsfältet kan i vissa fall motsatsen mellan dem och andra borgerliga motståndare vara större än mellan dem och oss. Då måste ett sammangående vara på sin plats. Men en strid utanför parlamentet för en revolutionär fordran kan icke utkämpas med liberal hjälp. Att vilja stärka de proletäriska krafterna vid en sådan aktion genom en liberal allians, betyder detsamma som att bryta udden av de vapen, man använder, medels andra vapen. Den politiska strejken är ett rent proletäriskt kampmedel, som blott är användbart i en strid, som proletarietet ensamt utkämpar, kommer alltså framför allt i betraktande vid en strid mot hela det borgerliga samhället. Den är i denna mening måhända det mest revolutionära av alla proletarietets vapen.

Därjämte torde ännu andra medel och metoder för striden utveckla sig, varom vi nu i vår tid icke ens kunna drömma. Mellan kunskapen om metoderna och kunskapen om de sociala stridernas riktning är ju en stor skillnad, nämligen att den senare kan i förväg teoretiskt utforskas, medan de förra skapas av de i striden deltagande och först efteråt iakttages av teoretikerna, varvid deras betydelse för den vidare utvecklingen utforskas. Fackföreningar, strejker, aktiebolag, truster o.s.v. har uppstått ur praktiken, icke ur teorin. På detta område kan ännu mången överraskning möta oss.

Ett medel, att påskynda den politiska utvecklingen och att spela den politiska maktens ägande i proletarietets händer, kan även ett krig bli. Kriget har redan flerfaldiga gånger visat sig såsom en mycket revolutionär faktor. Det finns historiska situationer, vari en revolution är nödvändig i och för samhällets vidare utveckling, men då de revolutionära klasserna är för svaga att störta de härskande. Man får icke tro på en revolutionens nödvändighet i den meningen, att de framåtsträvande klasserna alltid skulle just i det rätta ögonblicket få den rätta kraften därtill. Så ändamålsenlig är världen tyvärr icke inrättad. Det finns situationer, då det obetingat är erforderligt, att en härskande klass avlöses av en annan, men då den förra likväl vet att hålla den senare i ett oavbrutet förtryck. Varar detta tillstånd alltför länge, så brister hela samhället i fogningarna och går under. Men mycket ofta fullbordar ett krig i en sådan situation uppgiften, som den framåtsträvande klassen icke är vuxen. Det utför detta på tvenne vägar: Ett krig kan icke föras utan ett uppbyggande av alla folkets krafter. Förefinnes en djup klyfta, en stor oenighet inom nationen, då tvingar kriget den härskande klassen att göra de framåtsträvande eftergifter, att intressera dem i samhällets angelägenheter och på så vis ge dem en makt, som de icke utan kriget skulle ha uppnått.

Men är den härskande klassen icke villig till ett sådant offer eller är det redan för sent därtill, då leder kriget blott alltför lätt till ett nederlag utåt, som sedan drager med sig ett fullständigt

inre sammanstörtande. Kriget störtar en regim, som i armén ser sitt säkraste stöd, just genom att splittra detta.

Så har kriget ej sällan visat sig såsom ett visserligen brutalt och förhärjande, men dock verksamt medel för framåtskridandet, då andra medel svikit.

Den tyska bourgeoisin t.ex. var genom förläggandet av Europas ekonomiska tyngdpunkt till den atlantiska oceanens kustländer samt genom det trettioåriga kriget och dess följder alltför svag för att genom egen kraft kunna störta feodalabsolutismen. Den blev den fri genom de napoleonska krigen samt sedan genom krigen under Bismarcks era. 1848 års maktförflyttning genomfördes huvudsakligast i och genom de kontrarevolutionära makternas krig, såsom redan förut ofta blivit anmärkt.

I våra dagar har vi kommit till en liknande period av inre och yttre politiska motsatser som på femtio- och sextiotalen. Åter har hopat sig så mycket bränsle. Allt väldigare blir den inre och den yttre politikens problem, som skola lösas; men ingen av de härskande klasserna och partierna vågar att med fullt allvar gå till deras lösning, ty det vore icke möjligt utan stora skakningar, och man aktar sig därför, då man väl vet att uppskatta proletariats oerhörda kraft, som vid varje större skakning hotar att frigöra sig från sina fjätrar.

Jag har här ovan erinrat om det inre politiska livets korrupcion, som finner sitt mest påfallande uttryck i parlamentarismens tilltagande förfall. Men hand i hand med denna försumpning i det inre, går tillika en försumpning i Europas utländska politik. Man fruktar envar energisk politik, som skulle kunna leda till någon internationell konflikt, ej därför att man av moraliska, humanitära skäl förkastar krig, utan av fruktan för revolution, vars förelöpare kriget vore. För den skull består våra regenters hela statskonst icke blott beträffande det egna landet utan även utlandet däri, att dra ut på tiden med varje fråga, hopa massor av olösta problem. Tack vare detta förhållande finns ännu en rad av statsbildningar, som ett handlingskraftigare, revolutionärt släkte redan för ett halvt århundrade sedan hade dömt till undergång, ännu existerar Turkiet, ännu Österrike; och å andra sidan har av samma orsak bourgeoisins intresse för en oberoende polsk nationalstat fullständigt upphört.

Dessa krigshärddar är emellertid ännu icke utslocknade, de kunna vilken dag som helst på nytt flamma upp, likt Mont Pelée på Marlinique, och tända förhärjande krig. Den ekonomiska utvecklingen själv skapar nya krishärddar och krisorsaker, nya tvistefrågor och orsaker till krigiska förvecklingar, i det den hos de härskande klasserna uppväcker lystnad efter marknadernas monopolisering, efter erövring av utom europeiska landområden samt sätter i stället för den industriella kapitalistens fredliga tänkesätt finansmannens krigiska.

Den enda borgen för freden ligger i våra dagar i fruktan för det revolutionära proletariats. Man får vänta och se hur länge denna borgen skall hålla stånd mot de sig ständigt alltmera hopande orsakerna till konflikter. Och det finns en hel rad av makter, som ännu icke ha något självständigt, revolutionärt proletariat att frukta, och flera av dem behärskas fullständigt av en skrupellös, brutal klick av den högre finansens män. Dessa statsmakter, hittills i den internationella politiken betydelselösa eller fredsälskande, träda nu allt mera fram såsom internationella fredsstörare. Så framför allt Förenta staterna, därjämte England och Japan. Ryssland figurerade förut bland de första på den internationella fredsstörare-listan; dess hjältemodiga proletariat har för ögonblicket avsatt sitt land från denna första plats; men lika så väl som övermodet hos en i det inre otyglad regim, som icke fruktar att någon revolutionär klass skall falla den i ryggen, kan också en vankelmodig regims förtvivlan upptända ett krig, såsom fallet var med Napoleon den tredje år 1870 och kanhända även skall komma att bli fallet med Nikolaus II. Från dessa makter och deras motsatser, och ej från stridigheterna mellan Tyskland och Frankrike, mellan Österrike och Italien hotas världsfreden med den största fara. Vi måste räkna med möjligheten av ett krig i en icke alltför avlägsen tid, men

därmed också med möjligheten av politiska skakningar som antingen direkt sluta i proletäriska segrar eller åtminstone öppna vägen till sådana.

Man må icke missförstå mig. Jag söker här göra en undersökning, jag profeterar icke, och än mindre uttalar jag här önsknings. Jag söker utforska vad som *kan* komma, jag förklarar icke vad som *skall* komma, och alls icke fordrar jag vad som *måste* komma. Om jag här talar om kriget såsom ett revolutionens medel, så betyder det ingalunda, att jag önskar kriget. Dess fasa är så gränslös, att nu, i våra dagar, väl blott militära fanatiker kunna uppamma det bedrövlige modet, att med kallt blod längta efter ett krig. Men till och med om en revolution icke vore ett medel till målet, utan ett slutmål som för vad pris som helst, även det blodigaste, icke kunde köpas för dyrt, så skulle man ej kunna önska ett krig såsom medel att lösbyta revolutionen. Ty det är det mest förnuftsvidriga medel till detta mål. Det för med sig sådana ohyggliga ödeläggelser, skapar så oerhörda fordringar på staten, att det tynger en revolution, som uppstår ur det, på det kännbaraste med uppgifter, som nästan fullständigt upptaga alla dessa medel och krafter. Dessutom är en revolution, som uppstår genom ett krig, ett tecken på en viss svaghet hos den revolutionära klassen, ofta en orsak till ytterligare försvagning, dels i följd av de offer som det för med sig, dels genom den moraliska och intellektuella degradering som ett krig oftast framkallar. Således på samma gång ett enormt ökande av den revolutionära regimens uppgifter och ett försvagande av dess krafter. För den skull misslyckas en revolution lättare, som uppstår i följd av ett krig, eller den går för tidigt förlustig sin dådkraft. Hur olika verkade ej den borgerliga revolutionen i Frankrike, då den uppkom genom folkets uppresning, än i Tyskland där den importerades genom en hel följd av krig! Och proletariatets sak hade kunnat dra vida större nytta av parisproletariatets resning, om icke denna i förtid påtvingats Paris' revolutionärer genom kriget 1870-71, utan först hade försiggått på en senare tidpunkt, då parisarna hade nått tillräcklig kraft att utan krig jaga Louis Napoleon och hans följe därifrån.

Vi har alltså icke den minsta orsak att önska ett konstlat påskyndande av vår frammarsch genom ett krig.

Dock, på våra önsknings beror det icke. Väl göra människorna själva sin historia, men de utse ej efter behag de problem, som de ha att lösa, ej heller de omständigheter varunder de leva, eller de medel varmed de kunna lösa dessa problem. Berodde det på våra önsknings – vem av oss skulle icke då föredraga den fredliga vägen framför en våldsamt, vilken våra personliga krafter måhända icke är vuxen, ja, som kanske uppslukar oss själva. Men vår uppgift är icke att uppstämna fromma önsknings och att fordra av världen, att den skall foga sig därefter, utan att utforska, känna de givna uppgifterna, omständigheterna och medlen, för att på bästa sätt kunna begagna de senare till de förras lösande.

Utforskandet av verkliga förhållandet, det är en rationell politik grundval. Då jag är övertygad om, att vi gå till mötes en revolutionär epok – när den skall komma att inträda, kan naturligtvis omöjligt bestämt anges, – så har jag kommit till denna ståndpunkt genom att undersöka de verkliga förhållandena och icke i följd av mina önsknings. Jag önskar ingenting högre än att jag tar miste och att de få rätt som mena, att de största svårigheterna i övergångstiden från kapitalism till socialism ligga bakom oss, att vi redan skulle ha uppnått alla väsentliga grundvalar för det fredliga framåtskridandet till socialismen. Tyvärr ser jag ingen möjlighet att acceptera denna mening. Den största och svåraste, striden om den politiska makten, ligger ännu framför oss; den kan endast avgöras i en lång och hård kamp, till vilken vi alla måste till det yttersta använda alla våra krafter.

Man kan icke göra proletariatet mera ont än att råda det att redan nu avvärpa, för att befrämja ett förment tillmötesgående från bourgeoisins sida. Det skulle under den nuvarande situationen icke betyda annat än att utlämna proletariatet åt bourgeoisin, ställa det i andligt

och politiskt beroende av denna, försvaga och degradera det samt göra det odugligt att fylla sina stora historiska uppgifter.

Att detta ej är överdrivet, beviset därför lämna de engelska arbetarna. Ingenstädes är proletariatet talrikare, ingenstädes dess ekonomiska organisation bättre utvecklad, ingenstädes dess politiska frihet större än i England. Och icke någonstädes är proletariatet mer politiskt maktlöst. Det har icke endast förlorat varje självständighet i den högre politiken, det förstår icke ens mer att bevaka sina närmaste intressen.

Även här må de redan flera gånger förut citerade författarna Webbs, denna säkerligen ej för revolutionsfanatism misstänkta källa, åter avlägga sitt vittnesmål. "Under uppsvinget de senaste tio åren", heter det i förutnämnda artikel av Webbs, "har den engelska arbetarens deltagande i arbetarpolitiken småningom avtagit. Åttatimmarsdagen och konstruktiv socialism à la Fabier, vartill fackföreningarna så ivrigt slöt sig i åren 1890-93, upphörde efterhand att sysselsätta deras tankar. Antalet av arbetarföreträdare i underhuset ökades ej."

Icke ens de senaste piskslagen från deras motståndare förmå att rycka upp Englands proletärer. De förbli stumma, fast man angriper deras fackföreningar, stumma fast man fördyrar deras bröd. De engelska arbetarna stå såsom politisk faktor i våra dagar lägre än arbetarna i den ekonomiskt mest efterblivna, politiskt ofriaste av Europas stater: Ryssland. Det är deras levande revolutionära medvetande som skänker dessa senare deras stora praktiska kraft; det är i allt avståndstagandet från revolutionen, inskränkandet till ögonblickets intressen, den så kallade realpolitiken, som gör de förra till en fullständig betydelselöshet i den verkliga politiken.

Med förlusten av den politiska kraften går emellertid vid denna realpolitik den moraliska och intellektuella försumpningen hand i hand.

Jag har förut talat om proletärerens moraliska pånyttfödelse, proletärererna som har från att vara det moderna samhällets barbarer blivit den betydelsefullaste faktorn för vår kulturs upprätthållande och utveckling. Men de ha endast där höjt sig så, varest de ställt sig i den skarpaste motsats till bourgeoisin; varest strävandet efter den politiska makten levande hos dem upprätthållit medvetandet, att de är kallade att med sig lyfta hela samhället till en högre utveckling. Även härvid visar England oss åter, varthän en arbetarklass föres, som avstår från revolution och blott driver realpolitik, som hänskrattande hänger sina ideal såsom tomma dekorationer på väggen och visar bort varje stridsmål som icke kan uttryckas i kronor och ören. Till och med från borgerligt håll klagas över den engelska arbetarelitens moraliska och andliga förfall; dess arbetare härma troget efter bourgeoisins förfall och är nu näppeligen något annat än små bourgeois, som skilja sig från de andra endast genom något större ickekultur och vilkas mest upphöjda ideal bestå däri, att apa efter sina herrar; att efterhärma deras hycklande dryghet, deras beundran för rikedomens huruledes den än må ha förvärvats, deras ointelligenta sätt att slå ihjäl alla lediga stunder. Emancipationen av deras egen klass betrakta de såsom en dåraktig dröm; däremot är fotbollspel, boxning, kapplöpning och vadslagning angelägenheter som på det innerligaste intressera dem, som taga hela deras fritid, deras själskraft och deras materiella medel i anspråk.

Förgäves söker man genom etiska predikningar inympa en högre livsåskådning och sinne för ädlare strävanden hos de engelska arbetarna. Proletariatets etik härrör från dess revolutionära strävan, genom den styrkes och förädlas den. Revolutionens idé är det, som har åvägabragt det proletariatets underbara höjande ur dess djupaste förnedring, som utgör den storslagnaste händelsen i det nittonde århundradets senare hälft.

Vid denna revolutionära idealism vilja vi framför allt hålla fast, ty då må hända vad som helst, vi skola uthärda det värsta, visa det högsta och vara värdiga de stora historiska uppgifter, som vänta på oss.

II. Dagen efter den sociala revolutionen

Uppgiftens begränsning

Innan jag går in på själva ämnet för denna undersökning, måste jag framför allt fritaga mig från den svåra misstanke, vilken mitt arbetes titel torde ha väckt hos många. ”Dagen efter revolutionen”! Bevisar icke detta, att vi ”ortodoxa” marxister i själva verket dock blott är förklädda blanquister, som tro sig genom en överrumpling på en dag kunna rycka till sig den sociala diktaturen? Och är det icke ett återfall i utopismens tänkesätt, om jag i närvarande stund grubblar över förhållningsregler för ett moment, om vilket vi absolut inte veta, när och under vilka förhållanden det skall inträffa?

Säkerligen! Om föreliggande skrifts titel skulle ha denna betydelse, då hade man all anledning att med största misstroende taga del av densamma. Jag skyndar mig därför anmärka, att jag betraktar revolutionen som en historisk process, som under hårda strider kan försiggå under årtionden. Å andra sidan är jag övertygad om, att det icke är vår uppgift att uttänka recept för framtidens matordning. Hur föga jag detta tror, därför blott ett exempel.

Då den tyska socialdemokratin för mer än tio år sedan diskuterade ett nytt program, föreslogs att däruti upptaga en fordran på åtgärder, som skulle förmedla övergången från kapitalistiskt till socialistiskt produktionssätt. Då för tiden var jag bland dem som uppträdde mot antagandet av dylika fordringar, emedan jag ansåg det vara orätt att redan nu föreskriva partiet en bestämd väg mot ett mål, som vi alls icke kunna föreställa oss, om vilket vi blott kunna ha en dunkel aning och som skall överraska oss med mångt och mycket oväntat.

Men jag anser det vara en god tankeövning och ett medel att befordra politisk klarhet och beständighet, om vi försöka att dra ut konsekvenserna av vår strävan och utforska de problem, som den politiska maktens erövring torde ge oss att lösa. Det är även av värde för vår propaganda, ty å ena sidan påstå våra motståndare, att vi genom vår seger skulle ställas inför olösliga uppgifter, och å andra sidan ha i våra egna led uppträtt personer, som icke kunna tillräckligt svartmåla följderna av vår seger. Segerns dag innebär enligt deras mening för oss även redan nederlagets dag. Då är det dock viktigt att undersöka, om och i vilken mån detta är fallet.

Men om man vid dylikt tankearbete vill komma till bestämda resultat och icke förlora sig i det oändliga, då måste man undersöka de uppdykande problemen i deras enklaste form, under vilken de i verkligheten aldrig skola framträda, samt se bort från alla komplicerande omständigheter. Det är i vetenskaperna ett vanligt förfaringsätt, varvid man blir tydligt medveten om, att saker och ting i verkligheten ej är så enkla och då icke låta sig så lätt förklaras som i abstraktionen. Jag har redan sagt, att den sociala revolutionen är en mångårig process; men om vi vilja reducera den till dess enklaste gestalt, då måste vi utgå från det antagandet, att hela den politiska makten utan inskränkning skulle en vacker dag med ett slag tillfalla proletariatet, och att detta vid utövandet av densamma skulle låta sig ledas blott och bart av sina klassintressen och använda densamma på mest ändamålsenliga sätt. Det förnämnda skall säkerligen icke inträffa, och det senare behöver icke genomgående vara fallet. Därtill är proletariatet självt icke slutet nog, icke nog en enhetlig massa. Proletariatet sönderfaller som bekant i olika lager, olika till sin utvecklingsgång, olika till sina traditioner, olika till sin andliga och ekonomiska utvecklingsgrad. Men det är också mycket sannolikt, att samtidigt med proletariatet även andra detsamma samhällsligt närstående klasser skola komma i höjden, delar av småborgerskapet och småböndernas klass, vilkas tänkesätt icke gå fullt ihop med proletariatets; därutav kunna friktioner och irrvägar av de mest olika slag uppstå. Vi skola icke alltid kunna vad vi vilja och skola icke alltid vilja vad vi böra. Från dessa störande moment måste vi emellertid här se bort.

Men å andra sidan måste vi även vid dessa undersökningar utgå från kända förutsättningar; vi kunna icke som grund för dem lägga en bild av förhållandena, sådana de torde utveckla sig i framtiden, ty därmed förvilla vi oss in på det fantastiskas och bottenlösas område. Och likväl säger det sig självt, att vi icke komma till makten under de nuvarande förhållandena.

Revolutionen själv förutsätter långa och djupgående strider, vilka skola förändra redan vår nuvarande politiska och sociala struktur. Efter proletariats erövring av den politiska makten skall det sålunda finnas problem, om vilka vi i denna stund ingenting veta, och många, med vilka vi för närvarande sysselsätta oss, skola till dess vara lösta. Men det skall också till de olika problemens lösning uppdyka medel, om vilka vi ännu icke har någon aning.

Så som fysikern undersöker lagarna för fallet i den lufttomma rymden, så undersöka vi nu det segrande proletariats situation under förutsättningar, som i sin fulla renhet aldrig skola inträffa, nämligen under det antagandet, att proletariatet redan i morgon med ett slag skall komma till ensamt herravälde, och att de medel som då stå till buds för lösningen av dess uppgifter, skola vara de i dag givna. Vi kunna därvid komma till resultat, som skilja sig från de kommande händelsernas verkliga förlopp lika mycket som fallets lagar från de olika kropparnas verkliga fall. Men trots dessa avvikelser förefinns verkligen falllagarna och behärska varje enstaka kropps fall, vilket man kan förstå, först sedan man har förstått dessa lagar.

Så förefinns också verkligen de möjligheter och hinder för det segerrika proletariatet, vilka på här angivna väg blivit funna – naturligtvis under den förutsättningen, att vi därvid gå metodiskt riktigt tillväga -, och de skola spela en bestämmande roll i den sociala revolutionens strider och deras förelöpare, om också verkligheten må gestalta sig något annorlunda än här antagits. Och endast på denna väg kan man över huvud taget komma till vetenskapligt preciserade omdömen om den sociala revolutionens möjligheter. Den som anser denna väg ännu vara för osäker, för att ställa en prognos på dessa möjligheter, han måste tåga, när därom blir fråga och helt enkelt förklara: den som lever får veta, det är onekligen den säkraste vägen.

Endast sådana den sociala revolutionens problem är möjliga att diskutera, vilka på här angivna väg kunna upptäckas. Över alla andra kan man varken i den ena eller andra riktningen fälla något omdöme.

Expropriatörernas expropriation

Låt oss alltså antaga att den sköna dagen vore kommen, som på en gång kastar all makt i proletariats sköte. Hur skall detta då börja. Icke *vilja* börja på grund av den eller den teorin eller stämningen utan *vara nödgat* att börja, drivet av sina egna klassintressen och av den ekonomiska nödvändighetens tvång.

Närmast säger det sig självt, att det skall taga igen vad bourgeoisin har försummat. Det skall sopa bort alla rester av feodalismen och förverkliga det demokratiska program, som även bourgeoisin en gång har representerat. Som den lägsta av alla klasser är det också den mest demokratiska av alla klasser. Det skall införa den allmänna rösträtten på alla områden, lämna full press- och föreningsfrihet, det skall göra staten oavhängig av kyrkan och det skall upphäva alla ärftliga företräden. Det skall förhjälpas de enskilda församlingarna till full självförvaltning samt upphäva militären. Detta senare kan försiggå på tvenne sätt: genom införande av *folkbeväpning* och genom *avrustning*. Folkbeväpningen är en politisk fordran, avrustningen en finansiell. Den förra kan under vissa omständigheter bli lika dyrbar som en stående här, men den är erforderlig till demokratins befestande, för att betaga regeringen dess viktigaste maktmedel över folket. Avrustningen åter syftar framför allt till minskande av militärbudgeten. Den kan genomföras på ett sätt som ännu mera förstärker regeringens makt, om man i den allmänna värnpliktshärens ställe sätter en här av karaktärlösa trasproletärer, som för pengar låta bruka sig till allt. En proletärisk regim skall nödvändigtvis söka komma därefter att förena de båda åtgärderna med varandra, beväpna folket och samtidigt göra ett slut

på rustningarnas fortsättande, på skapandet av nya gevär, kanoner, pansarskepp och fästningar.

Naturligtvis skall det segrande proletariatet underdraga även skatteväsendet en grundlig reform. Det skall söka att avskaffa alla skatter, som för närvarande betunga det arbetande folket, sålunda framför allt de indirekta, livmedelsfördyrande skatterna och i stället taga de stora inkomsterna och förmögenheterna mera i anspråk till betäckandet av statsutgifterna, detta genom en progressiv inkomst- resp. förmögenhetsskatt. Till denna punkt skall jag senare återkomma, och må därför denna antydan här vara nog.

Ett synnerligen viktigt fält skall emellertid skolväsendet vara för oss. Folkskolväsendet har i alla tider sysselsatt de proletäriska partierna och har redan hos medeltidens gamla kommunistiska sekter spelat en stor roll. Att frånrycka de ägande klasserna monopolet på bildning måste alltid tillhöra önskningarna hos den tänkande delen av proletariatet. Det säger sig självt att den nya regimen skall föröka och förbättra skolorna och betala lärarna tillräckligare och bättre. Men man skall gå ännu längre. Visserligen kan det segrande proletariatet, även om det är aldrig så radikalt sinnat, icke på en gång upphäva klassolikheterna, ty dessa har uppstått genom en mångtusenårig utveckling, och de och deras följder låta sig icke helt enkelt utplånas som kritstrecken på en tavla med en svamp. Men skolan kan göra ett förarbete i denna riktning och väsentligt bidra till klassolikheternas avlägsnande därigenom, att alla barn blir lika väl födda och klädda, erhålla samma undervisning, i samma grad erhålla möjligheten till allsidig utveckling av sina andliga och kroppsliga förmögenheter.

Man får icke överskatta skolans inflytande. Livet är mäktigare än detta, och varest skolan vill sätta sig i motsats mot verkligheten, skall hon ständigt komma till korta. Om vi t.ex. ville göra det försöket, att redan i denna dag genom skolan upphäva klassolikheterna, så skulle vi därmed inte komma långt. Men skolan kan, varest hon verkar i den faktiska samhällliga utvecklingens riktning, mäktigt befordra och påskynda denna utveckling. Varest dessa förhållanden sålunda fortskrida i riktningen av klasskillnadernas upphävande, där kan skolan gå i spetsen och för den i henne uppväxande generationen åtminstone på ett mindre område förverkliga det, som i hela samhället samtidigt med denna generation växer fram.

Allt detta är mål, som redan den borgerliga radikalismen har ställt upp, vilka den emellertid icke kan nå, emedan därtill fordras en kraft och hänsynslöshet gentemot kapitalet, som ingen borgerlig klass är mäktig. Den nya skolan i här utvecklade mening skulle t.ex. i tyska riket enligt den beräkning jag uppgjort i min "Agrarfrågan" årligen kräva 1½, möjligen också 2 miljarder. Närpå dubbelt upp den nuvarande militärbudgeten. Sådana summor till skoländamål kunna uppbibras endast av en av proletariatet behärskad stat, som icke vördnadsfullt gör halt inför de stora inkomsterna.

Men revolutionen skall helt naturligt icke kunna stanna vid dessa förändringar. Den är nämligen icke blott och bart en borgerlig demokratisk utan en proletärisk revolution. Vi vilja såsom redan blivit nämnt nu icke undersöka, vad proletariatet på grund av den ena eller andra teorin kommer att vilja företaga sig, ty vi veta ju icke, vilka teorier ännu kunna dyka upp och under vilka omständigheter och inflytanden revolutionen skall tränga sig igenom. Vi skola endast undersöka, vad det segrande proletariatet under de ekonomiska förhållandenas tryck skall vara tvingat att göra, om det vill gå ändamålsenligt till väga.

Det finnes ett problem, som framför alla andra i första hand skall sysselsätta varje proletärisk regim. Den skall under alla omständigheter nödgas lösa den frågan, hur arbetslösheten skall kunna avhjälpas. Arbetslösheten är arbetarens värsta förbannelse. Den betyder för honom elände, förödmjukelse, förbrytelse. Arbetaren lever blott och bart av att sälja sin arbetskraft, och, när han icke finner någon köpare för denna, är han prisgiven åt hungern. Till och med, när han befinner sig i arbetet, pinar arbetslösheten honom, ty han är ingen dag säker för att

blir arbetslös och därmed brakt i elände. På detta tillstånd skall en proletärisk regim under alla omständigheter söka göra ett slut, även om proletärerna icke skulle tänka socialistiskt utan såsom i England liberalt. På vilket sätt arbetslöshetsfrågan skall bli löst, det har vi icke här att undersöka; härtill finnas många olika metoder, och en mångfald förslag ha blivit gjorda av ett stort antal socialpolitici. Man har som bekant även från borgerlig sida sökt avhjälpa arbetslöshetsnöden, och planerat arbetslöshetsförsäkrar, och delvis även genomfört sådan. Men det borgerliga samhället kan på detta område endast åstadkomma otillfredsställande lappverk, emedan det eljest skulle avsåga den gren, på vilket det sitter. Endast proletariatet, det segrande proletariatet kan och skall träffa åtgärder, som är i stånd att utesluta all nöd till följd av arbetslöshet, den må vara åsamkad genom sjukdom eller på annat sätt. Ett verkligt tillfyllestgörande understödande av alla arbetslösa måste nämligen helt och hållet förändra kraftförhållandet mellan proletariat och bourgeoisie, mellan proletariat och kapital; det gör proletariatet till herre i fabriken. Om arbetarna nu måste sälja sig åt arbetsgivaren, om de måste låta sig utsugas och kuvas av denne, så är det just arbetslöshetens spöke, hungerpiskan, som tvingar dem därtill. Om däremot arbetaren har säkerhet till sin existens, även när han icke är i arbetet, så är ingenting lättare för honom än att göra kapitalet matt. Han behöver då icke längre kapitalisten, medan denne utan honom icke kan fortsätta sin rörelse. Har man kommit så långt, då skall arbetsgivaren vid varje konflikt med sina arbetare dra det kortare strået och vara tvingad att ge efter. Kapitalisterna kunna då visserligen fortfara att vara ledare av fabrikerna, men de skola upphöra att vara deras herrar och utsugare. Komma emellertid kapitalisterna underfund med att de blott ännu har att bära det kapitalistiska systemets risker och bördor, då skola dessa herrar vara de första att avstå från fortsättandet av den kapitalistiska produktionen och önska, att man må inköpa deras företag, vilka de ju likväl icke längre kunna med någon fördel bedriva. Vi har redan haft liknande företeelser. Så förmådde, för att taga ett exempel, i Irland, vid den tidpunkt, då arrendatorernas rörelse hade nått sin höjdpunkt, jordägarna icke längre indriva sina räntor; då var det jorddrottarna själva, som fordrade att all jordegendom skulle uppköpas av staten. Detsamma skulle vi under den proletäriska regimen har att vänta av de kapitalistiska industriidkarna. Även om denna regim icke skulle ledas av socialistiska teorier och icke på förhand ginge ut därpå att göra de kapitalistiska produktionsmedlen till samhällsegendom, skulle kapitalisterna själva begära att man inköpte deras produktionsmedel. Proletariatets politiska herravälde och det kapitalistiska produktionsättets fortsättande är oförenliga med varandra. Den, som erkänner det förstas möjlighet, måste även erkänna möjligheten av det senares försvinnande.

Vilka köpare stå nu kapitalisterna till buds, åt vilka de skulle kunna sälja sina företag. En del av fabrikerna, bergverken o.s.v. skulle kunna säljas till de i dem sysselsatta arbetarna själva, vilka sedan i förening bedriva rörelsen. Andra skulle kunna säljas till konsumtionsföreningar, och åter andra till kommuner eller till staten. Det är emellertid klart, att kapitalet skall vända sig till de mest betalande, säkraste köparna, och dessa är staten och kommunerna, och redan av denna grund skulle flertalet företag förvandlas till stats- eller kommunalegendom. Att socialdemokratin, när den kommer till styret, redan från början skall sträva mot en dylik lösning, det är bekant. Men å andra sidan skall även ett icke av socialistiska åskådningar styrt proletariat från början gå ut på att till stats- eller kommunalegendom förvandla de företag, som av naturliga grunder – t.ex. bergverken, – eller genom arten av sin organisation – t.ex. trusterna – har blivit monopol. Dessa privata monopol blir redan nu odrägliga icke blott för lönarbetarna utan för alla samhällsklasser, som icke har någon andel i dem. Endast den borgerliga världens vanmakt gentemot kapitalet hindrar dem att gå dessa monopol inpå livet. En proletärisk revolution måste med naturnödvändighet föra därhän, att upphäva privatäganderätten till dessa monopol. De är emellertid redan nu mycket utbredda, behärska redan nu i hög grad hela det ekonomiska livet och utveckla sig raskt. Deras förvandling till stats- och kommunalegendom betyder redan det behärskandet av hela den kapitalistiska produktionsprocessen genom samhället och dess organ, staten och kommunen.

Lämpligast att göra till statsegendom är de nationella transportmedlen – järnvägar, ångbåtar – såväl som produktionen av råmaterial och halvfabrikat – bergverk, skogar, hyttor, maskinfabriker o.d. Det är även de områden, på vilka stordriften och kartellbildningen är mest utvecklade. Bearbetningen av råmaterial och halvfabrikat för den personliga konsumtionen såväl som småhandeln ha i många avseenden lokal karaktär och är dessutom starkt decentraliserade. På dessa områden skola kommunerna och de kooperativa föreningarna träda i förgrunden, och statens verksamhet spela en sekundär roll. Men med den fortgående arbetsfördelningen träder produktionen för den direkta personliga konsumtionen mer och mer tillbaka för produktionen av produktionsmedel. Därmed växer även statsproduktionens område. Å andra sidan vidgas detta område därigenom att samfärdseln och stordriftens utveckling borttager marknadens skrankor för den ena produktionsgrenen efter den andra och förvandlar den ena efter den andra från lokal till nationell. Så är t.ex. gasbelysningen uppenbarligen en kommunal angelägenhet. Däremot gör utvecklingen av den elektriska belysningen och kraftöverföringen i bergiga trakter vattenkraftens övertagande av staten nödvändigt. Detta för därhän, att även belysningsväsendet från att vara en kommunal angelägenhet göres till en statsangelägenhet. Å andra sidan var en skomakares rörelse förr hänvisad till den lokala marknaden. Skofabriken förser icke blott en församling utan hela landet med sina produkter. Den är mogen icke för kommunalisering utan för förvandling till statsegendom. Likaså sockerfabriker, bryggerier o.s.v.

Utvecklingen har sålunda tendens att mer och mer göra statsproduktionen under den proletäriska regimen till huvudproduktionsform.

Så långt närmast om äganderätten till stordriftens produktionsmedel, till vilka lanthushållningens naturligtvis också höra. Men vad skall ske med *penningkapitalet* och *jordegendomen*. Penningkapitalet är den del av kapitalet, som antar formen av utlånta räntebärande pengar. Penningkapitalisten har i näringslivet inga personliga funktioner att fylla; han är överflödig, och man kan utan svårighet med ett penndrag expropriera honom. Man skall så mycket hellre skrida därhän, som just denna, den överflödiga delen av kapitalistklassen, den höga finansvärlden, mer och mer rycker till sig makten över hela det ekonomiska livet. Denna är även innehavare av de stora privata monopolen, trusterna o.s.v. Och man kan icke expropriera det industriella kapitalet och hejda sig inför penningkapitalet. Båda är alltför innerligt förenade med varandra. Samhällets övertagande av den kapitalistiska produktionen (såsom man i korthet kan beteckna övergången till stats-, kommunal- och föreningsegendom) för av sig självt därhän, att en stor del av penningkapitalet förvandlas till samhällsegendom; när man gör en fabrik eller ett lantgods till statsegendom, blir även dess skulder statens, från att vara privatskulder blir de statsskulder. Är det ett aktiebolag, så blir aktieägarna statens borgenärer.

Därjämte kommer vidare jordegendomen i betraktande. Jag talar här om jordegendomen, icke om lanthushållningsföretag. De stora kapitalistiskt arbetande lanthushållningsföretagen skola av sig själva genomgå samma utveckling som de andra stora produktionsgrenarna. De skola förlora sina lönarbetare och bli tvungna att erbjuda staten eller kommunen sin egendom till inköp, och så blir även denna samhällsegendom. De småborgerliga företagen skola däremot förbli privat egendom. Till dessa skall jag senare ännu en gång återkomma.

Det är sålunda här icke fråga om lanthushållningsföretag utan om jordegendomen, löst från hanteringen, privatäganderätten till marken, som lämnar sin ägare jordränta, vilken kommer till synes i form av arrende, hyra eller hypoteksräntor, det må nu vara fråga om jordegendom i stad eller på landet.

Detsamma som för penningkapitalisten gäller även för jordägaren. Han har ävenledes icke längre några personliga funktioner i näringslivet att fylla och kan med lätthet skjutas åt sidan. Såsom med de ovan nämnda privata monopolen så finna vi även beträffande den privata jordegendomen t.o.m. i borgerliga kretsar en strävan att förvandla densamma till

samhällsegendom, alldenstund detta privata monopol i synnerhet i städerna blir alltmer tryckande och skadligt. Även här saknas blott den nödiga makten, för att genomföra övergången till samhällsegendom. Det segrande proletariatet skall tillföra denna makt.

De utsugande klassernas expropriation framställer sig som en ren maktfråga. Den framgår med nödvändighet ur proletariatets ekonomiska behov, och skall sålunda bli den oanvändbara följden av dess seger.

Konfiskering eller avlösning

Mindre säkert än på frågan om nödvändigheten och möjligheten av expropriatörernas expropriation kunna vi svara på den härpå följande frågan: Skall expropriationen försiggå såsom en avlösning eller såsom en konfiskering; skola de hittillsvarande ägarna bli gottgjorda eller ej. Det är en fråga, som det för närvarande icke är möjligt att besvara. Vi är icke de, som har att genomleva denna utveckling. Om ett i förhållandena liggande tvång, som från början skulle göra den ena eller andra lösningen nödvändig, kan man här inte tala. Trots detta talar en hel mängd skäl för att en proletärisk regim skall söka välja avlösningens väg, den att betala kapitalisterna och jordägarna. Av dessa skäl vill jag blott nämna två, som synas mig mest avgörande. Penningkapitalet har såsom redan nämnt, blivit en opersonlig makt och kan i våra dagar förvandla varje penningssumma till penningkapital, utan att dess ägare behöver vara kapitalistiskt verksam. Vi veta, att om man har spart ihop en krona, kan man placera den räntebärande, utan att man därför blir kapitalist. Denna företeelse blir som bekant grundligt utnyttjad av optimistiska representanter för det bestående. De dra den slutsatsen, att det på denna väg mycket väl skulle vara möjligt att exproprieras kapitalisterna genom att alla arbetare sätta in sina sparpengar i bankerna eller köpa aktier och sålunda själva blir delägare i kapitalet. Samma optimister ha på andra ställen sagt att om vi nu skulle konfiskera kapitalet, så skulle vi icke blott konfiskera de rikas utan även arbetarnas kapital; vi skulle då beröva även de fattiga, änkorna och de föräldralösa deras sparpengar. På detta sätt skulle vi skapa ett stort missnöje bland arbetarna själva, ännu ett skäl att uppegga dem till revolt mot sitt eget välde, vilket dessa den bestående ordningens lovsångare med säkerhet vänta.

Det första antagandet behöver jag icke vidare behandla. Det är för gale. De personer, som genom sparpengararnas tillväxt vilja exproprieras kapitalet, se icke det stora kapitalets ännu starkare tillväxt. Men å andra sidan är det icke oberättigat att säga, att en proletärisk regim, som företager en allmän konfiskering, även skulle exproprieras småfolkets besparingar. Detta kan icke föranleda att arbetarna tröttna vid sin egen maktställning – man skall vara mycket fattig på vägande argument mot den sociala revolutionen, när man frossar i sådana förväntningar -, men det kan bli en anledning till att det segrande proletariatet avstår från konfiskering av produktionsmedlen.

Om emellertid detta sker, kan man fråga: vilken fördel har arbetarklassen av expropriationen. Den åstadkommer endast att allt kapital blir uteslutande penningkapital, att allt kapital upplöses till stats-, kommunal- och föreningsskulder och att mervärdet, som kapitalisterna hittills tog direkt från arbetaren, nu skola fråntagas denne genom staten, kommunen och föreningen samt tillföras kapitalisterna. Har emellertid arbetarnas läge då på något sätt förändrats?

Denna fråga är visserligen berättigad. Men även om den proletäriska regimen skulle lämna kapitalet samma profitmängd, som det hittills tillgodogjort sig, skulle likväl expropriationen med det proletäriska herraväldets fortbestånd föra med sig den stora fördelen, att varje vidare ökning av utsugningen från och med nu skulle vara omöjlig. Varje nyskapning av kapital och sålunda all tillväxt av detsamma skulle vara utesluten, likaså all ökning av jordräntan. Endast detta skulle redan vara ett oerhört resultat av den proletäriska omvälvningen. Varje vidare tillväxt av den samhälleliga rikedomens skulle från denna stund komma hela samhället till godo.

Men därtill skulle komma ännu en annan fördel. Så snart all kapitalistisk egendom har antagit formen av skuldförskrivningar från staten, kommunerna eller föreningar, blir det möjligt att införa en progressiv inkomstskatt, en förmögenhets- och arvsskatt till en höjd, som ditintill varit omöjlig. Det är ju redan nu vår fordran att vi genom en sådan skatt skola ersätta alla andra skatter, i synnerhet de indirekta. Om vi emellertid nu skulle erhålla kraft att genomföra detta, möjligen genom understöd från andra partier, vilket för visso är uteslutet, då intet borgerligt parti skulle gå så långt, så skulle vi likväl därvid möta stora svårigheter. Det är ett känt faktum, att ju högre skatterna är, desto större är frestelserna till bedrägeri vid taxeringsuppgifterna. Men även om det lyckades att göra allt fördöjljande av inkomster och förmögenhet omöjligt, t.o.m. då skulle man icke vara i stånd att skruva upp inkomst- och förmögenhetsskatten så högt man ville, emedan kapitalisterna, om skatten skulle kringskära deras inkomst eller förmögenhet allt för mycket, helt enkelt skulle flytta bort ur staten och denna stå där med tomma händer. Staten skulle då ha inkomst- och förmögenhetsskatt – men sakna inkomster och förmögenhet. Över en viss gräns kan man följaktligen i våra dagar icke komma med dessa skatter, även om man hade den politiska makten därtill. Situationen blir emellertid helt och hållet förändrad, om hela den kapitalistiska egendomen antar formen av offentliga skuldförskrivningar; denna egendom, som det nu är omöjligt att noggrant utforska, ligger då i öppen dag. Man behöver numera endast bestämma, att alla skuldförskrivningar måste lyda på innehavaren, och så skall man kunna mycket noga uppskatta varje förmögenhet och varje kapitalistisk inkomst. Man kan sedan också skruva upp skatten så högt man vill, utan att bedrägerier blir möjliga. Men det blir då också omöjligt att genom utvandring undgå skatten, ty då det är landets offentliga institutioner och framför allt staten själv, varifrån alla räntor flyta, kan denna avdraga skatten från räntorna, innan de utbetalas. Under dessa omständigheter blir det möjligt, att driva upp den progressiva inkomst- och förmögenhetsskatten så högt man behöver. Om nödigt så högt, att den nästan kommer att likna en konfiskering av de stora förmögenheterna.

Nu skulle man kunna fråga, vilken fördel det skulle medföra att taga denna omväg mot de stora förmögenheternas konfiskering i stället för att gå den raka vägen? Är det icke ett spegelfäkeri; är det icke blott för att undvika skenet av konfiskering, om man först avlöser kapitalet till dess fulla värde och sedan konfiskerar detsamma genom skattlagstiftningen? Skillnaden mellan detta och den direkta konfiskeringen synes vara blott och bart formell.

Så obetydlig är skillnaden emellertid dock icke. Kapitalets direkta konfiskering drabbar alla, små och stora, orkeslösa och arbetsföra på samma sätt. Det är vid denna metod svårt, ofta omöjligt att från de stora förmögenheterna skilja de små, med de förra i samma företag nedlagda penningkapitalen. Den direkta konfiskeringen skulle även snabbt, ofta med ett enda slag utföra sitt verk, medan en konfiskering genom skatter skulle tillåta att göra den kapitalistiska egendomens upphävande till en mera på tiden utdragen process, som fortskrider i samma mån, som den nya ordningen befäster sitt välde och gör sitt välgörande inflytande gällande. Detta skulle möjliggöra att till årtionden utsträcka konfiskeringens förlopp, så att den blir fullt verksam först för den nya generation, som vuxit upp under de nya förhållandena och icke längre är hänvisad till att räkna med kapital och räntor. Konfiskeringen förlorar på så sätt sin stränghet, den blir anpassningsmöjligare och mera smärtfri. Ju fredligare den politiska maktens erövring av proletariatet försiggår, ju bättre organiserat och upplyst detta är, desto mera kunna vi vänta, att det skall föredraga den förfinade formen av konfiskering framför den mera primitiva.

Jag har uppehållit mig något länge vid denna fråga, emedan den utgör en av våra motståndares huvudsakliga invändningar, men icke därför att dess genomförande är den största svårigheten, som vi möta. De stora svårigheterna börja snarare först efter alla de nämnda händelserna. Bland den sociala revolutionens stora omvälvningar är expropriationen av produktionsmedlen den relativt enklaste tilldragelsen. Den tarvar blott den nödiga makten,

och denna är ju en oundviklig förutsättning för hela vår undersökning. Svårigheterna för den proletariska regimen ligga icke i *egendomsfrågan* utan på *produktionens* område.

Arbetarnas manande till arbetet

Vi har sett att den sociala revolutionen omöjliggör det kapitalistiska produktionssättets fortgång, att proletariatets politiska herravälde nödvändigtvis är förbundet med det ekonomiska upproret mot det kapitalistiska produktionssättet, varigenom dettas fortsättande förhindras. Produktionen måste emellertid fortsättas; den får icke stanna av, inte ens för några veckor, utan att hela samhället går under. Så uppstår för det segrande proletariatet den tvingande nödvändigheten, att trots alla störande omständigheter trygga produktionens fortgång och åter till fabriker och andra arbetsplatser kalla tillbaka arbetarna, vilka vända dem ryggen, samt fasthålla dem där, på det produktionen må ha sin ostörda fortgång.

Vilka medel till lösning av denna uppgift stå nu den nya regimen till buds? Helt säkert icke hungerpiskan, och ännu mindre det fysiska tvånget. Om det finnes människor, som tro, att proletariatets seger skulle leda till tukthusregimente, att var och en skulle få sig sitt arbete tilldelat av överheten, så känna de illa proletariatet, ty detta, som då skall ge sig sina egna lagar, har en långt starkare frihetskänsla, än dessa servila och byzantinska professorer, som skräna om framtidsstatens tukthusartade karaktär. Det segrande proletariatet skall aldrig låta sig nöja med en tukthus- eller kasernmässig reglementering. Men det behöver heller icke detta. Andra medel att hålla arbetarna kvar i arbetet stå detsamma till buds.

Här får man för det första inte glömma vanans stora makt. Kapitalet har vant den moderna arbetaren att dag ut och dag in gå i sitt arbete; utan arbete kan han absolut inte länge uthärda. Det finnes rent av personer, som är i så hög grad vanda till arbete, att de inte veta, vartill de skola använda sin fritid, som känna sig olyckliga, om de icke kunna arbeta. Det skall icke finnas många människor, som i längden känna sig lyckliga utan allt arbete. Jag är övertygad därom, att när arbetet förlorar den fränstötande karaktären av överarbete, när arbetstiden blir på förnuftigt sätt förkortad, så skall redan blotta vanan vara nog att vid regelmässigt arbete i fabriken och bergverken fasthålla en stor mängd arbetare.

Men givetvis kan man icke förlita sig ensamt på denna benägenhet, den är den svagaste. En annan långt betydelsefullare faktor är proletariatets disciplin. Vi veta, att när hans fackförening besluter att uthärda en strid, då är den organiserade arbetarens disciplin tillräckligt stark, för att han frivilligt skall påtaga sig alla arbetslöshetens faror och gräsligheter samt ofta hungra i månader, för att föra den gemensamma saken till ett segerrikt slut. Nu tror jag, att om det är möjligt att med disciplinens makt dra arbetarna bort från fabriken så skall det också vara möjligt att med samma medel hålla dem kvar där. När ett yrke erkänner nödvändigheten av arbetets oavbrutna, regelmässiga fortgång, då kunna vi vara övertygade om, att med tanke på det helas intresse knappast en av dess medlemmar skall lämna sin post. Samma kraft, som proletariatet nu gör gällande som kampmedel därigenom att det stör produktionen, skall det då använda som verksamt medel att trygga arbetets regelmässiga fortgång i samhället. Ju högre utvecklad fackföreningarnas organisation redan nu är, desto större är utsikterna till ostört fortsättande av produktionen efter den politiska maktens erövring av proletariatet.

Men den disciplin, som lever i proletariatet, är icke den militäriska disciplinen, den betyder icke blind lydnad mot en ovanifrån insatt auktoritet; det är den demokratiska disciplinen, den frivilliga underkastelsen under en självvald ledning och under de egna kamraternas majoritetsbeslut. Skall denna demokratiska disciplin blir verksam i fabriken, förutsätter den en demokratisk organisation av arbetet därstädes, den förutsätter att den demokratiska fabriken träder i stället för våra dagars autokratiska. Det säger sig självt att en demokratisk regim från början skall bemöda sig att demokratiskt organisera produktionen. Men även om det segrande proletariatet icke från början skulle ha denna avsikt, så skall det dock av

nödvändighetens makt blir tvingat att säkerställa produktionens fortgång. Upprätthållandet av den oundgängliga disciplinen i arbetet skall låta sig genomföras endast genom att i produktionsprocessen införa fackföreningsdisciplin.

Detta skall emellertid icke överallt kunna genomföras på samma sätt; varje yrke har sina egendomligheter, efter vilka dess arbetares organisation måste rätta sig. Det finnes t.ex. yrken, som icke kunna reda sig utan en byråkratisk organisation, såsom järnvägarna. Den demokratiska organisationen kan där gestalta sig så, att arbetarna välja delegerade, som bilda ett slags parlament, vilket fastställer arbetsordningen och övervakar den byråkratiska apparatens förvaltning. Andra yrken kan man överlåta åt fackföreningarnas förvaltning, åter andra kunna bedrivas i kamratskap. En stor mångfald former av yrkenas demokratiska organisation är sålunda möjliga och vi få icke vänta, att alla yrkens organisering skall försiggå efter samma schablon.

Vi har sett att egendomen skall blir av olika slag, stats-, församlings- och föreningsegendom. Vid sidan därav kan emellertid privatäganderätten till många produktionsmedel fortbestå, vilket vi ännu skola visa. Nu se vi också, att yrkenas organisation skall vara av mångahanda slag.

Men demokratisk disciplin och vana till regelbundet arbete, så mäktiga drivfjädrar de än är, är måhända ännu ingen tillfyllestgörande garanti för, att hela arbetarstammen oavbrutet deltar i produktionen. Vi kunna icke vänta att fackföreningarnas organisation och disciplin någonsin i det nuvarande samhället skall omfatta ens större delen av arbetarklassen. När denna kommer till styret, skall sannolikt ännu blott en minoritet av dess medlemmar vara organiserade. Man skall sålunda nödgas söka efter ännu andra eggelser till arbete. Och för en proletärisk regim ligger då en sådan särskilt nära nämligen *arbetets dragningskraft*. Den måste försöka åstadkomma att arbetet, som nu är en börda, i stället blir en glädje, så att det blir ett nöje att arbeta, att arbetarna med glädje gå i arbetet.

Visserligen är detta icke någon så enkel sak, men åtminstone början härtill skall proletariatet göra genast vid begynnelsen av sitt välde genom att förkorta arbetstiden. Därjämte skall den strävan göra sig gällande att göra arbetslokaler mera hygieniska och behagliga och frångå arbetsprocessen många av dess oangenäma och frånstötande sidor. Allt detta är blott en fortsättning av bemödanden, som redan nu såsom lagligt arbetarskydd utöva ett visst inflytande. Men större framsteg på detta område erfordra byggnadsförändringar och tekniska förändringar, som icke kunna utföras från i dag till i morgon. Det skall knappast lyckas att snart göra arbetet i fabriker och bergverk till någonting mycket lockande. Vid sidan av arbetets dragningskraft måste därför ännu en annan dragningskraft träda i verksamhet, nämligen arbetets lön.

Jag talar här om arbetslöner. Ja, skall man säga, skall det då i det nya samhället ännu finnas arbetslöner? Skola vi icke avskaffa lönarbetet och penningen? Hur kan man alltså tala om arbetslöner? Dessa invändningar skulle vara riktiga, om den sociala revolutionen genast skulle företaga sig att avskaffa penningen. Detta anser jag emellertid vara omöjligt. Penningen är det enklaste hittills kända medel, som gör det möjligt, att i en så komplicerad mekanism som det moderna produktionssystemet med dess oerhört långt drivna arbetsfördelning förmedla cirkulationen av produkterna och deras fördelning bland de enskilda samhällsmedlemmarna; den är det medel, som gör det för en var möjligt att efter sina individuella böjelser tillfredsställa sina behov (naturligtvis inom gränserna av de ekonomiska tillgångarna). Som medel till cirkulation skall penningen, så länge intet bättre blivit funnet, förbli oundgänglig. Visserligen skall den förlora många av sina funktioner, åtminstone i den inre rörelsen, särskilt den som värde mätare. Några anmärkningar om värdet böra här icke utelämnas, då de även förklara åtskilligt, som senare skall komma på tal.

Ingenting är oriktigare än den uppfattningen, att ett socialistiskt samhälle skulle ha den uppgiften att fullständigt genomföra värdelagen och sörja för, att lika värden blir utbytta endast mot lika värden. Värdelagen är snarare en för varuproduktionens samhälle egendomlig lag.

Varuproduktionen är den produktionsmetod, enligt vilken av varandra oberoende producenter under en utvecklad arbetsfördelning producera för varandra. Men intet produktionsätt kan bestå utan en bestämd proportionalitet hos produktionen. Den summa arbetskraft, över vilken ett samhälle förfogar, är begränsad och det kan tillfredsställa sina behov och fortsätta produktionen endast, när en de förhanden varande produktivkrafterna motsvarande mängd av arbetskrafter är i verksamhet. I ett kommunistiskt samhälle blir arbetet planmässigt reglerat, och arbetskrafterna blir efter en bestämd plan visade till de olika arbetsgrenarna. I varuproduktionens samhälle besörjes denna reglering av värdelagen. Varje varas värde blir bestämt icke genom den på densamma använda, utan genom den därtill samhälligt nödvändiga arbetstiden. Från den modifikation, för vilken denna lag i det kapitalistiska produktionssystemet genom profiten är utsatt, må vi här se bort, då den skulle onödigt komplicera framställningen, utan att bringa något nytt i frågan. Den samhälligt nödvändiga arbetstiden för varje arbetsgren bestäms genom den i samhället uppnådda höjden av dess teknik, genom den övliga forceringen av arbetet o.s.v., kort sagt genom den enskilde arbetarens genomsnittliga produktionsförmåga, men å andra sidan genom den mängd av produkter, som det samhälliga behovet kräver av ifrågavarande arbetsgren och slutligen genom den totalsumma de arbetsgren och slutligen genom den totalsumma arbetskraft, som står samhället till buds. Den fria konkurrensen sörjer för att produktens pris, d.v.s. den mängd guld, som man kan byta till sig därför, alltid åter närmar sig sitt genom den samhälligt nödvändiga arbetstiden bestämda värde. På detta sätt uppnås att produktionen i varje arbetsgren, trots den icke regleras från någon centralpunkt, aldrig alltför långt och aldrig för någon längre tid avlägsnar sig från den riktiga nivån. Utan värdelagen skulle med den anarki, som härskar i varuproduktionen, denna snart sluta i ett kaos, omöjligt att reda upp.

Ett exempel skall klargöra detta. Må det blir så enkelt som möjligt. Såsom resultat av samhällets produktion må vi betrakta endast två varuslag, vilka som helst, för mig gärna byxor och hängslen.

Låt oss antaga att i ett samhälle uppgår den samhälligt nödvändiga arbetstiden inom en bestämd, här likgiltig tidrymd för byxor till 10,000 arbetsdagar och för hängslen till 1,000 arbetsdagar. D.v.s., för att fylla det samhälliga behovet av byxor och hängslen, är med arbetets förhandenvarande produktivitet så många arbetsdagar nödvändiga. Om produkten av en arbetsdag är värd 10 kronor, så blir byxornas värde 100,000 kronor och hängslenas 10,000 kronor.

Om en enskild arbetare i sin produktion avviker från den samhälliga normen, om produkten av hans arbetsdag endast är hälften så stor som hans kollegers, så blir priset på hans produkt av en arbetsdag också blott hälften av priset på den av de andra på samma tid framställda produkten. Detta är bekant. Detsamma äger emellertid rum, om yrkenas proportionalitet icke är den vanliga. Om t.ex. hängselfabrikationen tillföres flera arbetskrafter än samhälligt nödvändigt, så måste på annat håll arbetskrafter tagas bort, alldenstund antalet av de samhället till buds stående arbetskrafterna är begränsat. Må vi för enkelhetens skull antaga, att alla dessa arbetskrafter tagas bort från skrädderiet. I stället för den samhälligt nödvändiga arbetstiden av 10,000 arbetsdagar på ena stället och 1,000 på det andra finna vi cirka 8,000 verkliga arbetsdagar här och 3,000 där; världen drunknar i hängslen, men har icke tillräckligt med byxor att taga på. Vad skall blir följden av detta? Prisen på hängslen skola sjunka och byxprisen stiga.

De i hängselfabrikationen verkligen använda 3,000 arbetsdagarna skola dock endast representera värdet av 1,000 samhälleligt nödvändiga sådana; värdet av varje par hängslen skall sjunka till en tredjedel av det hittillsvarande. Priset skall ävenledes sjunka och detta lägre än denna tredjedel. Men byxornas värde skall såsom förut bestämmas av de samhälleligt nödvändiga 10,000 icke av de i verkligheten på dem använda 8,000 arbetsdagarna; varje par byxor skall betinga 5 fjärdedelar av det hittillsvarande priset. I följd härav blir hängselfabrikationen oräntabel; antalet av de densamma ägnade arbetskrafterna förminskas och tillflyter åter byxkrädderiet, som under tiden blivit oerhört profitabelt.

På detta sätt reglerar värdelagen produktionen under den fria konkurrensen. Det är icke det bästa tänkbara sättet att reglera produktionen, men det är det enda möjliga, så länge produktionsmedlen är privategendom.

I dess ställe skulle, om produktionsmedlen vore samhällsegendom, samhället reglera produktionen. Nödvändigheten att reglera produktionen genom utbyte av lika värden upphör. Därmed avlägsnas även nödvändigheten av att penningen är värdemätare och värdeföremål. I metallpenningens ställe kan träda något slags penningtecken. Prisen på själva produkterna kunna nu blir fastställda oberoende av värdet. Emellertid skall den av dem representerade arbetstiden alltid behålla bestämmande betydelse för värdebedömningen, och den tanken ligger nära, att man därvid skall göra anknytning till de historiska priserna.

Om det emellertid finnes penningar och priser på produkterna, skall även arbetet blir betalt med penningar; skall det sålunda nödvändigtvis finnas löner.

Det oaktat skulle det vara falskt att tala om det nuvarande lönesystemets fortvaro, såsom många göra, vilka säga, att socialismens uppgift icke är att avskaffa lönesystemet, utan snarare att göra det allmännare. Detta är blott fullkomligt riktigt. I verkligheten är lönen under en proletärisk regim någonting helt annat än under en kapitalistisk. Under nuvarande förhållanden är varans pris arbetskraft. Det bestämmas i sista hand av arbetarens underhållskostnader; dess fluktuationer bero av tillgång och efterfrågan. I ett av proletariatet behärskat samhälle upphör däremot detta, arbetaren skall icke längre vara tvungen att sälja sin arbetskraft och denna blir då icke längre en vara, vars pris bestämmas av dess produktionskostnader, och dess pris blir oberoende av förhållandet mellan tillgång och efterfrågan. Vad som nu i sista hand bestämmer arbetslönens höjd, är mängden av till fördelning bland arbetarklassen för handen varande produkter. Ju större mängden av dessa är, desto mer kan och skall även lönerns allmänna nivå stiga. I varje fall skall tillgång och efterfrågan behålla en viss betydelse för löneförhållandena de enskilda arbetsgrenarna emellan. Då man ju icke militäriskt och utan deras egen vilja skall visa arbetarna till de enskilda yrkena, så kan det förekomma, att för många arbetare tillströmma en eller annan industrigren, under det att brist på arbetare råder vid andra. Den nödiga utjämningen kan man åstadkomma därigenom, att man på de ställen, där för många arbetare anmäla sig, sätter ned lönerna, och däremot höjer desamma i de industrigrenar, där det saknas arbetare, tills dess varje gren har så många arbetare som den behöver. Men på den hela arbetarklassens allmänna lönenivå har förhållandet mellan tillgång och efterfrågan icke längre något inflytande, utan endast mängden av produkter. Ett allmänt lönerns sjunkande till följd av överproduktion blir omöjligt. Ju mera det produceras, desto högre blir lönerna i allmänhet.

Nu uppstår emellertid följande fråga: Skall produktionens oavbrutna fortgång tryggas, då blir det nödvändigt att medels en allmän förhöjning av lönerna binda arbetarna vid produktionen. Men varmed skola de höjda lönerna betalas, d.v.s. varifrån skall den erforderliga mängden produkter tagas?

Låt oss antaga det för den nya regimen gynnsammaste fallet, vilket vi icke har räknat med, att all förmögenhet är konfiskerad, att kapitalisternas alla inkomster tillflyta arbetarna, då skulle i alla händelser redan detta vara en vacker löneförhöjning. I min skrift om reform och

revolution har jag anført en statistik, enligt vilken i England under år 1891 arbetarnas inkomster i runt tal uppgick till 700 miljoner pund sterling och kapitalisternas till omkring 800 miljoner. Jag har vidare anmärkt, att denna statistik enligt mitt förmenande målar förhållandet alltför vackert. Jag har anledning att antaga att lönerna är för högt upptagna och kapitalisternas inkomster för lågt. Låtom oss emellertid nu antaga denna siffra från 1891, så visar den i varje fall, att, om kapitalisternas inkomster skulle tillföras arbetarna, varje lön skulle kunna *fördubblas*. Men tyvärr skall saken icke gestalta sig så enkel. Om vi expropriera kapitalet, måste vi även övertaga dess funktioner i samhället. Däribland kapitalbildningens viktiga funktion. Kapitalisterna förbruka icke alla sina inkomster; en del av desamma lägga de av till utvidgande av produktionen; en proletärisk regim skall göra detsamma och nödgas utvidga produktionen. Den skulle därför redan av detta skäl, t.o.m. efter en radikal konfiskering av kapitalet icke kunna tillföra arbetarklassen dettas hela hittillsvarande inkomst. Men av det mervärde, som kapitalisterna inhösta, måste också den åter avstå en del till staten i form av skatter. Denna del växer enormt, om den progressiva inkomst- och förmögenhets-skatten skall utgöra den enda stats- och kommunalskatten. Och skattebördan skall icke minska. Jag har tidigare påvisat, vilka kostnader ensamt skolväsendets ombildning skall förorsaka. Men dessutom skall ett lönande sjukförsäkringsväsen inrättas, invalids- och ålderdomsförsäkran för alla arbetsoförmögna o.s.v.

Vi se sålunda, att av kapitalisternas nuvarande inkomster inte alltför mycket blir övrigt till förhöjning av lönerna, även om vi med ett slag konfiskera kapitalet. Så mycket mindre om vi vilja gottgöra kapitalisterna. Det skall därför blir ovillkorligen nödvändigt, att man, för att kunna höja arbetarnas löner, ökar produktionen utöver dess nuvarande mått.

Icke blott *fortsättandet* av produktionen, utan även stegrandet av densamma skall blir en trängande uppgift för den sociala revolutionen. Det segrande proletariatet måste på det snabbaste utvidga produktionen, om det skall kunna tillfredsställa de enorma fordringar, som ställas på den nya regimen.

Produktionens stegring

Det finnes olika medel att stegra produktionen, av vilka de två viktigaste redan i våra dagar ha uppnått stor betydelse. Båda blir med framgång använda av de amerikanska trusterna, av vilka vi över huvudtaget har mycket att lära för den sociala revolutionens metoder. De visa oss, hur man med ett slag kan höja arbetets produktivitet. Det sker helt enkelt därigenom, att man koncentrerar totalproduktionen till de mest fullkomnade företagen och försätter alla andra mindre högt stående ur verksamhet. Sockertrusten t.ex. har sedan några år av alla produktionsplatser som den ägde, blott använt en fjärdedel, och i denna fjärdedel av sina samtliga fabriker har den producerat lika mycket, som tidigare i allesamman. Även whiskytrusten har förvärvat 80 stora brännerier och av dessa 80 genast stoppat rörelsen vid 68; den har fortsatt bedriva endast 12 brännerier och i dessa 12 producerades snart mer än tidigare i de 80. På samma sätt skall en proletärisk regim gå tillväga, och den kan göra detta så mycket lättare, som den därvid icke hindras av privategendomen. Varest de enskilda företagen är privategendom, där kan dödandet av de mindre ändamålsenliga ibland dem blott försiggå långsamt och på den fria konkurrensens väg. Trusterna kunde endast därigenom försätta de mindre lönande företagen i överksamhet, att de upphävde den privata äganderätten till desamma och förenade dem alla på en hand. Den metod, som trusterna kunna bringa till användning endast på ett relativt litet område av produktionen, skulle en proletärisk regim kunna utsträcka till hela den samhälleliga produktionens område, då den upphäver hela den kapitalistiska privategendomen. Men i metoden, stegring av produktiviteten genom nedläggande av efterblivna företag, skall den skilja sig från de nuvarande trusterna icke blott genom omfånget av dess användning; den metoden skall även på andra sätt och i andra syften träda i verksamhet. Den nya regimen skall genomföra denna förändring framför allt för att kunna höja lönerna. Trusten går däremot sin väg fram utan hänsyn till arbetarna. De, som blir

överflödiga i de övertaliga företagen, låter den helt enkelt gå. Den använder dem på sin höjd till att utöva tryck på de sysselsatta arbetarna, att pressa ned dessas löner och öka deras beroende. Helt annorlunda skall naturligtvis den segrande arbetarklassen gå till väga. Denna skall visa de arbetare, som blir överflödiga i de stillastående företagen, hän till de andra, vilkas verksamhet fortsättes. Trusterna göra emellertid så mycket snarare arbetare överflödiga, som det icke är deras avsikt att väsentligt utvidga produktionen. Ju mera man ökar mängden av produkter, ju större tillgången på desamma blir, desto lägre blir under i övrigt lika förhållanden deras pris. Men trusterna vilja just motverka prisernas sjunkande. De vilja sålunda snarare inskränka än utvidga produktionen. Om de hålla arbetet i gång endast på de bästa produktionsplatserna, så sker detta framför allt i och för nedpressning av produktionskostnaderna, för att därigenom, om priserna förbli lika eller rent av stiga, öka profiten, icke för att öka produktionen. För den proletäriska regimen gäller det däremot en ökning av produktionen, ty denna vill icke höja *profiten* utan i stället *lönerna*. Den skall sålunda till det yttersta öka antalet arbetare i de bästa företagen, och den kan stegra produktionen därigenom, att den låter flera arbetslag efter varandra arbeta i ett och samma företag. Hur detta är möjligt och hur mycket det kan inverka på produktionen, skulle jag vilja förklara med ett exempel, vars siffror naturligtvis villkorligt är gripna ur luften och icke är ämnade att motsvara verkligheten, men som likväl icke framställer någon fantasibild, utan finner en levande förebild i trusternas verksamhet. Låtom oss taga den tyska textilindustrin i betraktande. Den omfattar i runt tal en miljon arbetare (1895 993,257). Därav är större delen (1895 587,599) sysselsatta i företag, av vilka vart och ett räknar mera än 50 arbetare. Vi antaga nu, att det större, det mera omfattande företaget även alltid är mera tekniskt fullkomnat. Detta skall ju icke alltid vara fallet. Ett företag med 20 arbetare kan vara mycket bättre tekniskt inrättat än ett i samma bransch med 80 arbetare. Men i genomsnitt skall det vara förhållandet, och vi kunna här så mycket hellre antaga det, som det blott är fråga om ett åskådliggörande exempel och icke om ett positivt förslag, som redan i morgon på här angivna grund skulle förverkligas. Låtom oss antaga, att de mest ofullkomnade är företagen med mindre än 50 arbetare. Alla dessa skulle stängas och deras arbetare blir förflyttade till de företag, av vilka vart och ett sysselsätter mer än 50 arbetare. Man kunde sedan låta dem i två lag arbeta efter varandra. Om deras arbetstid nu uppnår till 10- 11 timmar, så skulle man kunna reducera den till 8 timmar för varje lag. Det skulle sålunda i dessa företag dädaneftre dagligen arbetas sex timmar längre och deras maskiner blir mera utnyttjade, ehuru arbetstiden för varje arbetare skulle vara två timmar kortare. Vi kunna antaga, att den enskildes produktion därigenom icke skall förminska, ty talrika exempel ha bevisat, att fördelarna av en så förkortad arbetstid minst sagt uppväga olägenheterna. Låtom oss nu vidare antaga, att en arbetare i ett ofullkomnat företag årligen åstadkommer en produktmängd, som representerar ett värde av 2,000 kr., och att arbetet i de större företagen är 100 procent mera produktivt (Zinzheimer antager lika produktivhetsförhållanden hos stor och smådriften) så att varje arbetare i det större företaget producerar ett värde av 4,000 kronor. Då producerar för närvarande den halva miljonen arbetare i textilindustrins mindre företag en produktmängd till värde av en miljard kronor, den andra halva miljonen arbetare i de större företagen däremot en produktmängd till värde av två miljarder kronor. Den hela miljonen arbetare skapar sålunda produkter till värde av tre miljarder.

Men om nu under den nya regimen alla arbetare blir koncentrerade på de större företagen med mera än 50 arbetare, så skall varje arbetare årligen skapa ett värde av 4,000 kronor och textilarbetarnas massa sålunda producera fyra miljarder kronor, en miljard mera än förut. För jämförlighetens skull vilja vi antaga, att det liksom förut produceras värden.

Man skulle emellertid kunna gå ännu längre och inställa arbetet icke blott i de små utan även i de medelstora företagen med 50 till 200 arbetare och koncentrera hela textilproduktionen på de största fabrikererna med mera än 200 arbetare. Dessas sammanlagda arbetarantal var 1895

350,306, sålunda ungefär en tredjedel av samtliga textilarbetare. Man måste sålunda låta tre arbetslag arbeta efter varandra, för att sysselsätta alla arbetare endast i de största företagen. Låtom oss antaga att, till undvikande av nattarbete, skulle arbetstiden för varje lag förkortas till fem timmar, hälften av den nuvarande. För närvarande producerar en arbetare i de största företagen måhända fyra gånger så mycket som i smådriften, sålunda enligt vårt som sagt helt villkorliga antagande omkring 8,000 kronor om året. Genom arbetstidens förkortande minskas icke i samma mån hans produkt, ty den bättre utvilade arbetaren kan prestera mera än den överarbetade. Om vi få antaga att han på åtta timmar kan åstadkomma lika mycket som nu på tio, så skall man icke räkna för optimistiskt, om man vidare antager, att arbetstidens ned-sättande från åtta till fem timmar icke skulle förminska arbetsresultatet med mera än 25 procent och i varje fall med mindre än omkring 37 procent. Därefter skulle nu varje arbetare årligen producera minst 5,000, möjligen 6,000 kronor, alla tillsammans sålunda 5-6 miljarder. Totalproduktionen skulle följaktligen *bli dubbelt så stor* som den nuvarande *och lönerna skulle i följd härav kunna fördubblas* – även om man ser bort från varje konfiskering av kapitalet – *vid samtidig reducering av arbetstiden till omkring hälften*. Ja, under vissa omständigheter kan lönestegringen på grund av här givna siffror vara ännu större. Låtom oss antaga, att av textilindustrins nuvarande årsproduktion, vilken vi anslå till 3 miljarder, en miljard ginge åt till arbetslöner, en andra miljard till råvaror, maskiner o.s.v. och den tredje till kapitalprofit. Nu, under den nya regimen, produceras 6 miljarder. Därav komma 2 på råvaror, maskiner och dylikt, en användes till skadestånd åt de exproprierade kapitalisterna och till fullgörande av de av dessa hittills besörjda samhällseliga åligganden. Då återstå tre miljarder till arbetslöner. Dessa lät sig sålunda tredubblas. Och detta allt utan några som helst nyanläggningar eller nya maskinerier, endast genom de mindre företagens stoppande och arbetarnas förflyttning till de större företagen. Härvidlag behöva vi blott genomföra i stort, vad trusterna på mindre områden gjort före oss. Det är endast privatäganderätten till produktionsmedlen, som hindrar denna utveckling av de moderna produktivkrafterna. Denna metod utvecklar emellertid ännu en annan sida. Våra kritiker göra gärna den invändningen, att det ännu för lång tid framåt är omöjligt att göra produktionen till statsproduktion; därtill är enligt deras mening antalet produktionsställen alltför stort. Det skulle behövas ännu lång tid, innan konkurrensen dödat de mindre företagen och därmed skapat möjligheten för den socialistiska produktionen. Betänk, att i Tyskland uppgår dock antalet av industriella företag till omkring 2½ miljoner, ensamt textilindustrins till över 200,000. Hur vill man ställa en sådan mängd av företag under statsledning?

Helt visst, uppgiften förefaller avskräckande, men den reduceras väsentligt, om vi antaga, att den proletäriska regimen, bringar till användning trusternas metod, och visserligen exproprierar samtliga företag, men fortsätter bedriva endast de mera fullkomnade, stora företagen. Av de 200,000 textilfabrikerna är det blott 3,000, som har mera än 50 arbetare. Det är tydligt, att koncentrerandet av industrin till dessa senare redan i hög grad förenklar uppgiften att samhällseligt reglera produktionen. Ännu enklare blir den, om vi antaga, att den nya regimen stänger av alla företag, som ha mindre än 200 arbetare; därefter bleve av 200,000 endast 800 kvar. Att övervaka och kontrollera så många företag, skall ingalunda längre vara någon omöjlighet.

Härur gives oss åter en beaktningsvärd synpunkt. Våra motståndare såväl som pessimisterna inom de egna leden mäta vårt nuvarande samhälles mognad för den socialistiska produktionen efter antalet av ruiner, som det ännu släpar med sig, och från vilka det icke kan göra sig fritt. Jämt och ständigt framhåller man triumferande för oss den stora mängd av småföretag, som ännu bestå. Men mognaden för socialismen kan icke bedömas efter antalet av *småföretag*, som *ännu*, utan efter antalet av stora företag, som *redan* finnas. Utan en utvecklad stordrift är socialismen omöjlig. Varest stordrift däremot i större utsträckning förefinnes, är det en lätt sak för ett socialistiskt samhälle, att på denna koncentrera produktionen och på raskaste sätt

göra sig av med smådriften. Socialismens olycksfåglar, som med sitt varnande kraxande endast veta att förkunna dess kommande olyckor, hänga hårdnackat upp sig på det faktum, att småföretagens antal i Tyska Riket från 1882 till 1895 ökades med 1,8 procent, men de är blinda för, att under samma tid antalet stora företag med mera än 50 arbetare ökades med 90 och jätteföretagen med mera än 1000 arbetare med 100 procent. Denna ökning, det är förutsättningen för socialismen, och den förefinnes i rikt mått. Om härjämte smådriften icke absolut avtager, så bevisar detta endast, att antalet ruiner, som den proletäriska regimen skall ha att sopa bort, ännu är beaktningsvärt stort. Emellertid lova oss trusterna även i detta hänseende ett gott förarbete.

Även i andra hänseenden erbjuda de oss en förebild. De nuvarande trusterna höja sin profit icke blott genom att göra sina arbetares arbete mera produktivt, utan även genom inbesparingar av de mest olika slag. Ett socialistiskt produktionssystem måste göra detsamma i ännu högre grad. Till dessa inbesparingar höra de av maskiner, hjälpmaterial och transportkostnader. För att behålla textilindustrin såsom exempel: Det fordras en helt annan apparat till att transportera rå- och hjälpmaterial till 200,000 än till 800 arbetsplatser. Samma är förhållandet med kostnaderna för ledning av företaget. Av de 200,000 företagen fordra visserligen de minsta ingen särskild övervakning; till dessa kan man räkna de med mindre än 5 arbetare. Här deltagar ledaren i arbetet. Endast 12,000 överskrida denna gräns. Men även dessas ledning erfordrar säkerligen väsentligt flera förvaltningskrafter än ledningen av 800. Andra inbesparingar göras därigenom, att trusterna avskaffa de konkurrerande företagens strid om kunderna. Sedan de uppkom i de Förenta Staterna, avtager antalet sysselsatta handelsresande; synnerligen ögonskärande är ett fall, på vilket J. W. Jenks i en avhandling visar hän: En trust som i så hög grad utvidgade omfånget av sin produktion, att antalet av de i alla dess företag sysselsatta olärda arbetarna växte med 51 och de yrkeslärdas antal med 14 procent. Däremot avtog antalet av dess handelsresande under samma tid med 75 procent. Samme Jenks omtalar att många truster enligt egna uppgifter inbespara 40 till 85 procent på annons- och reklamkostnaderna o.s.v.

Slutligen skall emellertid löneförhöjningen inom industrin frigöra talrika arbetskrafter, som nu i mellanhandeln finna en parasitisk existens. De föra en jämmerlig tillvaro i sina små krambodar, icke emedan dessa är någon nödvändighet, utan emedan deras ägare misströsta om att på annat sätt kunna finna sitt bröd, eller emedan de icke förtjäna tillräckligt på lönarbetet och söka en förvärvskälla på sidan om detta.

Av de närmare 2 miljoner människor, som för närvarande arbeta i handel och samfärdsel (post och järnvägar undantagna) samt på värdshuset, skall med tillräckligt höga löner inom industrin och tillräcklig efterfrågan på arbetskrafter möjligen en miljon blir fri, arbetskrafter, som kunna överföras från parasitisk till produktiv verksamhet.

Det är de båda metoderna att öka arbetarnas produktionsförmåga; upphävandet av de parasitiska sysselsättningarna och koncentrerings av produktionen till de mest fullkomnade arbetsplatserna. Genom användandet av dessa båda medel kan en proletärisk regim genast driva upp produktionen till en sådan höjd att det blir möjligt att väsentligt höja lönerna och samtidigt reducera arbetstiden. Varje förhöjning av lönerna och förkortning av arbetstiden måste åter öka arbetets dragningskraft och tillföra produktionen nya arbetare, som hittills var parasitiskt verksamma, såsom betjänter, småhandlande o.s.v. Ju högre löner desto flera arbetare. Men i ett socialistiskt samhälle kan man även vända om satsen och säga: ju flera arbetare, d.v.s. ju färre lättingar i samhället, desto mera produceras, desto högre blir lönerna. Denna sats skulle vara helt absurd i den fria konkurrensens samhälle, varest lönerna sjunka allt djupare – under i övrigt lika förhållanden – ju större tillgången på arbetare är. Det är en det socialistiska produktionssystemets lönelag.

Reproduktionsprocessens organisering

Genom att i produktionen använda trusternas båda nyss skärskådade metoder är den proletäriska regimens första uppgifter beträffande produktionens fortsättande ännu icke fyllda. Produktionsprocessen i sin egenskap av en sig ständigt upprepande tilldragelse, d.v.s. som reproduktionsprocess behöver icke blott *produktionens* ostörda fortgång, utan även cirkulation. Om man utan avbrott skall kunna fortsätta att producera, behöver man icke blott arbetare, som skapa produkter, utan det är även nödvändigt, att ingen stagnation inträder i tillförseln av råvaror, hjälpmaterial (kol), förbrukade verktyg, maskiner och livsmedel för arbetarna, ävensom att de färdiga produkterna finna avsättning.

En stockning i cirkulationen betyder en kris i näringslivet. Den stannar av antingen, emedan för *mycket* varor producerats. I detta fall kunna de arbetsplatser, från vilka dessa varor komma, icke längre i full utsträckning fungera, på grund av bristande avsättning för sina produkter. De få icke in några pengar för desamma, och i följd härav fattas dem medel att inköpa nya råvaror, betala löner o.s.v. Men kriser kunna även uppstå, emedan för *litet* har producerats av många varuslag, såsom t.ex. fallet var med krisen inom den engelska bomullsindustrin, vilken förorsakades av inbördeskriget i Förenta Staterna, då under detta bomullsproduktionen gick starkt tillbaka.

Kriserna är det moderna produktionssättets värsta gissel. Att förekomma dem, är en av den proletäriska regimens främsta uppgifter. Detta kan emellertid ske endast genom en planmässig reglering av produktion och cirkulation, d.v.s. av reproduktionen.

Produktionens organisering betecknar man vanligen som socialismens uppgift. Men en del av denna uppgift löser redan kapitalet, därigenom att det i stället för många av varandra oberoende små företag organiserar produktionen i ett stort företag, som kan ha tusentals arbetare. Trusterna lyckas på så sätt organisera arbetet i hela industrigrenar. Men vad som endast en proletärisk regim kan åstadkomma, är en planmässig reglering av produkternas cirkulation, av förbindelsen mellan olika företag, producenter och konsumenter, varvid begreppet konsumenter har tagit vidaste bemärkelse, så att det icke blott omfattar den personliga utan även den produktiva konsumtionen. I *den produktiva konsumtionen* konsumerar t.ex. en vävare garn; ett stycke bröd, som han förtär, tillhör däremot *den personliga konsumtionen*.

Endast proletariatet kan genomföra denna reglering av produkternas cirkulation genom att upphäva den privata äganderätten till fabrikena, det icke blott *kan*, det *måste* genomföra den, om produktionsprocessen skall kunna fortsätta under dess ledning och om sålunda dess regim skall ha bestånd. Det måste på grund av en beräkning av de befintliga produktivkrafterna (arbetare och produktionsmedel) samt av det för handen varande behovet fastställa produktionens höjd för varje enstaka samhällelig produktionsplats samt sörja för att varje sådan erhåller icke blott nödvändigt antal arbetare, utan även nödiga produktionsmedel och att de färdiga produkterna avsättas till konsumenterna.

Är emellertid detta icke en olöslig uppgift i en modern storstat? Man må endast i Tyskland föreställa sig staten som ledare av produktionen på två miljoner arbetsplatser, samt förmedlande cirkulationen av dessas produkter, vilka de dels tillföra varandra såsom produktionsmedel, dels ha att avsätta som konsumtionsartiklar till 60 miljoner konsumenter, av vilka var och en har sina särskilda och växlande behov! Uppgiften förefaller överväldigande stor, för så vitt man inte vill gå även ända därefter att ovanifrån efter en mycket enkel schablon reglera människornas behov, reducera dem till det lägsta möjliga och kasernmässigt tilldela var och en hans portion och dra det moderna kulturlivet ned på en långt lägre nivå. Skulle vi kanske i alla fall nödgas motse en kasern- och tukthusstat?

Uppgiften är sannerligen icke enkel. Den är den svåraste av alla, som komma på den proletäriska regimens lott och skall ge densamma mången hård nöt att knäcka. Men man får icke heller överdriva svårigheten.

Närmast måste här betonas, att det icke kan vara frågan om, att över en natt av ingenting skapa en fullkomligt ny organisation för produktion och cirkulation. En sådan förefinnes redan i viss mån, eljest vore det nuvarande samhällets existens en omöjlighet. Frågan är blott, att göra denna organisation, som hittills varit *omedveten* och bakom ryggen på de deltagande i friktioner, bankrutter och kriser genom värdelagens verkningar alltid åter gjort sig gällande, till en *medveten* organisation, i vilken en beräkning på förhand av alla inflytelserika faktorer skulle träda i stället för korrigerandet efteråt genom tillgång och efterfrågan. En viss proportion mellan de olika arbetsgrenarna förefinnes redan, om också ofullkomlig och föränderlig; man behöver icke nu bringa den till stånd, utan blott göra den fullkomligare och beständig. Liksom i fråga om penningar och priser har man även här att taga historiska kvarlevor med i räkningen och icke från grunden nyskapa allt, utan i stället blott på somliga ställen utvidga och utveckla och på andra ställen inskränka samt göra lösa förbindelser mera intima.

Vidare blir problemet väsentligt förenklat genom det redan omordade faktum, att produktionens koncentring till de mest fullkomnade produktionsplatserna väsentligt skall förminska fabrikenas antal. Av 2,146,972 olika slags företag, som 1895 fanns i Tyska riket, var blott 17,941 stora företag med mera än 50 arbetare (i alla händelser sysselsatte de 3 miljoner arbetare av totalantalet, 8 miljoner). Jag påstår naturligtvis icke, att endast dessa stora företag skola vara i verksamhet. Att vilja lämna noggranna siffror över de framtida förhållandena vore löjligt. Alla de anförda siffrorna ha endast till ändamål att illustrera de uppdykande problemen, de vilja icke på något sätt åskådliggöra, hur förhållandena i framtiden skola gestalta sig. Förhållandet emellan 2 miljoner industriella företag och 18,000 stordriftsföretag skall sålunda endast visa, att antalet industriella företag under den proletäriska regimen skall väsentligt förminskas.

Men svårigheten med produktionens organisering skall blir reducerad även på annat sätt än genom förminskning av företagens antal.

Man kan uppdelade industrin i två stora områden: produktion *för konsumtion* och produktion *för produktion*. Produktionen av produktionsmedel har tack vare den högt utvecklade arbetsfördelningen i våra dagar blivit den viktigaste delen av produktionen, och den tilltager ännu alltjämt i sin tillväxt. Knappast någon konsumtionsartikel kommer från en enda producents hand, utan den passerar en hel mängd produktionsplatser, så att den, som gör konsumtionsföremålet färdigt till användning, endast är den siste i en lång rad av producenter. Produktionen av konsumtionsartiklar och produktionen av produktionsmedel ha emellertid helt olika karaktärer. Produktionen av produktionsmedel dominerar stordriften, jätteföretagen, såsom järnindustrin, bergsbruket o.s.v. Dessa är redan nu högt organiserade i sina arbetsgivarförbund, karteller, truster o.s.v. Men även bland köparna av dessa produktionsmedel är arbetsgivarorganisationen redan långt framskriden. Här underhandlar redan nu mången gång icke det enskilda företaget med det andra utan arbetsgivarförbund med arbetsgivarförbund, arbetsgren med arbetsgren. Och även på de områden, där arbetsgivarorganisationerna är mindre utvecklade, är det i detta fall alltid relativt få producenter, som stå gentemot ett fåtal konsumenter. Ty konsumenten är ju icke här en individ, utan ett helt industriföretag. I fabrikationen av spinn- och vävmaskiner t.ex. räknade man 1895 1,152 fabriker med 17,047 arbetare; därav blev emellertid 774 fabriker med blott 1,474 arbetare knappast tagna med i räkningen. Storindustriella företag fanns blott 73 med 10,355 arbetare. Gentemot dem stå 200,000 textilfabriker (icke blott spinnerier och väverier), vilkas antal emellertid, såsom vi har sett, torde reduceras till några få tusen-, kanske hundratal. På ena sidan blir efter fullbordad koncentring av produktionen till de mest fullkomnade företagen möjligen 50

maskinfabriker och på den andra 2,000 spinnerier och väverier kvar. Skulle det vara så omöjligt, att de första träffa överenskommelse med de senare angående behovet av maskiner och planmässigt reglera produktionen av desamma?

Med detta relativt ringa antal av producenter och konsumenter är det lätt att förstå, att inom produktionen av produktionsmedel redan nu produktionen för den öppna marknaden går tillbaka och att produktionen på beställning, sålunda den planmässiga, på förhand övertänkta produktionen och cirkulationen tilltager.

Produktionen av *konsumtionsartiklar* har en annan karaktär. Visserligen har vi även här jätteföretag (sockerfabriker, bryggerier), men i allmänhet är smådriften på detta område övervägande. Här gäller det i ännu högre grad att anpassa sig efter kundernas individuella behov, och detta kan smådriften lättare göra än storindustrin. Produktionsplatsernas antal, som här är stort, skall icke låta reducera sig i samma mån som inom produktionen av produktionsmedel. Här råder även produktion för öppna marknaden, vilken på grund av konsumenternas stora antal är långt mera oöverskådlig än inom produktionen för *produktion*. Arbetsgivarorganisationernas antal är här mindre. Organisationen av konsumtionsmedlens produktion och cirkulation skall på grund härav erbjuda långt större svårigheter än för produktionsmedlen.

Men även här måste vi göra skillnad på tvenne olika saker, nämligen produktionen av nödvändiga *konsumtionsartiklar* och av *lyxartiklar*.

Efterfrågan på nödvändiga konsumtionsartiklar uppvisar relativt få förändringar, den är sig alltid tämligen lika. Dag ut och dag in behöver man samma mängd mjöl, bröd, kött och grönsaker; år ut och år in växlar efterfrågan på skodon och linnesaker endast obetydligt. Däremot växlar efterfrågan på konsumtionsartiklarna så mycket hellre, ju mera dessa få karaktär av umbärliga lyxartiklar, vilka det kan vara angenämt att äga eller förbruka, men vilka man dock kan undvara. Här är konsumtionen långt mera nyckfull. Men, om man ser närmare efter, så skall man finna, att dessa nycker mindre komma från de köpande individerna än från industrin själv. Så uppstår t.ex. som bekant modernas växling icke så mycket genom publikens växlande smak, utan snarare genom producenternas behov, att låta den gamla, redan sålda varan synas oduglig till vidare bruk, för att på detta sätt föranleda konsumenterna att köpa nya varor. Den nya, moderna varan måste därför vara påfallande olik den gamla. Jämte den rolöshet, som ligger i det moderna produktionssättets natur, är denna strävan från producenternas sida huvudorsaken till modernas snabba växling. Det är de, som först producera de nya moderna och sedan påtvinga publiken desamma.

Den ojämna avsättningen av konsumtionsartiklar, i synnerhet lyxartiklar beror emellertid långt mera på förändringar i konsumenternas inkomster än på växlingar i smaken. Dessa förändringar i inkomster åter, för så vitt de icke förbli enstaka företeelser utan nå större omfattning i samhället, så att de kunna utöva kännbart inflytande på konsumtionen, härstamma från växlingen mellan god tid och kris, på växlingen mellan stark efterfrågan på arbete och tilltagande arbetslöshet. Om vi emellertid undersöka, varifrån dessa ojämnheter komma, så skola vi finna, att de härstamma från produktionens av *produktionsmedel* område. Det är allmänt känt och erkänt, att det nu för tiden i synnerhet är järnindustrin, som förorsakar kriserna.

Växlingen mellan god tid och kris och därmed de stora ojämnheterna i konsumtionen av konsumtionsartiklar uppstå sålunda inom området för produktionen av produktionsmedel, detta område, som, enligt vad vi har sett, redan nu har utvecklat produktionens koncentring och organisation så högt, att det i det närmaste möjliggör en fullständig organisation av produktion och cirkulation. Stadgade förhållanden inom produktionen av produktionsmedel leda till sådana även för efterfrågan på konsumtionsartiklar, vilka förhållanden sedan av staten lätt skulle kunna fastställas, utan att man därför reglementerar konsumtionen.

För en proletärisk regim skulle emellertid även endast ett slags ojämnheter i cirkulationen kunna bli ödesdigert, för så vitt det tillhör produktionens område; endast *underproduktion*, icke *överproduktion*. I våra dagar är denna senare huvudorsaken till kriserna, ty försäljningen, avsättningen av produkterna erbjuder nu de största svårigheterna. Inköpen däremot, anskaffandet av de produkter, som man behöver, bereder i regel få bekymmer, åtminstone för de lyckliga, som ha de nödiga penningarna i fickan. Under den proletäriska regimen vänder sig detta förhållande till motsatsen. För avsättningen av de färdiga produkterna behöver den icke ha alltför stora bekymmer. Nu är det ju icke längre privata personer, som producera för försäljning till privata, utan det är samhället, som producerar för egen räkning. Kriser kunna då uppstå endast när av några varor det icke producerats *tillräckligt* för behovet, det må nu vara det produktiva behovet eller den personliga konsumtionen. Om däremot här och där eller överallt för mycket produceras, så betyder detta visserligen ett slöseri med arbetskraft och sålunda en förlust för samhället, men hindrar icke fortgången av produktion och konsumtion. Att på intet område för litet produceras, måste vara den nya regimen huvudomsorg. Därjämte skall den visserligen också söka tillse, att ingen arbetskraft slösas bort på överflödigt produktion, ty allt sådant slöseri betyder, fränsett allt annat, en överflödig förlängning av arbetstiden.

Rester av privat äganderätt till produktionsmedlen

Vi har sett, att den proletäriska regimen mestadels skall göra ett hastigt slut på smådriften på de ställen, där den representerar de mindre utvecklade företagen, såväl inom industrin som mellanhandeln.

Även det just behandlade arbetet på cirkulationens organisering skall föra till största möjliga åsidosättande av den mindre mellanhandeln, till dess undanträngande dels genom konsumtionsföreningar, dels genom kommunala inrättningar. I produktionsprocessens översiktligg och organisationsmöjlighets intresse ligger ju, att dess ledning icke har att göra med en otalig mängd avnämare, utan endast med några få organisationer.

Utom mellanhandeln skall även den direkta produktionen av konsumtionsartiklar för det lokala behovet komma på konsumtionssällskapens och församlingarnas lott, t.ex. bageri, mjölk- och grönsaksproduktion, uppförandet av bostäder o.s.v.

Men det är icke antagligt, att alla privata småföretag på detta sätt skola försvinna. Framförallt icke inom lantbrukshållningen. Väl skola de lantbrukshållningsföretag, som redan nu har blivit kapitalistiska företag, gå under på lönesystemet och förvandlas till stats-, församlings- eller föreningsföretag. Därjämte skola även många av våra nuvarande småbönder uppgiva sin existens som sådana och som arbetare vända sig till industrins eller lantbrukshållningens stordrift, som tillförsäkrar dem en bekymmerfri tillvaro. Men man får antaga, att det allt fortfarande skall finnas bönder kvar, som med sina egna familjemedlemmar eller med högst en dräng eller piga, vilka man räknar med till familjen, fortsätta sina små företag. Med bondens nuvarande konservativa natur är det högst sannolikt, att en stor mängd bönder skall vilja fortsätta hanteringen på det hittillsvarande sättet. Den proletäriska statsmakten skall heller icke har någon som helst önskan att övertaga dylika små företag. Ännu har aldrig någon socialist, som är att taga på allvar, fordrat att bönderna skola exproprieras eller att deras egendom rent av skall exproprieras. Det skall snarare sannolikt tillåtas varje småbonde att fortsätta hanteringen så som han hittills bedrivit den. Bonden har ingenting att frukta av en socialistisk regim.

Det är till och med mycket antagligt, att dessa bondelantbruk skola få sin ställning förbättrad genom den nya regimen. Den befriar dem från militarismen, avbördar dem deras skatter, ger dem självförvaltning, låter staten övertaga skol- och vägunderhållningen, upphäver fattigvården, låter staten övertaga och möjligen också nedsätta hypoteken, samt ger dem många andra fördelar. Vi har emellertid också sett, att det segrande proletariatet har all anledning, att

öka mängden av produkter, och bland de produkter, på vilka efterfrågan skall stiga, må man i första hand ihågkomma lantmannaprodukterna. Trots alla bemötanden av teorin om det växande eländet finnes det ännu i dag mycken hunger att stilla, och endast detta faktum berättigar oss till det antagandet, att lönernas stigande framför allt skall yttra sig i ökad efterfrågan på lantmannaprodukter. Den proletäriska regimen skall sålunda ha det största intresse av att öka böndernas produktion och den skall till detta ändamål ge dem en kraftigt hjälpande hand. Det skall ligga i dess eget intresse att befördra böndernas efterblivna lantbruk genom att ge dem boskap, maskiner och gödningsämnen, genom förbättringar av jorden o.s.v. Den skall på detta sätt bidra till en ökning av lantmannaprodukterna, även i de företag, som ännu icke omhändertagits av samhället.

Men också här, liksom på andra områden skall förhållandena göra det nödvändigt att förenkla cirkulationsprocessen därigenom, att i stället för en mängd privata, som utbyta produkter med varandra sätta några få organisationer, vilka i ändamål att hushålla träda i förbindelse med varandra. Staten skall föredraga, att leverera avelsdjur, maskiner och gödningsämnen icke till enstaka bönder utan till bondeförsamlingar och föreningar. Dessa sammanslutningar skola som avnämare för sina produkter icke längre finna privata mellanhänder, utan återigen sammanslutningar (konsumtionsföreningar) kommuner och statsföretag (kvarnar, sockerfabriker, bryggerier o.d.). Så går så småningom även här den privata hushållningen mer och mer tillbaka för den samhällliga och denna skall slutligen omskapa böndernas hantering och av sammanslutningen i kommun eller förening av flera bondebruk låta uppstå ett av samhället lett storbruk. Bönderna skola slå ihop sin egendom och arbeta gemensamt, i synnerhet om de se, att det kooperativa bedrivandet av det exproprierade storbruket består provet, om det visar sig att detta med samma arbetsförbrukning förmår producera väsentligt mera och med lika hög produktion kan lämna arbetarna större fritid, än småbruket är i stånd till. Om smådriften i lantbrukshushållningen ännu kan hålla sig uppe, så har det härför icke minst att tacka den egenskapen, att det pressar mera arbete ur sina arbetare än storbruket kan göra. Det är obestriddigt, att bönderna arbeta mycket mera än de stora jordägarnas lönarbetare. Bonden har knappast någon fritid och till och med under sina få lediga stunder går han och tänker på, hur han skall kunna förbättra sitt jordbruk. Det finnes för honom intet annat än hans hemman, och detta är också ett av skälen, varför han är så svår att vinna för vår sak.

Men detta gäller endast för den gamla generationen. Den yngre känner och tänker redan helt annorlunda; den har en stor längtan till nöjen och lustbarheter, till glädje, men även till en högre kultur. Och emedan den på landet icke finner någon tillfredsställelse för detta behov, strömmar den in i städerna och lämnar landet folktomt. Om bonden emellertid ser, att han kan stanna vid lantbruket, utan att vara tvungen att avstå från fritid och kultur, då skall han icke längre fly lantbruket, utan blott övergå från småbruk till storbruk – och därmed skall så ett av privategendomens sista fästen försvinna.

Men från ett våldsamt befordrande av denna utveckling skall det segrande proletariatet helt se bort, och detta redan av det avgörande skälet, att det icke skall ha någon önskan, att utsätta sig självt för fara. Detta skulle bli resultatet av varje försök att påtvinga bönderna ett nytt produktionssätt. Hur stor vi än må anse proletariatets stridslust och oförskräckthet vara, dess strid riktar sig icke mot småfolket, som också utplundras, utan mot de stora utsugarna!

Jämte lantbrukshushållningen skulle vi sedan ännu ha industrins småföretag att tänka på. Även dessa torde icke helt och hållet försvinna inom beräknelig tid. Väl skall den nya regimen, såsom vi har sett, på alla ställen, där illa inrättade företag börja konkurrera med mera fullkomnade, söka försätta de förra i överksamhet, för att koncentrera deras arbetare i de väl inrättade stora företagen, dit man utan allt maktbruk lätt kan dra dem, om man där erbjuder dem bättre löner. Men det finnes allt fortfarande industrigrenar, där maskinen ännu icke med framgång kan konkurrera med handarbetet eller icke kan utföra detsamma, som detta förmår. Det är under alla omständigheter betecknande, att det vid genomseendet av tyska rikets

yrkesstatistik icke har lyckats mig att finna någon yrkesgren, inom vilken smådriften ännu uteslutande råder, fränsett ett obetydligt undantag (4 företag med vardera 1 arbetare). Några siffror, som såvitt jag vet ännu icke varit publicerade, må här anföras. I följande industrigrenar råder ännu smådriften nästan uteslutande (mer än 97 procent av alla företag), stordrift (företag med mera än 50 arbetare) ännu icke alls:

	Antal företag med		Antal motorer
	1-5 arbetare	6-50 arbetare	
Slipstensfabrikation	77	2	52
Fiolmakare	1037	24	5
Tillverkning av anatomiska preparat	126	3	-
Hudavdragare	971	2	11
Spinneri utan uppgift på stoff	275	3	2
Väveri utan uppgift på stoff	608	6	5
Leksaker av kautschuk	4	-	-
Barberare, frisörer och perukmakare	60035	470	6
Tvättinrättningar och skopputsare	744	4	7
Skorstensfejare	3860	26	-
Konstmålare och bildhuggare	5630	84	2

Om man frånser konstnärer, frisörer, skorstensfejare, fiolmakare och gärna för mig även hudavdragare och skopputsare, så är området för den utan konkurrens av större företag stående smådriften i industrin så gott som reducerat till noll.

Man kan ju gärna ännu tillerkänna de små företagen en viss framtid inom många industrigrenar, som direkt arbeta för den personliga konsumtionen, ty maskinerna fabricera som bekant endast massprodukter, medan många köpare önska att få sin personliga smak tillgodosedd. Det skulle till och med kunna vara möjligt att under själva den proletäriska regimen antalet av de industriella småföretagen ökas, enär den ju ökar massornas välstånd och efterfrågan på handarbetets produkter i följd därav torde blir livlig; särskilt konsthantverket lär härigenom få sig en ny uppryckning. Visserligen kunna vi icke vänta att den framtidsbild skall blir verklighet, som William Morris har uppmålat för oss, i vilkens älskliga utopi maskinen icke spelar någon roll. Maskinen förblir härskare i produktionsprocessen. Den skall aldrig åter avstå denna ställning åt handarbetet. Det är emellertid icke uteslutet, att handarbetet i åtskilliga konstindustrier åter tilltager, och att det åt sig erövrar många nya områden. Likväl, om det ännu idag mången gång söker hålla sig kvar som en det yttersta eländets produkt, *som hemindustri*, så kan handarbetet i ett socialistiskt samhälle fortfarande existera endast som en kostbar lyx, som med det allmänna välståndet sannolikt skall finna utbredning i vidare kretsar. Produktionsprocessens grundpelare skall den med maskiner bedrivna storindustrin förbli. De omtalade småföretagen skola på sin höjd ännu hålla sig uppe som öar på den stora samhällsproduktionens hav.

De själva kunna beträffande äganderätten till sina produktionsmedel och avsättningen av sina produkter gestalta sig på de mest olika sätt. De kunna vara underavdelningar av ett kommunalt eller av ett statens stordriftsföretag, från detta hämta sina råmaterial och verktyg samt dit leverera sina produkter; de kunna producera för privatkunder eller för öppna marknader o.s.v. Liksom nu för tiden kan även då en arbetare ha sysselsättning i de mest olika former av samma yrke efter varandra. En sömmerska t.ex. kan ena gången ha anställning i en av statens fabriker och en annan gång i hemmet sy en klädning åt en privatkund, sedan

återigen sy åt en annan kund i dennes hem och slutligen förena sig med ett par kolleger till kooperativ förening, vilken syr kläder på beställning eller på lager.

I detta liksom i varje annat hänseende skall den största omväxling och föränderlighet kunna råda. Ingenting är oriktigare än att föreställa sig det socialistiska samhället som en enkel, obeveklig mekanism, som, när den väl har kommit i gång, låter sitt hjulverk rulla på i alltid samma tempo.

De mest olika sätt att äga produktionsmedlen – stats-, kommunal-, kooperativ och privat egendom – kunna bredvid varandra existera i det socialistiska samhället. De mest olika former för rörelsens bedrivande – byråkratisk ledning, föreningsledning, ensamledning; de mest olika sätt att avlöna arbetarna – fast lön, timlön, styckebetalning, andel i inbesparingarna av råmaterial, maskiner o.s.v.; andel i resultatet av intensivare arbete; de mest olika former för produkternas cirkulation – genom leveranskontrakt, köp från statens, kommunernas, konsumtionsföreningarnas och själva producenternas lager o.s.v. Samma omväxling i den ekonomiska mekanismen som i våra dagar, är möjlig i ett socialistiskt samhälle. Endast brådskan och jäktandet, brottningen och förintandet i den moderna konkurrenskampen är avskaffat och likaså motsatsen mellan utsugare och utsugna.

Den andliga produktionen

Så mycket om de viktigaste ekonomiska problemen, som närmast växa fram ur proletariats politiska herravälde, och om medlen till deras lösning. Det skulle vara mycket lockande, att på detta sätt fullfölja tankegången och undersöka vilka problem hushållningen, den internationella samfärdseln och förhållandet mellan stad och land o.s.v. skola medföra, vilket allt genom proletariats herravälde på det djupaste beröres och icke kan fortsättas på det hittillsvarande sättet. Men jag måste avstå ifrån, att här behandla detta tema, då jag redan på annat håll har sagt det väsentligaste, som härom kan sägas (den socialistiska statens ställning till kolonierna och världshandeln har jag behandlat i mitt förord till *Atlanticus*, "Ein Blick in den Zukunftsstaat", sid. 19 och i "Die Zukunft des eigenen Heims" i min "Agrarfrage" sid. 447). Blott en punkt, över vilken ännu mycket dunkel härskar, ville jag i detta sammanhang ta i betraktande: *den andliga produktionens framtid*.

Vi har hittills endast undersökt den *materiella* produktionens problem, vilken produktion är den grundläggande. Men på dess grund reser sig en produktion av konstverk, vetenskapliga forskningar och litterära alster av de mest olika slag. Fortsättandet av denna produktion har för de moderna kulturmänniskorna blivit icke mindre nödvändigt än den ostörda fortgången av produktionen av bröd, kött, kol och järn. Men en proletärisk revolution gör det även omöjligt att fortsätta denna produktion på det hittillsvarande sättet. Vad skall den sätta i stället? Att ingen förnuftig människa längre fruktar, att det segrande proletariatet skall fara fram som barbarer och förvisa konst och vetenskap som överflödiga ting till skräpkammaren, att bland de bredare folklagren det tvärt om just är proletariatet, som visar mest intresse, ja aktning och vördnad för konst och vetenskap, har jag redan nämnt i min lilla skrift om "Reform och revolution". Men min undersökning i sin helhet har ju icke här till uppgift att utforska vad det segrande proletariatet skall *vilja* företaga sig, utan vad det i kraft av förhållandenas logik skall *kunna* och *nödgas* göra.

På nödiga materiella hjälpmedel för konst och vetenskap skall det icke vara någon brist. Vi ha ju sett, hur just den proletäriska regimen genom upphävandet av den privata äganderätten till produktionsmedlen skapar möjligheter, att på snabbaste sätt göra sig av med ruinerna av föråldrade produktionsmedel och produktionsmetoder, som ännu idag alltjämt hämma utvecklingen av de moderna produktionskrafterna, och vilka nu under privategendomen endast långsamt och ofullständigt röjas undan av konkurrensen. Samhällets rikedom skall härigenom nödvändigtvis genast långt överstiga den nivå, till vilken det kapitalistiska samhället har hunnit.

Men med ensamt de materiella hjälpmedlen är det icke utträttat. Ensamt rikedom skapar ännu icke ett kraftigt ideellt liv. Frågan är, om villkoren för den materiella produktionen i ett socialistiskt samhälle är förenliga med de nödvändiga villkoren för en högt utvecklad andlig produktion. Detta bestrides ofta av våra motståndare.

Låt oss närmast se till, hur den nuvarande andliga produktionen försiggår. Den försiggår under tre former: först den av samhällets organ bedrivna, vilken direkt avser att tillfredsställa samhällets behov, sedan varuproduktion i ensamföretag och slutligen varuproduktion, kapitalistiskt bedriven.

Till det första slaget av andlig produktion hör hela undervisningsväsendet, från folkskolan ända till högskolan. Om vi frånse den föga betydande privatskolan, är det redan helt och hållet i samhällets händer och bedrivs av detta icke för att göra profit eller för förvärvs skull. Detta gäller framför allt om den moderna stats- och församlingsskolan, men även om kyrkliga organisationers och allmännyttiga stiftelsers mest som ruiner från medeltiden ännu bestående skolor, som särskilt i den anglosachsiska kulturens länder ännu är vanliga.

Detta av samhället handhavda undervisningsväsen är av den största betydelse för det andliga livet, och huvudsakligen för vetenskaperna, icke blott genom sitt inflytande på den upp- växande ungdomen. Det behärskar också mer och mer den vetenskapliga forskningen, däri- genom att det gör sina lärare, särskilt vid högskolorna, till monopoliserade innehavare av de vetenskapliga apparater, utan vilka vetenskaplig forskning numera är i det närmaste omöjlig. Detta gäller huvudsakligast naturvetenskapernas område, vilkas teknik har utvecklats så högt, att, oavsett några få miljonärer, endast staten förfogar över de medel, som erfordras till upprättandet och underhållet av de behövliga vetenskapliga anstalterna. Men även i många grenar av de sociala vetenskaperna, etnologin, arkeologin och andra blir apparaten för den vetenskapliga forskningen alltjämt mera omfångsrik och dyrbar. Och därmed blir vetenskapen mer och mer en brödlös konst, av vilken ingen människa kan leva och åt vilken endast sådana personer kunna ägna sig, som ha betalning därför av staten, om de icke varit mycket försiktiga i valet av föräldrar eller – av fru. Förvärvandet av förkunskaper till fruktbar vetenskaplig verksamhet kräver emellertid åter stora ständigt stigande penningmedel. Sålunda bli vetenskaperna mer och mer monopoliserade av statsmakten och de ägande klasserna.

En proletärisk regim kan endast leda till upphävande av de av dessa omständigheter följande inskränkningarna för det vetenskapliga arbetet. Den måste, som redan nämnts, inrätta sitt undervisningsväsen på så sätt, att varje begåvad har möjlighet att inhämta all kunskap, som samhällets undervisningsanstalter överhuvudtaget ha att meddela. Det ökar enormt efterfrågan på undervisande och därmed även på forskande vetenskapliga krafter. Men slutligen verkar den genom upphävandet av klassmotsatserna därhän, att göra de i statens tjänst stående forskarna på det socialvetenskapliga området på allt sätt friare. Så länge det finnes klassmotsatser, skall det också finnas olika synpunkter, från vilka man betraktar samhället. Det finnes intet större hyckleri eller självbedrägeri än talet om en över klassmotsatserna stående vetenskap. Vetenskapen existerar blott i forskarnas huvuden, och forskarna är produkter av samhället och kunna icke tänka sig utom och över detta. Även i ett socialistiskt samhälle skall vetenskapen vara beroende av samhällsförhållandena, men dessa skola åtminstone vara enhetliga och icke varandra rent motsatta.

Men ännu farligare än det inre beroende av samhällsförhållandena, vilket ingen forskare kan undandraga sig, är det yttre beroende av statsmakten eller av andra maktinstitutioner t.ex. kyrkan, varuti många forskare befinna sig. Detta beroende tvingar dem, att rätta sina åskåd- ningar efter de härskande klassernas; de få icke fritt och oavhängigt bedriva sina undersök- ningar, utan måste söka efter argument, för att rättfärdiga det bestående och tillbakavisa uppåtsträvande klasser. Sålunda verkar klassväldet direkt demoraliserande på vetenskapen. Denna skall ha all anledning att andas ut, när den proletäriska regimen sopar bort

kapitalisternas och de stora jordägarnas direkta eller indirekta makt över våra skolor. Det andliga livet, så långt det hänger samman med undervisningsväsendet, har sålunda intet att frukta av proletariats seger, men det bästa att hoppas.

Men hur står det å andra sidan till med den andliga varuproduktionen?

Här skola vi närmast betrakta ensamarbetet. Dit höra huvudsakligen målning och bildhuggeri ävensom en del av skriftställarfacket.

En proletärisk regim omöjliggör lika litet detta slags varuproduktion som den gör den privata smådriften i den materiella produktionen omöjlig. Lika litet som nål och fingerborg skola palett och pensel eller bläck och penna tillhöra de produktionsmedel, som under alla omständigheter böra förstatligas. Men det är väl möjligt, att med den kapitalistiska utsugningens upphörande de betalningskraftiga köpare försvinna, vilka hittills utgjort marknaden för det konstnärliga ensamarbetets varuproduktion. Detta skulle säkerligen icke bli utan betydelse för den konstnärliga produktionen, men det skulle icke omöjliggöra densamma, utan blott förändra dess karaktär. Stafflitavlan och statyetten, vilka kunna byta plats och ägare och som man kan utställa var man vill, är riktiga uttryck för varuproduktionen i konsten, de är de former av konstverk, som lättast blir vara, som man likt guldklimpar kan samla och hopa, om för att åter sälja den med förtjänst eller för att bevara den som en skatt. Möjligt är, att den konstnärliga produktionen till försäljningsändamål i ett socialistiskt samhälle skulle möta avsevärda hinder. Men i stället måste träda andra former av konstnärlig produktion. En proletärisk regim skall oerhört öka antalet offentliga byggnader, men den skall även arbeta på, att smycka och behagligt inrätta alla uppehållsplatser för folket, de må nu tjäna till arbets-, rådplägnings- eller nöjeslokaler. I stället för att framställa statyer och tavlor, vilka kastas in i varornas cirkulationsprocess, för att slutligen komma till en för konstnären fullkomligt okänd bestämmingsort och blir uppställda i honom helt obekanta ändamål, skola målare och bildhuggare planmässigt samarbeta med arkitekterna, såsom fallet var i konstens blomstringstid, i Perikles Aten och i renässansens Italien; den ena konstarten skall understödja och höja den andra, konstverket skall få en medveten uppgift i samhället, och sålunda skall dess verkan, omgivning och publik icke vara beroende av tillfällighetens nyck.

Å andra sidan upphör emellertid *nödvändigheten*, att producera konstverk såsom varor, till försäljning. Över huvudtaget upphör *nödvändigheten*, att utföra andligt arbete till penningförvärv, som lönarbete eller till varuproduktion.

Jag har redan påpekat, att en proletärisk regim skall söka att förkorta arbetstiden och höja lönerna, vilket ju från lönarbetarens ståndpunkt är självklart. Jag har även visat, till vilken hög grad detta genast kan ske i ett land med utvecklad kapitalistisk produktion blott och bart genom att inställa arbete på de outvecklade arbetsplatserna och genom största möjliga utnyttjande av de mest fullkomnade. Det är alls icke fantastiskt att antaga, att det är möjligt att genast fördubbla lönerna och samtidigt reducera arbetstiden till hälften av den nuvarande. Och de tekniska vetenskaperna är tillräckligt utvecklade, för att låta oss vänta snabba framsteg på detta område. Ju längre man härutinnan kommer, desto mera växer möjligheten för de i den materiella produktionen sysselsatta, att vid sidan därav ägna sig åt andlig verksamhet, även sådan, som icke lämnar någon materiell lön, utan finner sin lön i sig själv, sålunda det högsta slag av andlig verksamhet. Den större fritiden må delvis, ja till övervägande del leda till blott och bart intellektuellt njutande, hos begåvade skall den dock frigöra skapande arbete och medföra en förening av materiell produktion med konstnärlig, belletristisk eller vetenskaplig sådan.

Denna förening skall emellertid icke endast blir möjlig, den skall blir en *ekonomisk nödvändighet*. Vi har sett, att en proletärisk regim måste söka göra bildningen till allas egendom. Men om man ville sprida bildning på vårt nuvarande sätt, så skulle detta snart föra till att göra den uppväxande generationen oduglig till all materiell produktion och sålunda

undergräva samhällets grundmurar. För närvarande har arbetsfördelningen i samhället utvecklats på så sätt, att materiellt och andligt arbete närpå utesluta varandra. Det materiella arbetet äger rum under förhållanden, som endast tillåta några få av naturen och omständigheterna gynnade, att därjämte även bedriva högre andlig verksamhet. Å andra sidan gör det andliga arbetet, såsom det i våra dagar bedrivs, sin utövare oduglig och olustig till kroppsligt arbete. Att tillföra alla människor bildning, vill under sådana omständigheter säga att göra all materiell produktion omöjlig, emedan det då icke skall finnas någon, som vill och kan bedriva den. Vill man sålunda göra en högre andlig bildning till allas egendom, utan att äventyra samhällets existens, då bjuder icke blott pedagogiken utan även den ekonomiska nödvändigheten, att detta sker på ett sådant sätt, att man i skolan gör den uppväxande generationen förtrogen icke blott med andligt utan även med kroppsligt arbete och där ordentligt inrotar vana till förenad andlig och materiell produktion.

På tvenne sätt skall den proletäriska regimen leda till att bland befolkningens massa uppamma förenad materiell och andlig produktion och därmed befria den senare från dess nuvarande materiella skrankor. Å ena sidan genom en stadigt pågående förkortning av arbetstiden för de så kallade handarbetarna såsom en följd av arbetets allt mera utvecklade produktivitet, varigenom allt mera tid för de i den materiella produktionen verksamma blir ledig till andligt arbete. Å andra sidan genom ökat fysiskt arbete bland de bildade, vilket är en oundgänglig följd av dessas ständigt ökade antal.

Det ligger emellertid nära till hands att i denna förening det fysiska arbetet blir förvärvsarbete, nödvändigt arbete i samhällets tjänst, medan det andliga blir fritt arbete, personlighetens sysselsättning, frigjord från allt samhälleligt tvång. Ty det andliga arbetet har mycket svårare än det fysiska att fördraga dylikt tvång. Denna det andliga arbetets befrielse genom proletariatet är icke endast en from önskan av utopister utan en ekonomiskt nödvändig följd av dess seger.

Slutligen ha vi ännu som den tredje formen av andlig produktion att betrakta den av kapitalisterna utsugna. Om det första av de tre olika slagen andlig produktion huvudsakligen omfattade vetenskapen, det andra de bildande konsterna, så gäller det här alla områden av andlig verksamhet, men huvudsakligast pennans och scenens män, gentemot vilka i egenskap av kapitalistiska arbetsgivare stå förläggare, tidningsägare och teaterdirektörer.

Det blir omöjligt, att under en proletärisk regim fortsätta detta slag av kapitalistisk utsugning. Denna beror emellertid därpå, att ifrågavarande andliga produkter kunna tillhandahållas publiken endast genom en dyrbar teknisk apparat och genom samverkan av många olika krafter. Den enskilde ensam för sig kan här icke uträtta någonting. Men säger icke detta, att även här statsdriften är det kapitalistiska systemets alternativ? Om så är, skall icke då centraliseringen under statsledning av en så stor och viktig del av det andliga livet hota detta med det svåraste, som kan hända det, enformighet och stagnation? Sant är, statsmakten upphör att vara organ för en klass, men blir den icke i stället organ för en majoritet? Kan man göra det andliga livet beroende av majoritetsbeslut? Blev icke varje ny sanning, varje ny åskådning och känsla först omfattad och förfäktad av blott en obetydlig minoritet? Hotar icke denna nya anordning att försätta just de bästa och djärvaste bland de andliga förkämparna på olika områden i ständigt konflikt med den proletäriska regimen? Och om denna även ger ökad frihet åt den enskildes konstnärliga och vetenskapliga utveckling, så utjämnas denna fördel genom de bojar den pålägger den andliga verksamheten på de håll, där den endast med samhälleliga medel kan har någon framgång. Här föreligger visserligen ett allvarligt problem, men icke något olösligt sådant.

Närmast bör anmärkas, att som för produktionen i dess helhet så även för samhällets institutioner för andlig produktion från början av icke blott staten kommer i fråga som ledande och medelbeviljande organ, utan även kommunen. Endast härigenom är all enformighet och

det andliga livets behärskande genom en centralmakt förebyggd. Men därjämte komma som ersättning för den kapitalistiskt bedrivna andliga produktionen ännu andra organisationer i fråga, nämligen *de fria föreningarna*, som befrämja konsten, vetenskapen och det offentliga livet och på de mest olika sätt befordra eller direkt företaga produktion på dessa områden. Redan nu har vi talrika föreningar, som föranstalta teaterföreställningar, utge tidningar, inköpa konstverk, förlägga böcker, utrusta vetenskapliga expeditioner o.s.v. Ju kortare arbetstiden i den materiella produktionen är och ju högre lönerna, desto mera skall detta fria föreningsväsen frodas; det måste växa såväl i fråga om medlemmarnas antal, iver och insikt som beträffande de medel, varmed den enskilde kan bidra till det hela. Av dessa fria föreningar väntar jag, att de skola spela en allt större roll i det andliga livet; dem är det förbehållet att i kapitalets ställe organisera och leda den andliga produktionen, så tillsvida den är av samhällelig natur.

Sålunda leder även här den proletäriska regimen icke till ökad bundenhet, utan till ökad frihet. Undervisningens och den vetenskapliga forskningens befrielse från klassväldets bojor, individens befrielse från uteslutande, kraftförödande fysiskt arbete, ersättande av samhällets kapitalistiskt bedrivna andliga produktion med en av fria föreningar bedriven, dithän luta på den andliga produktionens område den proletäriska regimen tendenser.

Vi se att dess problem på produktionens området är av varandra motsägande slag. Det kapitalistiska produktionssättet har lämnat den uppgiften, att enhetligt och planmässigt gestalta den samhällliga produktionsprocessen. Denna uppgift, leder till att vänja den enskilde vid en bestämd ordning, efter vilkens regler han har att rätta sig. Å andra sidan har samma produktionssätt mer än något annat fört individen till självmedvetande, ställt honom på egna fötter och lösgjort honom från samhället. Mer än någonsin förr ropa människorna i våra dagar på möjlighet att fritt utveckla sin personlighet och att friare bestämma sina förhållanden till andra människor, och detta senare så mycket mera ju mera ömtåliga och individuella dess förhållanden är, sålunda framför allt sina äktenskapliga förhållanden, men även sina förhållanden som konstnärer och tänkare gentemot den yttre världen. Att reglera samhällets kaos och frigöra individen, det är de båda historiska uppgifter, som kapitalismen har givit samhället. De tyckas motarbeta varandra, och likväl är det möjligt att samtidigt lösa dem båda, emedan vardera tillhör olika områden av samhällslivet. Helt visst, den som vill reglera båda dessa områden på samma sätt, skall råka i olösliga motsägelser. Därpå strandar anarkismen. Denna har uppstått ur småborgarvärldens reaktion mot den hotande och nedtryckande kapitalismen. Denne lille hantverkaren, som var van att efter eget behag inrätta sitt arbete, uppreste sig mot fabriken disciplin och monopol. Individens fria arbete förblev hans ideal, och varest detta icke längre var möjligt, sökte han ersätta det genom samhällligt samarbete i fria, gentemot varandra självständiga föreningar.

Den ”nya medelklassen”, intelligensen, är, som vi redan flera gånger ha sett, till sin ställning i samhället endast en förfinad och förvekligad upplaga av det ursprungliga småborgardömet. Dess arbetssätt utvecklar samma behov av fritt arbete, samma motvilja mot disciplin och enformighet. Så blir även dess samhällsideal detsamma, det är det anarkistiska. Men det som för dess produktionsområde är ett framstegsideal, visar sig som ett reaktionärt för den materiella produktionen, varest det motsvarar det undergångna hantverkets produktionsvillkor.

På produktionens nuvarande ståndpunkt finnes det blott två möjliga slag av *materiell produktion*, såvitt den är massproduktion – sålunda frånsatt några få mestadels som kuriositeter kvarlevande rester av äldre former. Å ena sidan det *kommunistiska* produktionssättet, där samhället äger produktionsmedlen, med en från en centralpunkt utgående planmässig ledning av produktionen eller också det *kapitalistiska*. Det anarkistiska produktionssättet kan i bästa fall vara en övergående episod. Materiell produktion genom fria föreningar utan central ledning leder till kaos, om den icke är varuproduktion med varuutbyte på grund

av värdelagen, som genom den fria konkurrensen gör sig gällande. Vi ha ovan sett, vilken betydelse denna lag har, vare sig de enskilda företagen fritt bestämma sin produktion. Den förmedlar de olika produktionsgrenarnas riktiga proportionalitet till varandra, och förhindrar sålunda att samhället, för att taga ett exempel, blir överhopad med knappar men lider brist på bröd. Varuproduktionen skall emellertid på samhällsproduktionens nuvarande ståndpunkt alltid åter antaga formen av kapitalistisk produktion, vilket talrika kooperativa föreningar bevisa. Att vilja sträva mot det anarkistiska idealet i den materiella produktionen vill i bästa fall säga att utföra ett sisyfosarbete.

Annorlunda står det till med den andliga produktionen. Den är byggd ovanpå den materiella, på det överskott av produkter och arbetskrafter, som denna lämnar; den frodas först, när det materiella livet är tryggt. Råkar detta i oreda, då är vår existens överhuvudtaget hotad. Däremot är det för denna absolut likgiltigt, i vilket förhållande de befintliga överskotten av produkter och arbetskrafter tillföras de olika områdena av den fria andliga produktionen. Frånsett undervisningsväsendet, som har sina särskilda lagar, och icke ens nu i den fria konkurrensens samhälle blir överlämnat åt konkurrensen, utan regleras av samhället. Samhället råkar i det sämsta läge, om hela världen skulle slå sig på fabrikation av ett varuslag, t.ex. knappar och om så mycket arbetskraft tillföres denna, att icke tillräckligt blir över för produktion av andra varor, t.ex. bröd. Däremot är det förhållande, i vilket lyriska dikter och tragedier, assyriologiska och botaniska arbeten böra produceras, intet visst, det har varken minimal- eller maximalgränser, och om det idag skrives dubbelt så många dramer som igår och därför endast hälften så mycket lyriska dikter, om idag 20 assyriologiska arbeten utkomma och endast 10 botaniska, medan förhållandet igår var motsatsen, så blir samhällets lycka icke på minsta sätt berörd därav. Detta faktum finner sitt ekonomiska uttryck däruti, att värdelagen, trots alla psykologiska värdeteorier, gäller endast för den materiella produktionen och icke även för den andliga. Inom den senare är en centralledning av produktionen icke blott onödig, utan direkt absurd; här kan fri produktion råda, utan att den behöver bli produktion av varuvärden eller (för stordriften) kapitalistisk produktion.

Kommunism i den materiella produktionen och anarkism i den andliga det är typen för ett socialistiskt produktionssätt, såsom det utvecklats ur proletariats herravälde eller med andra ord: ur den sociala revolutionen, genom de ekonomiska förhållandenas logik, vilka proletariats önsningar, avsikter och teorier än må vara.

De psykologiska förutsättningarna för proletariats herravälde

Mången av mina läsare har måhända förvånat sig över, att jag vid denna undersökning alltid har talat endast om ekonomiska förutsättningar. Jag har icke undersökt, hurudan den etiska grunden för det nya samhället skall vara, om det bör byggas på Kants eller på Spencers etik, om det kategoriska tvånget eller flertalets bästa skall vara dess ledmotiv. Ävenså har jag icke undersökt, vilken dess främsta rättsliga grundsats skall vara: om den skall vara rätten till den fulla arbetsavkastningen eller rätten till existens eller eljest någon av de ekonomiska grundlagar, vilka juristsocialismen har upptäckt. Intet tvivel om att rätt och etik även skola spela en roll i den sociala revolutionen, men vad som alltid åter skall göra sig gällande, är ekonomins fordringar.

Men jämte rätt och etik kommer även psykologin i fråga. Skall icke även härigenom uppstå problem för den proletariska regimen, och sådana av den största betydelse? Förutsätter icke det socialistiska samhället utomordentliga människor, verkliga änglar i fråga om oegennyttia och saktmod, arbetsglädje och intelligens? Skall icke den sociala revolutionen bland det nuvarande av egoism och brutalitet uppfyllda släktet bli signalen till vilda, kaotiska strider om bytet eller till allmän sysslolöshet, i vilken den går under. Alla ekonomiska omvälvningar tjäna till intet, så länge icke människorna är förädlade.

Nu faller det mig icke in att bestrida, att varje produktionssätt fordrar icke blott bestämda tekniska, utan även psykologiska förutsättningar, utan vilka det icke kan träda i verksamhet. Av vad slag dessa psykologiska förutsättningar måste vara för ett visst produktionssätt, det framgår ur karaktären av de ekonomiska uppgifter, som det ger.

Ingen skall nu kunna påstå, att jag vid min undersökning har förutsatt människor av änglalik karaktär. De problem, som skulle lösas, förutsätta intelligens, disciplin och organisations-talang. Det är de psykologiska förutsättningarna för ett socialistiskt samhälle. Men just dessa framalstras redan av det kapitalistiska samhället. Det är kapitalets historiska uppgift, att disciplinera och organisera arbetarna och vidga deras horisont utöver verkstadens och det närmast liggandes området.

Att på grunden av det hantverks- eller bondsmässiga arbetssättet komma till socialistisk produktion är omöjligt icke blott av ekonomiska orsaker och emedan detta arbete är så föga produktivt, utan även av psykologiska skäl. Jag har ju redan påpekat, att den småborgerliga psykologin tenderar till anarkism och motarbetar disciplinen i all samhällelig verksamhet.

Men icke blott disciplin utan även organisationstalng blir under småborgerliga och lantliga förhållanden endast föga utvecklad. Det finnes där inga stora människomassor att förena till planmässigt samarbete. På denna ekonomiska ståndpunkt erbjuda endast arméerna tillfälle att organisera stora massor. De stora härförarna är även stora organisatörer. Den kapitalistiska produktionen förlägger till industrin uppgiften att organisera stora människomassor. Kapitalisterna är som bekant dennas befälhavare och fältherrar, och sålunda är därför alla, som bland dem utmärka sig, framstående organisatörer. I konsekvens härmed blir även de organisatoriska talangerna bland dess arbetare av kapitalet särskilt värderade och belönade. På så sätt uppstå talrika organisatoriska talanger, av vilka även en proletärisk regim med fördel skall kunna begagna sig. Vi skola icke döma fabriksdirektörerna och trustledarna till overksamhet.

Kapitalet behöver emellertid även intelligenta arbetskrafter, och därför se vi, att konkurrensen överallt leder till att åtminstone förbättra yrkesutbildningen. Å andra sidan bidrager samfärdselns och tidningsväsendets utveckling av sig själv att vidga arbetarnas andliga horisont.

Men icke blott kapitalets önskan att taga vinst av stora arbetarmassor, utan lika mycket proletariats motstånd mot denna utsugning utvecklar de psykologiska förutsättningarna för socialistisk produktion, det utvecklar disciplin, visserligen såsom vi redan sett, en annan disciplin än den av kapitalet påtvungna, men det utvecklar även organisationstalangen, ty endast genom ett enhetligt samarbete av sina stora människomassor kan proletariatet hävda sin ställning i kampen mot kapitalet och den kapitalistiska staten. Organisationen är proletariatets tyngsta vapen, och nästan alla dess stora ledare är även stora organisatörer. Emot kapitalets pengar och militärstatens vapenstyrka har proletariatet intet annat att ställa än sin ekonomiska oumbärlighet och sin organisation. Att med och genom denna även dess intelligens växer, behöver intet bevis.

Det skall behöva en hög intelligens, en stram disciplin och en fullkomlig organisation hos sina stora massor, och dessa måste samtidigt ha blivit absolut oumbärliga i det ekonomiska livet, om det skall få styrka att slå sina fruktansvärda motståndare till marken. Vi kunna beräkna, att detta skall lyckas först när det till det högsta möjliga har utvecklat dessa egenskaper, att sålunda proletariatets herravälde och därmed den sociala revolutionen icke skall inträda förr, än icke blott de ekonomiska utan även de psykologiska förutsättningarna för ett socialistiskt samhälle förefinns i tillräcklig mängd. Då det härför icke är nödvändigt, att människorna blir änglar, skola vi icke alltför länge behöva vänta på denna andliga mognad.

Behöva emellertid icke de moderna proletärerna förändra sig mycket, för att bli mogna för ett socialistiskt samhälle, så kunna vi däremot vänta, att detta väsentligt skall förändra människornas karaktär. Det som man framställer som förutsättningen för det socialistiska samhället, och som det kapitalistiska samhället omöjligt kan åstadkomma och som sålunda skulle vara en omöjlig förutsättning, nämligen skapandet av en högre människotyp än den moderna, det skall bli socialismens *resultat*. Den skall ge människorna säkerhet, vila och fritid, den skall höja deras sinnen över alldagligheten, emedan de icke längre jämt och ständigt skola behöva tänka på brödet för morgondagen. Den skall göra personligheten oberoende av andra personligheter och på så sätt utrota slavkänslan såväl som människoföraktet. Den skall samtidigt åstadkomma en utjämning av skillnaden mellan stad och land, göra en rik kulturs alla skatter tillgängliga för människorna och ge dem åter naturen, från vilken de hämta styrka och levnadsglädje.

Samtidigt med pessimismens fysiologiska rötter utrotar den även dess sociala rötter, eländet och förfallet hos dem, som göra en dygd av nöden, och övermättnaden hos andra, som i lättjefullt njutande har tömt glädjens bägare till botten. Socialismen avlägsnar nöd, övermättnad och onatur, gör människorna levnadsglada och dugliga att njuta. Och därmed ger den alla frihet till vetenskapligt och konstnärligt skapande.

Kunna vi icke antaga, att under dessa förhållanden skall uppstå en ny människotyp, vilken står över de högsta typer, som kulturen hittills frambragt? En övermänniska, om man så vill, men icke som undantag utan som regel, en människa, övermänniska gentemot sina förfäder, men icke gentemot sin omgivning, en upphöjd människa, som icke söker sin tillfredsställelse uti, att vara stor bland förkrympta dvärgar, utan stor bland stora, lycklig med lyckliga – som icke hämtar sin känsla av styrka därur, att han höjer sig på de förtrampades kroppar, utan därur, att föreningen med dem, som sträva mot samma mål, ger honom mod att våga sig på de högsta problem.

Så kunna vi vänta, att ett rike av kraft och skönhet skall uppstå, vilket motsvarar våra djupaste och ädlaste tänkares ideal.